

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
Π.Μ.Σ. ΣΤΙΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ,
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ: Το Διεθνές και Ευρωπαϊκό Θεσμικό
Πλαίσιο για την Προστασία και Επιστροφή Πολιτιστικών
Αγαθών

Όνομα Φοιτήτριας: Μπάκα Βασιλική

Αρ. Μητρώου: 17008

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Αναγνωστοπούλου Δέσποινα

Συνεξεταστής: Βασιλειάδης Νικόλαος

E-mail: my17008@uom.edu.gr

Ημερομηνία παράδοσης: 22/4/2019

«Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάστηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου».

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΕΕ Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΚ Ευρωπαϊκή Κοινότητα

ΕΟΚ Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα

ΗΠΑ Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής

ΟΑΚ Οργανισμός Αμερικανικών Κρατών

ΟΑΣΕ Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη

ICCROM International Center for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property

ICOM International Council of Museums

ICOMOS International Council on Monuments and Sites

ISIL Islamic State of Iraq and the Levant

ISIS Islamic State of Iraq and Syria

IUCN International Union for the Conservation of Nature

OWHC Organization of World Heritage Cities

UNESCO United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

WMF World Monuments Fund

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή.....	1

Μέρος Πρώτο

Η Διεθνής Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών

Κεφάλαιο 1

Α. Αποσαφήνιση των εννοιών

A.1 Πολιτιστικά Αγαθά.....	2

A.2 Προστασία – Επιστροφή.....	3

Κεφάλαιο 2

Το Διεθνές Νομικό Πλαίσιο για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών τον 19^ο αιώνα

A. Ο Κώδικας Lieber.....	4

Κεφάλαιο 3

Η Ανάπτυξη του Διεθνούς Νομικού Πλαισίου για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα μέχρι τα μέσα του 20^{ου} αιώνα

A. Η Σύμβαση της Χάγης 1899/1907.....	6

B. Η Έκρηξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.....	7

Γ. Το Διάστημα 1923 – 1938.....	8

Δ. Η Έκρηξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.....	9

E. Οι Συμβάσεις της Γενεύης 1949.....	11

Κεφάλαιο 4

Προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίοδο πολέμου.....	11

A. Η Σύμβαση της Χάγης 1954 για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών σε Περίπτωση Ένοπλης Σύρραξης.....	12
A.1 Γενική και Ειδική Προστασία.....	12
A.2 Άρση Προστασίας.....	15
A.3 Το Πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο στη Σύμβαση της Χάγης 1954.....	15
B. Τα Πρόσθετα Πρωτόκολλα στις Συμβάσεις της Γενεύης 1949.....	16
B.1 Το Πρόσθετο Πρωτόκολλο I της Γενεύης 1977 και οι Ρυθμίσεις για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών.....	16
B.2 Το Πρόσθετο Πρωτόκολλο II της Γενεύης 1977 και οι Ρυθμίσεις για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών.....	18
Γ. Άλλα Διεθνή Κείμενα για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών σε Περίπτωση Ένοπλης Σύρραξης.....	18
Δ. Το Δεύτερο Πρωτόκολλο στη Σύμβαση της Χάγης 1999.....	20
Ε. Η Διακήρυξη της UNESCO 2003 για την Εσκεμμένη Καταστροφή της Πολιτιστικής Κληρονομιάς.....	22
ΣΤ. Παραδείγματα Καταστροφής της Πολιτιστικής Κληρονομιάς σε Καιρό Πολέμου	
ΣΤ. 1 Κύπρος.....	23
ΣΤ. 2 Πρώην Γιουγκοσλαβία.....	26
ΣΤ. 3 Καταστροφή Πολιτιστικών Αγαθών σε Συρία και Ιράκ από τον ISIS.....	28
Z. Τα Μάρμαρα του Παρθενώνα	
Z.1 Ιστορική Αναδρομή.....	31

Κεφάλαιο 5

Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών σε Περίοδο Ειρήνης

A. Οι Κίνδυνοι σε Περίοδο Ειρήνης	34

Κεφάλαιο 6

A. Η Δράση της UNESCO

A.1 Οι Συστάσεις του 1962 και 1968	35
A.2 Η Σύμβαση της UNESCO για τα Ληπτέα Μέτρα για την Απαγόρευση και Παρεμπόδιση της Παράνομης Εισαγωγής, Εξαγωγής και Μεταβίβασης της Κυριότητας των Πολιτιστικών Αγαθών του 1970.....	35
A.3 Σύμβαση για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς 1972.....	36
A.4 Η Σύσταση του 1976 για τη Διαφύλαξη και το Σύγχρονο Ρόλο των Ιστορικών Περιοχών.....	38
A.5 Διακήρυξη του Μεξικού 1982 σχετικά με τις Πολιτιστικές Πολιτικές...39	
A.6 Σύσταση του 1989 για την Διαφύλαξη του Παραδοσιακού και Λαϊκού Πολιτισμού.....	40

Κεφάλαιο 7

Άλλες Δράσεις για την Προστασία και Επιστροφή των Πολιτιστικών Αγαθών

A. Το Διεθνές Γραφείο Μουσείων.....	40
B. Η Σύμβαση του 1976 για την Προστασία της Αρχαιολογικής, Ιστορικής και Καλλιτεχνικής Κληρονομιάς των Αμερικανικών Κρατών.....	41
Γ. Κώδικας Επαγγελματικής Δεοντολογίας των Μουσείων.....	42
Δ. Σύμβαση UNIDROIT για τα Κλαπέντα και Παρανόμως Εξαχθέντα Πολιτιστικά Αγαθά, Ρώμη 1995.....	42

Κεφάλαιο 8

Η Δράση του Συμβουλίου της Ευρώπης στην Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς.....	45
Κριτική Επισκόπηση Πρώτου Μέρους.....	49

Μέρος Δεύτερο

Η Συμβολή της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών.....	51

Κεφάλαιο 1

Πολιτιστική Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης

A. Συνθήκη για την Ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας.....	51
B. Πρόγραμμα «Πολιτισμός 2000».....	53
Γ. Ευρωπαϊκή Πολιτιστική Πρωτεύουσα.....	54
Δ. Ευρωπαϊκός Πολιτιστικός Μήνας.....	55

Κεφάλαιο 2

Περιβαλλοντική Πολιτική της ΕΕ και Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών.....	56

Κεφάλαιο 3

Οι Κανονισμοί της ΕΕ για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών

A. Κανονισμός (ΕΟΚ) αριθ. 3911/92 σχετικά με την Εξαγωγή Πολιτιστικών Αγαθών.....	57
A.1 Ψήφισμα του Συμβουλίου της 21ης Ιανουαρίου 2002.....	58
B. Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 2469/96 σχετικά με την Εξαγωγή Πολιτιστικών Αγαθών.....	59

Κεφάλαιο 4

Οι Οδηγίες της ΕΕ για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών

- A. Η Οδηγία 93/7/ΕΟΚ για την Επιστροφή των Πολιτιστικών Αγαθών που έχουν Παράνομα Απομακρυνθεί από το Έδαφος Κράτους Μέλους.....60
- B. Οδηγία 85/337/ΕΟΚ και Οδηγία 2001/42/ΕΚ.....61
- Γ. Οδηγία 2014/60/ΕΕ για την Επιστροφή Πολιτιστικών Αγαθών που έχουν Απομακρυνθεί Παράνομα από Έδαφος Κράτους Μέλους.....61

Κεφάλαιο 5

Συστάσεις για την Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς

- A. Σύσταση 75/65/ΕΟΚ για την Προστασία της Αρχιτεκτονικής και Φυσικής Κληρονομιάς.....63

Κεφάλαιο 6

Ψήφισματα για την Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς

- A. Ψήφισμα της 13^{ης} Νοεμβρίου 1986 για την διαφύλαξη της Ευρωπαϊκής Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς.....64
- B. Ψήφισμα της 13^{ης} Νοεμβρίου 1986 για τη συντήρηση έργων τέχνης και καλλιτεχνημάτων.....65
- Γ. Ψήφισμα της 13^{ης} Νοεμβρίου 1986 για την Οικονομική Υποστήριξη Πολιτιστικών Δραστηριοτήτων από Επιχειρήσεις.....65
- Δ. Ψήφισμα της 12^{ης} Φεβρουαρίου 2001 για την Αρχιτεκτονική Ποιότητα του Αστικού και Αγροτικού Περιβάλλοντος.....66
- E. Ψήφισμα της 26^{ης} Μαΐου 2003 για τις Οριζόντιες Πτυχές του Πολιτισμού.....67
- Κριτική Επισκόπηση Δεύτερου Μέρους.....69
- Επίλογος.....70
- Βιβλιογραφικές Αναφορές.....73

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1.....	47
Πίνακας 2.....	67

Εισαγωγή

Ο ρόλος που διαδραματίζουν τα πολιτιστικά αγαθά ήδη από την αρχαιότητα στην καθημερινή, καθώς και στη θρησκευτική ζωή των ανθρώπων είναι πολύ σημαντικός. Η αναγνώριση της σημασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς με τη σταδιακή ενεργοποίηση της διεθνούς κοινότητας και στη συνέχεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης συνιστά μια σπουδαία εξέλιξη στον τομέα προστασίας των πολιτιστικών αγαθών. Μέχρι σήμερα έχει υιοθετηθεί μια σειρά κειμένων, γενικού και εξειδικευμένου περιεχομένου, για τα θέματα που σχετίζονται με την πολιτιστική κληρονομιά, είτε σε περίοδο εμπόλεμων συγκρούσεων ή σε περίοδο ειρήνης. Βασική επιδίωξη είναι όχι μόνο η διάσωση και διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, αλλά και η ευαισθητοποίηση του κοινού.

Στην εργασία αυτή θα γίνει μία προσπάθεια καταγραφής των κινδύνων, οι οποίοι εντοπίζονται τόσο σε περίοδο πολέμου όσο και σε περίοδο ειρήνης και τους τρόπους αντιμετώπισής τους. Αυτό θα γίνει μέσω της εξέτασης σημαντικών νομικών κειμένων προστασίας των πολιτιστικών αγαθών, όπως είναι η Σύμβαση της Χάγης 1954 για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών σε περίπτωση Ένοπλης Σύρραξης ή η Σύμβαση της UNESCO του 1972 για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς, αλλά και της δράσης διαφόρων διεθνών οργανισμών, της UNESCO, του Συμβουλίου της Ευρώπης και τέλος των κρατών. Επιπλέον, σημαντική θεωρείται η δράση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία μπορεί να μην επιβάλει στα κράτη δεσμευτικούς κανόνες προστασίας των πολιτιστικών αγαθών, ωστόσο παρέχει μια σειρά κατευθυντήριων γραμμών.

Η συγγραφή της εργασίας βασίστηκε σε βιβλιογραφική ανασκόπηση, στη μελέτη των κανόνων της διεθνούς κοινότητας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σε επιστημονικά άρθρα σε περιοδικά και σε πληροφορίες σε διάφορους διαδικτυακούς τόπους. Επιπλέον, η εργασία αποτελείται από δύο μέρη. Το πρώτο μέρος αφορά την προστασία των πολιτιστικών αγαθών εκ μέρους της διεθνούς κοινότητας και είναι χωρισμένο σε οκτώ κεφάλαια, όπου αναλύονται οι σημαντικότεροι θεσμοί προστασίας των πολιτιστικών αγαθών, καθώς η συμβολή της δράσης της UNESCO μέσω πολύ σημαντικών Συμβάσεων και Συστάσεων. Τέλος, το δεύτερο μέρος αναφέρεται στην προστασία των πολιτιστικών αγαθών από την Ευρωπαϊκή Ένωση και είναι χωρισμένο σε έξι κεφάλαια, όπου παρατίθεται η πολιτιστική πολιτική της Ένωσης, ενώ ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στους ανάλογους κανονισμούς, οδηγίες, συστάσεις και ψηφίσματά της.

Μέρος Πρώτο

Η Διεθνής Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών

Κεφάλαιο 1

A. Αποσαφήνιση των εννοιών

A.1 Πολιτιστικά Αγαθά

Είναι δύσκολο να προσδιοριστεί με ακρίβεια ο όρος «πολιτιστικό αγαθό», καθώς παραπέμπει στην εξωνομική έννοια του πολιτισμού. Παράλληλα, η έννοια αυτή προοδευτικά τείνει να διευρύνεται με αποτέλεσμα να μεταβάλλεται η αισθητική αντίληψη για τα πολιτιστικά αγαθά σε πολιτιστική και να δίνεται βάρος στην αξία τους ως φορείς μαρτυριών διαφόρων εποχών και πολιτισμών. Θα μπορούσαμε πάντως να πούμε πως ο όρος αυτός αναφέρεται στο σύνολο των υλικών και άυλων¹ πραγμάτων ενός τόπου, παρόλο που η τελευταία παρουσιάζει μικρότερο νομικό ενδιαφέρον, διότι εξετάζει ζητήματα διαφορετικού χαρακτήρα.²

Επιπλέον, στη βιβλιογραφία και στα διάφορα κείμενα των συμβάσεων ή συστάσεων των αρμόδιων οργανισμών ο όρος «πολιτιστικό αγαθό» και «πολιτιστική κληρονομιά» συχνά ταυτίζονται. Πιο συγκεκριμένα, στο *Δεύτερο Πρωτόκολλο της Σύμβασης της Χάγης για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών σε περίπτωση Ένοπλης Σύρραξης το 1954* ορίζονται ως «πολιτιστικά αγαθά» (Cultural Goods) εκείνα, τα οποία διακρίνονται σε κινητά ή ακίνητα και παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον όσον αφορά την πολιτιστική κληρονομιά των λαών. Ως τέτοια αναφέρονται τα αρχιτεκτονικά, ιστορικά, εκκλησιαστικά μνημεία, τα έργα τέχνης, τοποθεσίες ή αντικείμενα αρχαιολογικού ενδιαφέροντος, οικοδομήματα, όπως μουσεία, βιβλιοθήκες και τέλος κέντρα, τα οποία περιλαμβάνουν σπουδαίο αριθμό πολιτιστικών αγαθών συγκαταλεγόμενα στις ανωτέρω κατηγορίες.³ Αντίστοιχα, στη Διεθνή Σύμβαση για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς το 1972 χρησιμοποιείται ο όρος «πολιτιστική

1 Στην κατηγορία των άυλων πολιτιστικών αγαθών ενός τόπου περιλαμβάνεται η γλώσσα, η παράδοση, η μουσική, το θέατρο κ. λπ. Βουδούρη, Δ. (1992) *Η Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς στην Προοπτική της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Αγοράς*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης, σ. 18.

2 Ο. π., σσ. 18 - 19.

3 Μπουτσιούκη, Σ. (2015) 'Η Πολυμερής Πολιτιστική Διπλωματία. Διεθνείς Οργανισμοί και Διεθνείς Συλλογικές Πρωτοβουλίες'. Σε Μπουτσιούκη Σ., επιμ. *Πολιτιστική Διπλωματία: Ελληνικές και Διεθνείς Διαστάσεις*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, σ. 66.

κληρονομιά» (Cultural Heritage), όπου περιλαμβάνονται α) μνημεία, όπως αρχιτεκτονικά έργα, έργα γλυπτικής και ζωγραφικής, αρχαιολογικά έργα ή κατασκευές, επιγραφές, σπήλαια και έργα με σημαντική παγκόσμια ιστορική, επιστημονική και καλλιτεχνική αξία, β) σύνολα οικοδομημάτων, δηλαδή ομάδες μεμονωμένων κτιρίων ή οικισμών, τα οποία έχουν παγκόσμια ιστορική, επιστημονική και καλλιτεχνική αξία, εξαιτίας της αρχιτεκτονικής, της θέσης τους ή της ομοιογένειάς τους και γ) τοπία, δημιουργήματα του ανθρώπου ή δημιουργήματα του ανθρώπου και της φύσης με παγκόσμια ιστορική, αισθητική, ανθρωπολογική και εθνολογική αξία.⁴ Διαπιστώνεται, συνεπώς, πως παρόλο που η έννοια «πολιτιστική κληρονομιά» περιλαμβάνει ένα ευρύτερο πεδίο, η έννοια «πολιτιστικό αγαθό» και «πολιτιστική κληρονομιά» είναι σε πολύ μεγάλο βαθμό έννοιες ταυτόσημες και περιγράφουν το ίδιο αντικείμενο.⁵

A.2 Προστασία – Επιστροφή

Όσον αφορά τον όρο «προστασία», διαπιστώνουμε πως αναφέρεται στη διαφύλαξη, διατήρηση και νομική προστασία των πολιτιστικών αγαθών από διάφορους κινδύνους, όπως φθορά, απώλεια, λαθρανασκαφή, κλοπή και παράνομη φυγάδευσή τους σε ξένο έδαφος.⁶ Τέλος, ο όρος «επιστροφή» (Return) αναφέρεται στα πολιτιστικά αγαθά, τα οποία απομακρύνθηκαν παράνομα από την χώρα προέλευσής τους, ενώ ο όρος «απόδοση» (Restitution) σε εκείνα που εκλάπησαν από τον ιδιοκτήτη τους.⁷

4 Μπουτσιούκη, Σ. (2015) 'Η Πολυμερής Πολιτιστική Διπλωματία. Διεθνείς Οργανισμοί και Διεθνείς Συλλογικές Πρωτοβουλίες'. Σε Μπουτσιούκη Σ., επιμ. *Πολιτιστική Διπλωματία: Ελληνικές και Διεθνείς Διαστάσεις*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, σ. 69.

5 Frigo, M. (2004) 'Cultural Property v. Cultural Heritage: a Battle of Concepts in International Law'. *International Review of the Red Cross*, 86 (854), σ. 369.

6 Βουδούρη, Δ. (1992) *Η Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς στην Προοπτική της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Αγοράς*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης, σ. 19.

7 Μπρεδήμας, Α. (2010) 'Η Αρχή της Ακεραιότητας (Integrity) του Πολιτιστικού Αντικειμένου και το Θέμα της Επιστροφής του', *Ημερίδα Προστασία και Επιστροφή των Πολιτιστικών Αγαθών*. Αμφιθέατρο Νέου Μουσείου Ακροπόλεως, 10 Δεκεμβρίου. Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλας, σσ. 117 – 118. Σύμφωνα με τον Μπρεδήμα Α. ο όρος «επιστροφή» χρησιμοποιείται με τρόπο γενικό, κατά τον οποίο περιλαμβάνει τον όρο «απόδοση».

Κεφάλαιο 2

Το Διεθνές Νομικό Πλαίσιο για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών τον 19^ο αιώνα

A. Ο Κώδικας Lieber

Ήδη από την αρχαιότητα η καταστροφή και λεηλασία πολιτιστικών αγαθών κατά τη διάρκεια πολεμικών συγκρούσεων ήταν μια συνήθης πρακτική. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα εκατοντάδες μνημεία να αποτελέσουν λεία πολέμου και εν συνεχεία να καταστραφούν ή να αποτελέσουν μέρος της ιδιοκτησίας του νικητή. Με το πέρασμα των χρόνων αρχίζει να εκδηλώνεται όλο και εντονότερα το ενδιαφέρον για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περιόδους πολέμου, όπως φαίνεται και από μια πρώιμη προσπάθεια που έγινε στα μέσα του 17^{ου} αιώνα από τον βασιλιά Κάρολο ΙΑ΄ της Σουηδίας με την ψήφιση του Διατάγματος *Περί Αρχαιοτήτων* το 1666, με σκοπό την προστασία των εθνικών μνημείων.⁸

Τον 19^ο αιώνα ξεκινά μια έντονη ευαισθητοποίηση στον τομέα προστασίας των πολιτιστικών αγαθών, πράγμα το οποίο οδήγησε στην υιοθέτηση κανόνων σε κωδικοποιημένα κείμενα της εποχής. Πιο συγκεκριμένα, το 1863 κατά τη διάρκεια του Αμερικανικού Εμφυλίου Πολέμου δημοσιεύεται ο Κώδικας Lieber. Εισηγητής του ήταν ο Francis Lieber,⁹ από τον οποίο πήρε και το όνομά του και δημοσιεύτηκε από το Υπουργείο Πολέμου των ΗΠΑ¹⁰. Περιελάμβανε 157 άρθρα που κατηγοριοποιούνται με βάση το θεματικό τους περιεχόμενο σε 8 ενότητες. Τα επίμαχα άρθρα (άρθρο 34, 35 και 36), τα οποία αφορούν τα πολιτιστικά αγαθά περιλαμβάνονται στην Ενότητα II και προβλέπουν αντιστοίχως α) την προστασία των κινητών και ακίνητων πολιτιστικών αγαθών, τα οποία δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται ως δημόσια περιουσία και κατά συνέπεια δεν μπορούν να καταστρέφονται ως περιουσία των εχθρικών δυνάμεων, β)

8 Jokilehto, J. (2005) *Definition of Cultural Heritage: References to Documents in History*. ICCROM Working Group, σ. 9.

9 Ο Francis Lieber γεννήθηκε στο Βερολίνο το 1798. Σημείωσε σπουδαία ακαδημαϊκή σταδιοδρομία ως δικηγόρος, πολιτικός φιλόσοφος, πολιτικός επιστήμονας και μελετητής. Το 1827 μεταβαίνει στη Βόρεια Αμερική ως νομικός σύμβουλος των ΗΠΑ κατά την διάρκεια του αμερικανικού εμφυλίου πολέμου. Thayer, M. R. (1873) *The Life, Character, and Writings of Francis Lieber*. Philadelphia: Collins, σσ. 4 – 5.

10 Carnahan, B. M. (1998) “Lincoln, Lieber and the Laws of War: The Origins and Limits of the Principle of Military Necessity”. *The American Journal of International Law*, 92 (2), σσ. 213-215.

την προστασία κτιρίων, μνημείων και λοιπών πολιτιστικών αγαθών με σπουδαία πολιτιστική αξία με απαγόρευση οποιασδήποτε πράξη φθοράς εναντίων τους, αλλά και την παραχώρηση δικαιώματος στις αντίπαλες δυνάμεις να κατάσχουν και να μεταφέρουν κινητά πολιτιστικά αγαθά, εφόσον αυτά μπορούν να μεταφερθούν με ασφάλεια στο έδαφός τους, και ρύθμιση της κυριότητάς τους με τις απαραίτητες συνθήκες ειρήνης με το πέρας του πολέμου και γ) την απαγόρευση οποιασδήποτε οικονομικής εκμετάλλευσης σε βάρος των κατασχεθέντων αντικειμένων, την απαγόρευση της σκόπιμης καταστροφής ή φθοράς τους και τέλος την απαγόρευση να αποτελέσουν αντικείμενο ιδιωτικής ιδιοκτησίας κατόπιν της κατάσχεσής τους.¹¹

Ο Κώδικας Lieber αποτέλεσε την πρώτη κωδικοποίηση των κανόνων συμπεριφοράς κατά την διάρκεια πολέμου και άσκησε σημαντική επίδραση σε μεταγενέστερες κωδικοποιήσεις για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών κατά τη διάρκεια διεξαγωγής πολεμικών συγκρούσεων, όπως ήταν η Συνθήκη των Βρυξελλών του 1874¹², η οποία αποτέλεσε το υπόβαθρο για τις δύο Διεθνείς Συνδιασκέψεις στην Χάγη, το 1899 και το 1907. Κατά τη διάρκεια, λοιπόν, του 20^{ου} αιώνα γενικεύεται η αντίληψη για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών και πλέον υπάρχει μια περισσότερο συστηματοποιημένη θεσμική προστασία τους σε πολλές χώρες του κόσμου.¹³

11 Atzamidaki, A. (2012) "Lieber Code and the Protection of Cultural Property in Times of War", 5th International Conference on Information Law and Ethics 2012. Corfu, 29 – 30 June. Corfu: Department of Archive and Library Sciences, Department of Audio and Visual Arts of the Ionian University & International Scientists Company INSEIT, σ. 5.

12 Μαχαιράκης, Κ. (2014) *Ο Ρόλος του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου στη Μείωση των Παράπλευρων Απωλειών: Η Χρήση των «Εξυπνων Όπλων» στον Πόλεμο του Κοσσοβό*, MSc, Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, σ. 12.

13 Κονσολά, Ν. Ν. (1995) *Η Διεθνής Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης, σ. 62.

Κεφάλαιο 3

Η Ανάπτυξη του Διεθνούς Νομικού Πλαισίου για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα μέχρι τα μέσα του 20^{ου} αιώνα

Α. Η Σύμβαση της Χάγης 1899/1907

Οι Συμβάσεις της Χάγης των ετών 1899 και 1907 ήταν από τις πρώτες επίσημες συμφωνίες, οι οποίες ρύθμιζαν ζητήματα σχετικά με την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε καιρό πολέμου περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο μέχρι τότε κείμενο μέσω μιας Γενικής Κωδικοποίησης του Δικαίου του πολέμου. Ειδικότερα η Σύμβαση IV του 1907 σχετικά με τους νόμους και τα έθιμα του πολέμου επί ξηράς με τα άρθρα 27 και 56 προβλέπει ρυθμίσεις για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών.¹⁴

Σύμφωνα με το άρθρο 27, κατά τη διάρκεια βομβαρδισμών και πολιορκιών θα πρέπει να λαμβάνονται όλα τα απαραίτητα μέτρα, έτσι ώστε να μην προκαλούνται φθορές σε οικοδομήματα, τα οποία είναι αφιερωμένα στη λατρεία, τις τέχνες, την επιστήμη και τη φιλανθρωπία, τα ιστορικά μνημεία, τα νοσοκομεία και μέρη όπου είναι συγκεντρωμένοι άρρωστοι και τραυματίες, με προϋπόθεση να μην χρησιμοποιούνται ταυτοχρόνως για στρατιωτικούς λόγους.¹⁵

Σύμφωνα με το άρθρο 56, τα εδάφη εκείνα, τα οποία είναι αφιερωμένα στην λατρεία, τη φιλανθρωπία, την εκπαίδευση, τις τέχνες και την επιστήμη, ακόμη κι αν ανήκουν στο Κράτος, θα πρέπει να θεωρούνται ιδιωτική περιουσία. Για το λόγο αυτό, απαγορεύεται και καταδιώκεται οποιαδήποτε εκ προθέσεως κατάσχεση, καταστροφή ή υποβάθμιση τέτοιων ιδρυμάτων, ιστορικών μνημείων, επιστημονικών έργων και έργων τέχνης.¹⁶

Σύμφωνα με απόφαση του Δικαστηρίου της Νυρεμβέργης, οι ρυθμίσεις των Συμβάσεων της Χάγης 1899/1907 για το Δίκαιο του πολέμου¹⁷ συνιστούν τώρα εθιμικό

14 Boylan, P. J. (2002) "The Concept of Cultural Protection in Times of Armed Conflict: from the Crusades to the New Millennium". Σε Tubb, K. B., και Brodie, N. επιμ. *Illicit antiquities: the Theft of Culture and the Extinction of Archaeology*. London: Routledge, σ. 49.

15 Ο. π., σ. 49.

16 Ο. π., σ. 49.

17 Το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο ονομάζεται και «Δίκαιο του Πολέμου» ή «Δίκαιο των Ένοπλων Συρράξεων» και αποτελείται από κανόνες και αρχές, οι οποίες επιδιώκουν την προστασία όσων δεν μετέχουν στις εχθροπραξίες και τον περιορισμό των μέσων και των μεθόδων που θα επιλέξουν τα μέρη,

διεθνές δίκαιο, το οποίο δεσμεύει όλα τα κράτη, ακόμη και όσα δεν έχουν προσχωρήσει στη Σύμβαση.¹⁸

Επιπλέον, στη Διάσκεψη της Χάγης το 1907 ψηφίζεται και η Σύμβαση σχετικά με το *Βομβαρδισμό από Ναυτικές Δυνάμεις σε Καιρό Πολέμου*. Σύμφωνα με το άρθρο 5 της Σύμβασης, ορίζεται ότι σε περιπτώσεις βομβαρδισμών από ναυτικές δυνάμεις, θα πρέπει να λαμβάνονται όλα τα απαραίτητα μέτρα από το διοικητή, έτσι ώστε να μην προκαλούνται φθορές στα πολιτιστικά αγαθά, υπό τον όρο ότι δεν χρησιμοποιούνται τη δεδομένη χρονική περίοδο για στρατιωτικούς σκοπούς.¹⁹

Β. Η Έκρηξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου

Παρόλα αυτά, κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου (1914-1918) οι διατάξεις των Συμβάσεων δεν κατόρθωσαν να εξασφαλίσουν την πλήρη προστασία των πολιτιστικών αγαθών, καθώς υπήρξαν σημαντικές απώλειες σε ιστορικά μνημεία, ναούς, μουσεία και βιβλιοθήκες στα διάφορα σημεία των πολεμικών συγκρούσεων. Κύριος λόγος αποτυχίας υπήρξε η ρήτρα της «στρατιωτικής αναγκαιότητας» από όλα τα εμπλεκόμενα εμπόλεμα μέρη, αλλά και η ανάπτυξη νέων τεχνολογιών, όπως οι συνεχείς εναέριοι βομβαρδισμοί ή η δημιουργία δηλητηριωδών αερίων, τα οποία προκαλούσαν σοβαρές αλλοιώσεις και φθορές σε πολλά έργα τέχνης και μνημεία.²⁰

Το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου επισφράγισε επίσημα η Συνθήκη των Βερσαλλιών το 1919. Σε μία από τις διατάξεις της Συνθήκης ορίζεται πως την ευθύνη για την έναρξη του πολέμου αναλαμβάνει η Γερμανία και σύμφωνα με τα άρθρα 231 – 248 ήταν υποχρεωμένη να πληρώσει πολεμικές αποζημιώσεις σε διάφορες χώρες. Διαπραγματεύεται ακόμη το ζήτημα της λεηλασίας, επιστροφής και αποκατάστασης πολιτιστικών αγαθών κατά είδος και αξία με άλλα, τα οποία είχαν χαθεί και δεν ήταν δυνατή η ανεύρεση και επιστροφή τους στην χώρα προέλευσής τους.²¹

τα οποία μετέχουν στην ένοπλη σύρραξη. Πλούγαρης, Δ. (2016) *Η Ανθρώπινη Ασφάλεια κατά την διάρκεια Ένοπλων Συρράξεων*. Διπλωματική Εργασία. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, σ. 25.

18 Boylan, P. J. (2002) "The Concept of Cultural Protection in Times of Armed Conflict: from the Crusades to the New Millennium". Σε Tubb, K. B., και Brodie, N. επιμ. *Illicit antiquities: the Theft of Culture and the Extinction of Archaeology*. London: Routledge, σ. 49.

19 Ο. π., σ. 49.

20 Ο. π., σ. 50.

21 Τα επίμαχα άρθρα 245 – 247. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με το άρθρο 245 προβλεπόταν η αποκατάσταση αντικειμένων, όπως αρχαία, τρόπαια, ιστορικά και πολιτικά ντοκουμέντα κ. λπ., τα οποία

Γ. Το Διάστημα 1923 - 1938

Λίγα χρόνια αργότερα, το 1923, σε διάσκεψη στη Χάγη παρήχθησαν οι *Κανόνες της Χάγης για τις Εναέριες Πολεμικές Επιχειρήσεις*, οι οποίοι προέβλεπαν προστασία των πολιτιστικών αγαθών. Οι Κανόνες αυτοί, ωστόσο, δεν υιοθετήθηκαν ποτέ.²²

Επιπλέον, σπουδαία πρωτοβουλία θεωρήθηκε και το Σύμφωνο Roerich το 1935 για την *Προστασία των Καλλιτεχνικών και Επιστημονικών Ιδρυμάτων και Ιστορικών Μνημείων*. Το Σύμφωνο Roerich αποτέλεσε και την πρώτη συνθήκη αφιερωμένη αποκλειστικά στην προστασία των πολιτιστικών αγαθών, ενώ η εμβέλειά του περιορίζεται στα αμερικανικά συμβαλλόμενα κράτη και όχι σε παγκόσμια κλίμακα²³ με ορισμένες εξαιρέσεις, όπως αυτής της Ινδίας, η οποία λίγο μετά την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της το 1947 υποστήριξε και υιοθέτησε τις προβλέψεις του Συμφώνου.²⁴

είχε αφαιρέσει η Γερμανία από τη Γαλλία κατά τη διάρκεια του πολέμου την περίοδο 1870 – 1871, αλλά και του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Σύμφωνα με το άρθρο 246, προβλεπόταν η επιστροφή εκ μέρους της Γερμανίας στη Βρετανία, του πρωτότυπου Κορανίου του Χαλίφη Οθωμανού και του κρανίου του Σουλτάνου Μκwawa. Τέλος, το άρθρο 247, προέβλεπε την αποκατάσταση χειρογράφων, βιβλίων, χαρτών και λοιπών αντικειμένων στην βιβλιοθήκη Λουβαίν, αντίστοιχα σε αριθμό και αξία με εκείνα, τα οποία καταστράφηκαν από τους Γερμανούς. Επιπλέον, η Συνθήκη όριζε την επιστροφή στο Βέλγιο δύο σπουδαίων έργων: τα φύλλα από το τρίπτυχο Adoration of the Mystic Lamp που ζωγράφισαν οι αδερφοί Van Eyck, καθώς και τα φύλλα από το τρίπτυχο Last Supper του Dierick Bouts. Boylan, P. J. (2002) “The Concept of Cultural Protection in Times of Armed Conflict: from the Crusades to the New Millennium”. Σε Tubb, K. B., και Brodie, N. επιμ. *Illicit antiquities: the Theft of Culture and the Extinction of Archaeology*. London: Routledge, σελ. 50 - 52.

22 Τα επίμαχα άρθρα για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών ήταν τα άρθρα 25 και 26. Σύμφωνα με το άρθρο 25, σε περιπτώσεις βομβαρδισμών από αεροσκάφη, θα πρέπει να λαμβάνονται όλα τα απαραίτητα μέτρα από το διοικητή για τη διάσωση κατά το δυνατόν περισσότερων οικοδομημάτων αφιερωμένων στη λατρεία, την επιστήμη, την τέχνη και τη φιλανθρωπία, ιστορικών μνημείων και χώρων στους οποίους συγκεντρώνονται οι τραυματίες, με μόνη προϋπόθεση να μην χρησιμοποιούνται οι χώροι αυτοί για στρατιωτικούς λόγους, και σύμφωνα με το άρθρο 26 προβλεπόταν η διεθνής κοινοποίηση των «ζωνών προστασίας» γύρω από ιστορικά μνημεία και παράλληλα μιας προστατευτικής περιοχής 500 μέτρων πλάτους από τα όρια του ιστορικού μνημείου. Ο. π., σελ. 52 - 53.

23 Γεωργιάς, Σ. Γ. (2012) “Προστασία σε Κατεχόμενο Έδαφος και (ποινική) Δικαιοδοσία. Καταξίωση ή Απαξίωση του Γενικού Διεθνούς Δικαίου?”, *Διημερίδα Η Σύγχρονη Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών. Διαστάσεις, Προκλήσεις και Προοπτικές σε Εθνικό και Διεθνές Επίπεδο*. Ιόνιο Πανεπιστήμιο, 5 – 6 Οκτωβρίου. Κέρκυρα: Εκδόσεις ΕΕΔΔΔΣ, σ. 2.

24 Boylan, P. J. (2002) “The Concept of Cultural Protection in Times of Armed Conflict: from the Crusades to the New Millennium”. Σε Tubb, K. B., και Brodie, N. επιμ. *Illicit antiquities: the Theft of Culture and the Extinction of Archaeology*. London: Routledge, σ. 54.

Κατά τη χρονική περίοδο που υπογράφεται το Σύμφωνο Roerich, στην Ευρώπη κυριαρχεί έντονος προβληματισμός σχετικά με την προστασία των πολιτιστικών αγαθών, τη στιγμή μάλιστα που ένας γενικευμένος πόλεμος διαφαινόταν στο κοντινό μέλλον. Έτσι, το 1936 το Διεθνές Γραφείο Μουσείων ανέλαβε να συντάξει ένα σχέδιο σύμβασης *Το Σχέδιο για τη Διεθνή Σύμβαση Προστασίας Ιστορικών Κτιρίων και Έργων Τέχνης σε Περίπτωση Πολέμου*, το οποίο υποβλήθηκε στη Γενική Συνέλευση της Κοινωνίας των Εθνών το 1938. Η υιοθέτηση, ωστόσο, του σχεδίου ματαιώθηκε λόγω της έναρξης του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Αξίζει να αναφερθεί πως παρά το γεγονός ότι το σχέδιο αυτό δεν κατάφερε ποτέ να τεθεί σε ισχύ, ένας σπουδαίος αριθμός προβλέψεων του υιοθετήθηκαν εν συνεχεία από τη Σύμβαση της Χάγης το 1954.²⁵

Δ. Η Έκρηξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου

Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος ξεκινά το Σεπτέμβριο του 1939 με την επίθεση της Ναζιστικής Γερμανίας εναντίον της Πολωνίας. Πιο συγκεκριμένα, την 1^η Σεπτεμβρίου ισχυρές στρατιωτικές δυνάμεις με την υποστήριξη τεθωρακισμένων και αεροπορικών δυνάμεων προχώρησαν με πρωτοφανή ταχύτητα προς μία ανυπεράσπιστη χώρα.²⁶ Καθ όλη τη διάρκεια του πολέμου εκτεταμένες επιδρομές, αρπαγές αναρίθμητων έργων τέχνης και μεταφορά τους στη Γερμανία αποδεικνύουν την αναποτελεσματικότητα της νομικής προστασίας των πολιτιστικών αγαθών. Η καταστροφή και η απώλεια ενός μεγάλου αριθμού πολιτιστικών αγαθών θα αναζωπυρώσει και πάλι το ενδιαφέρον της Διεθνούς Κοινότητας σχετικά με την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε καιρό πολέμου.

Λίγο μετά τη λήξη του πολέμου, άρχισε στις 22 Νοεμβρίου του 1945 η Δίκη της Νυρεμβέργης²⁷ οδηγώντας στο εδώλιο 22 κατηγορούμενους, από τους οποίους σε 12

25 Κονσολά, Ν. Ν. (1995) *Η Διεθνής Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης, σ. 43.

26 Κολιόπουλος, Ι. Σ. (2001) *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789 – 1945: Από τη Γαλλική Επανάσταση μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας, σ. 376. Mearsheimer, J. J. (2006) *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*. Μτφρ. Κ. Κολιόπουλος. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, σ. 603.

27 Η Δίκη της Νυρεμβέργης ήταν η πρώτη, η οποία συγκλόνισε τη διεθνή γνώμη σχετικά με τις θηριωδίες της ναζιστικής Γερμανίας και αποτέλεσε ορόσημο για την εξέλιξη της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης και του διεθνούς δικαίου ευρύτερα. Μέχρι το 1949 πραγματοποιήθηκαν ακόμη 12 δίκες στη Νυρεμβέργη, στο πλαίσιο των οποίων δικάστηκαν αξιωματούχοι, διπλωμάτες, στρατιωτικοί, ιατροί, νομικοί και βιομήχανοι. Ζάϊκος, Ν. (2011) ‘‘Η Δίκη της Νυρεμβέργης: Στο Εδώλιο η Ηγεσία των Ναζί,

περιπτώσεις επιβλήθηκε θανατική ποινή δια απαγχονισμού. Ανάμεσά τους ο Alfred Rosenberg²⁸ και ο Hermann Goring²⁹, ο οποίος κατηγορήθηκαν για την καταστροφή και λεηλασία πολιτιστικών αγαθών.³⁰

Η Σοβιετική Ένωση, μια χώρα η οποία πρωτοστατούσε στις διαδικασίες του Δικαστηρίου της Νυρεμβέργης, τόσο κατά την διάρκεια όσο και μετά το τέλος του πολέμου προέβη και η ίδια στη δική της λεηλασία. Αναρίθμητα πολιτιστικά αγαθά αφαιρέθηκαν από τη ζώνη κατοχής στη Γερμανία ως αντίποινα για την καταστροφή των δικών της αγαθών από τους Ναζί.³¹

Η Γερμανία υποστηρίζει πως η Ρωσία δεν μπορεί να παρακρατεί τους πολιτιστικούς θησαυρούς της, οι οποίοι αφαιρέθηκαν πριν και μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, καθώς παραβιάζει δύο διμερείς συμφωνίες που υπογράφηκαν μεταξύ τους το 1990 και το 1992 σχετικά με την αμοιβαία επιστροφή πολιτιστικών αγαθών. Ένα από τα κύρια επιχειρήματα των Ρώσων για να κρατήσουν αυτά τα πολιτιστικά αγαθά είναι πως τα πήραν ως αποζημίωση για τα δικά τους, τα οποία λεηλατήθηκαν από τους Ναζί. Από την άλλη, οι Γερμανοί υποστηρίζουν πως αυτά είναι κομμάτι της εθνικής τους κληρονομιάς και πως το ζήτημα της επιστροφής θα μπορούσε να επιλυθεί στα πλαίσια του Διεθνούς Δικαστηρίου.³²

με Στόχο την Απονομή Δικαιοσύνης και την Ανάδειξη της Ιστορικής Αλήθειας'', *Η Καθημερινή*, 31 Ιουλίου, σ. 27.

28 Ο Dr. Alfred Rosenberg υπήρξε εξέχον μέλος του Εθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος της Γερμανίας και κατέλαβε σημαντικά κρατικά αξιώματα. Pauling, B. J. (2005) *A Dangerous Form of Belief: an Analysis of Alfred Rosenberg's Mythos of the Twentieth Century as an Example of a Modern Form of Religion*. Master's Essay. Kingston: Queen's University, σ. 3.

29 Ο Hermann Göring υπήρξε από τους πιο γνωστούς πιλότους του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και υπήρξε ο δεύτερος σπουδαιότερος πολιτικός κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. *Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal*. Διαθέσιμο στο: https://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/NT_Vol-I.pdf.

[Πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2019].

30 Ζάϊκος, Ν. (2011) 'Η Δίκη της Νυρεμβέργης: Στο Εδώλιο η Ηγεσία των Ναζί, με Στόχο την Απονομή Δικαιοσύνης και την Ανάδειξη της Ιστορικής Αλήθειας'', *Η Καθημερινή*, 31 Ιουλίου, σ. 27.

31 Μεταφέρθηκε το 1947 η Συλλογή της Βρέμης, η οποία αποτελείται από 300 πίνακες σπουδαίων ζωγράφων, όπως ο Βαν Γκογκ, ο Ρέμπραντ κ. ά. στο Αρχιτεκτονικό Μουσείο της Μόσχας. Greenfield, J. (1996) *The Return of Cultural Treasures*. Cambridge: Cambridge University Press, σ. 220 – 222.

32 Myerowitz, E. S. (1996) 'Protecting Cultural Property During a Time of War: Why Russia Should Return Nazi-Looted Art'. *Fordham International Law Journal*, 20 (5), σσ. 1992 – 1998.

Ε. Οι Συμβάσεις της Γενεύης 1949

Λίγα χρόνια αργότερα, με πρωτοβουλία της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού, εγκρίθηκαν οι τέσσερις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949. Οι τρεις πρώτες Συμβάσεις της Γενεύης αποτέλεσαν μια συνέχεια της μέχρι τότε μακράς παράδοσης του διεθνούς δικαίου του πολέμου και ιδιαίτερα των Συμβάσεων της Χάγης του 1899 και του 1907. Η Σύμβαση IV της Γενεύης κάλυπτε το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο σχετικά με την προστασία των αμάχων. Επιπλέον, παρόλο που δεν υπήρχαν ειδικές διατάξεις όσον αφορά την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, το Άρθρο 27³³ της Τέταρτης Σύμβασης της Γενεύης ενίσχυσε τις αρχές της Χάγης σχετικά με την επίθεση σε μη μαχόμενους και σε ιδιωτική περιουσία. Τέλος, εγκρίθηκε η προστασία των πολιτιστικών συμβόλων, όταν αυτά εκλαμβάνονται ως εκφράσεις θρησκευτικών ή πολιτιστικών αξιών.³⁴

Κεφάλαιο 4

Προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίοδο πολέμου

Μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου ξεκινά με πρωτοβουλία της διεθνούς κοινότητας μια πιο συστηματική προσπάθεια προστασίας των πολιτιστικών αγαθών. Κινητοποιήθηκαν για το σκοπό αυτό τόσο στο εσωτερικό των κρατών όσο και σε διεθνές επίπεδο διακυβερνητικοί και μη – κυβερνητικοί οργανισμοί,³⁵ με

33 «Τα προστατευόμενα πρόσωπα δικαιούνται, σε κάθε περίπτωση, σεβασμό των προσώπων τους, της τιμής τους, των οικογενειακών τους δικαιωμάτων, των θρησκευτικών τους πεποιθήσεων και πρακτικών, των τρόπων και των εθίμων τους...». *The Geneva Conventions of 12 August 1949*. Διαθέσιμο στο: <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/publications/icrc-002-0173.pdf>.

σ. 44. [Πρόσβαση 29 Ιανουαρίου 2019].

34 Boylan, P. J. (2002) ‘‘The Concept of Cultural Protection in Times of Armed Conflict: from the Crusades to the New Millennium’’. Σε Tubb, και. B., & Brodie, N. επιμ. *Illicit antiquities: the Theft of Culture and the Extinction of Archaeology*. London: Routledge, σσ. 63 - 64.

35 Οι διακυβερνητικοί οργανισμοί χωρίζονται στις εξής τρεις ομάδες: 1) οργανισμούς, οι οποίοι δραστηριοποιούνται στον τομέα της πολιτιστικής κληρονομιάς, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τη δράση της UNESCO, του κατεξοχήν διεθνούς φορέα προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, 2) οργανισμούς με αποκλειστικό σκοπό την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, με ενδεικτικό οργανισμό το ICCROM και 3) οργανισμούς του ΟΗΕ με οικονομικό χαρακτήρα που υποβοηθούν το έργο της

χαρακτηριστική τη δράση της UNESCO, του Διεθνούς Κέντρου για τη Μελέτη της Συντήρησης και Αποκατάστασης των Πολιτιστικών Αγαθών (ICCROM), της Ευρωπαϊκής Ένωσης και πολλών άλλων για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς μέσω της εφαρμογής διεθνών κανόνων.

A. Η Σύμβαση της Χάγης 1954 για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών σε Περίπτωση Ένοπλης Σύρραξης

Οι ανυπολόγιστες καταστροφές του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου έκαναν τη διεθνή κοινότητα να αισθανθεί την ανάγκη, ώστε να καταρτισθεί μια διεθνής σύμβαση για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Έτσι, με πρωτοβουλία της UNESCO τον Απρίλιο και το Μάιο του 1954 συνεκλήθη Σύνοδος στη Χάγη, όπου και υπογράφηκε η *Σύμβαση για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών σε περίπτωση Ένοπλης Σύρραξης*.

A.1 Γενική και Ειδική Προστασία.

Στη Σύμβαση της Χάγης του 1954 τονίζεται πως όλα τα πολιτιστικά αγαθά αποτελούν πολιτιστική κληρονομιά όλης της ανθρωπότητας και για το λόγο αυτό χρήζουν διεθνούς προστασίας. Η προστασία, η οποία προβλέπεται στη Σύμβαση διακρίνεται σε γενική και ειδική.

Η γενική προστασία καλύπτει τα αγαθά εκείνα τα οποία πληρούν τα κριτήρια του άρθρου 1³⁶. Από την άλλη, η ειδική προστασία καλύπτει έναν περιορισμένο αριθμό πολιτιστικών αγαθών, στα οποία όμως παρέχονται πρόσθετα ειδικά προνομία. Επιπλέον, η γενική προστασία περιλαμβάνει τη δημιουργία ενός επιπέδου προστασίας,

UNESCO ή υποστηρίζουν πολιτιστικά αναπτυξιακά προγράμματα. Από την άλλη, οι μη κυβερνητικοί ασκούν την αρμοδιότητά τους σε ιδιαίτερους τομείς της πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως το ICOM για τα μουσεία, ο ICOMOS για τα αρχιτεκτονικά μνημεία ή ο OWHC για τις ιστορικές πόλεις. Διαθέσιμο στο: http://www.ekdd.gr/ekdda/files/ergasies_esdd/14/3/548.pdf. σσ. 15 – 16.

36 Σύμφωνα με το άρθρο 1 της Σύμβασης ορίζονται ως «πολιτιστικά αγαθά» εκείνα τα οποία διακρίνονται σε κινητά ή ακίνητα και παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον όσον αφορά την πολιτιστική κληρονομιά των λαών. Ως τέτοια αναφέρονται τα αρχιτεκτονικά, ιστορικά, εκκλησιαστικά μνημεία, τα έργα τέχνης, τοποθεσίες ή αντικείμενα αρχαιολογικού ενδιαφέροντος, οικοδομήματα, όπως μουσεία, βιβλιοθήκες και τέλος κέντρα, τα οποία περιλαμβάνουν σπουδαίο αριθμό πολιτιστικών αγαθών συγκαταλεγόμενα στις ανωτέρω κατηγορίες. Ο' Keefe, R. (2008) 'The Protection of Cultural Property in Armed Conflict'. *The American Journal of International Law*. 102 (1), σ. 222.

στο οποίο όλα τα πολιτιστικά αγαθά πρέπει να απολαμβάνουν, έτσι ώστε να διαφυλάσσεται η προστασία και ο παράλληλα ο σεβασμός σ' αυτά (άρθρ. 2).³⁷ Για το λόγο αυτό, τα συμβαλλόμενα μέλη οφείλουν να λάβουν τα απαραίτητα μέτρα προστασίας για τη διαφύλαξη των πολιτιστικών αγαθών που βρίσκονται στο έδαφος τους ήδη σε καιρό ειρήνης (άρθρ. 3), ενώ ταυτόχρονα υποχρεούνται να σέβονται τα πολιτιστικά αγαθά, τα οποία βρίσκονται στο έδαφός τους, αλλά και στο έδαφος άλλων συμβαλλομένων μερών, να απαγορεύουν τη χρήση των εν λόγω αγαθών για σκοπούς που θα κινδύνευαν να τα εκθέσουν σε καταστροφή ή σε επιδείνωσή τους στην περίπτωση μιας ένοπλης σύρραξης και να απέχουν από οποιαδήποτε εχθρική πράξη σε σχέση μ' αυτά (άρθρ.4). Ο κανόνας αυτός δεν επιδέχεται καμία εξαίρεση. Επιπλέον, επιβάλλεται στα συμβαλλόμενα μέρη να απαγορεύουν και να αποτρέπουν οποιαδήποτε πράξη κλοπής, λεηλασίας, υπεξαίρεσης ή βανδαλισμού πολιτιστικών αγαθών. Απαγορεύεται, ακόμη, η επίταξη κινητών αγαθών που βρίσκονται στο έδαφος άλλου συμβαλλόμενου μέρους (άρθρ.4 παρ. 3) και κάθε μέτρο αντιποίνων σε βάρος πολιτιστικών αγαθών (άρθρ.4 παρ. 4). Η απαλλαγή οποιουδήποτε συμβαλλόμενου μέρους από τις υποχρεώσεις αυτές σε σχέση με άλλα συμβαλλόμενα μέρη με το επιχείρημα ότι τα τελευταία δεν έχουν εφαρμόσει τα κατάλληλα μέτρα φύλαξης δεν επιτρέπεται. (άρθρ.4 παρ. 5).³⁸

Τα συμβαλλόμενα μέρη, στην περίπτωση κατά την οποία κατέλαβαν εξ ολοκλήρου ή μερικώς το έδαφος άλλου συμβαλλόμενου μέρους, υποχρεούνται στο μέτρο του δυνατού να συμμετέχουν στην προσπάθεια των αρμόδιων εθνικών αρχών με σκοπό την προστασία των πολιτιστικών αγαθών του καταληφθέντος εδάφους (άρθρ. 5 παρ. 1). Στην περίπτωση όπου είναι απαραίτητη η επέμβαση για τη διαφύλαξη των πολιτιστικών αγαθών που βρίσκονται εντός κατεχόμενου εδάφους και υπέστησαν βλάβη λόγω στρατιωτικών επιχειρήσεων, και εφόσον οι αρμόδιες εθνικές αρχές δεν μπορούν να λάβουν τα μέτρα αυτά, η καταβαλούσα δύναμη σε συνεργασία με τις εθνικές αρχές λαμβάνει τα αναγκαία μέτρα συντήρησης (άρθρ. 5 παρ. 2).³⁹ Για να διευκολύνεται η αναγνώριση των πολιτιστικών αγαθών, θα πρέπει αυτά να φέρουν ένα διακριτικό έμβλημα με την μορφή μιας ασπίδας λευκού και γαλάζιου χρώματος (άρθρ. 6). Όσον

37 United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (2010) *The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its two (1954 and 1999) Protocols: Basic Texts*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, σ. 10.

38 Σκουρής, Π. και Τροβά, Ε. (2003) *Προστασία Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς*. Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, σσ. 297 – 298.

39Ο. π., σσ. 298 – 299.

αφορά τα μέτρα που πρέπει να λάβουν τα συμβαλλόμενα μέρη για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών, περιλαμβάνουν τη δημιουργία ειδικών χώρων προστασίας των σημαντικότερων πολιτιστικών αγαθών, το σχεδιασμό για την μεταφορά τους στους χώρους αυτούς, την υιοθέτηση στρατιωτικών εγχειριδίων και οδηγιών για την εξασφάλιση τήρησης της Σύμβασης (άρθρ. 7 παρ. 1) και τη δημιουργία ήδη σε καιρό ειρήνης μιας στρατιωτικής υπηρεσίας με εξειδικευμένο προσωπικό με σκοπό να εμφυσήσουν το σεβασμό των πολιτιστικών αγαθών όλων των λαών (άρθρ. 7 παρ. 2).⁴⁰

Η ειδική προστασία των πολιτιστικών αγαθών κατοχυρώνεται στα άρθρα 8 – 11 και αφορούν τη δημιουργία ενός περιορισμένου αριθμού καταφυγίων με σκοπό τη στέγαση πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης, αλλά και τη δημιουργία κέντρων, τα οποία περιέχουν μνημεία και άλλα ακίνητα πολιτιστικά αγαθά μεγάλης σπουδαιότητας.⁴¹ Τα αγαθά αυτά, στα οποία παρέχεται ειδική προστασία, εγγράφονται σε έναν ειδικό κατάλογο, το *Διεθνές Μητρώο Πολιτιστικών Αγαθών Υπό Ειδική Προστασία*. Ο κατάλογος αυτός καταρτίζεται και φυλάσσεται από το Γενικό Διευθυντή της UNESCO, ενώ ασυλία παρέχεται εφόσον συμφωνήσουν όλα τα συμβαλλόμενα μέρη.⁴² Σήμερα, μόνο τα πολιτιστικά αγαθά τριών χωρών έχουν καταχωρηθεί στο Διεθνές Μητρώο, αυτά της Γερμανίας, της Ολλανδίας και του Βατικανού. Θα μπορούσε να πει κανείς πως το καθεστώς της ειδικής προστασίας συγκριτικά με αυτό της γενικής δεν προσφέρει κάποιο σπουδαίο πλεονέκτημα. Η πιο σημαντική διαφορά μεταξύ γενικής και ειδικής προστασίας έγκειται στη χρήση του διακριτικού εμβλήματος. Πιο συγκεκριμένα, στην περίπτωση των υπό γενική προστασία

40 United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (2010) *The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its two (1954 and 1999) Protocols: Basic Texts*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, σ. 11.

41 Ειδική προστασία παρέχεται υπό τις παρακάτω προϋποθέσεις: α) θα πρέπει το συμβαλλόμενο κράτος να κάνει γραπτή αίτηση χορήγησης ειδικής προστασίας προς το Γενικό Διευθυντή της UNESCO, β) θα πρέπει τα εν λόγω πολιτιστικά αγαθά να βρίσκονται σε μια απόσταση από μεγάλα βιομηχανικά κέντρα και σημεία, τα οποία αποτελούν στρατιωτικούς στόχους, όπως αεροδρόμια, λιμάνια, σιδηροδρομικούς σταθμούς ή σπουδαίες οδικές αρτηρίες, γ) δεν πρέπει να χρησιμοποιούνται για στρατιωτικούς σκοπούς και δ) θα πρέπει όλα τα συμβαλλόμενα μέρη να συμφωνούν ως προς της αίτηση χορήγησης της ειδικής προστασίας. Hladik J., (1999) ‘‘Risk – Preparedness Under the 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its Second Protocol’’, σ. 94. Διαθέσιμο στο : http://archives.icom.museum/disaster_preparedness_book/international/hladik.pdf

[Πρόσβαση 12 Ιουλίου 2018].

42 Ο. π., σ. 94.

πολιτιστικών αγαθών το διακριτικό έμβλημα τίθεται μονάχα μία φορά, ενώ στην περίπτωση της ειδικής προστασίας επαναλαμβάνεται τρεις φορές (άρθρ. 17).⁴³

A.2 Άρση Προστασίας

Ένα σπουδαίο ζήτημα, το οποίο προκύπτει στη Σύμβαση της Χάγης του 1954, είναι πως προβλέπεται η δυνατότητα άρσης της προστασίας των πολιτιστικών αγαθών, υπό γενική αλλά και ειδική προστασία, σε περίπτωση «αδήριτης» ή «αναπόφευκτης» στρατιωτικής ανάγκης (άρθρ. 4 παρ. 2 και άρθρ. 11 παρ. 1 – 3). Αυτό σημαίνει πως μπορεί να δικαιολογηθεί η καταστροφή πολιτιστικών αγαθών στην περίπτωση στρατιωτικής ανάγκης.⁴⁴ Η αποδοχή και διατήρηση της «αδήριτης» ή «αναπόφευκτης» στρατιωτικής ανάγκης μπορεί να χαρακτηριστεί ιδιαίτερα αναχρονιστική τη στιγμή μάλιστα όπου διαφαινόταν η προοπτική ενός πυρηνικού πολέμου μεταξύ ΗΠΑ και Σοβιετικής Ένωσης και τα πολιτιστικά αγαθά κινδύνευαν από τα συγκεκριμένα πυρηνικά όπλα. Ωστόσο, δεν καθορίζεται με ακρίβεια η έννοια του όρου «στρατιωτική αναγκαιότητα», ούτε οι προϋποθέσεις για την επίκλησή της. Η ερμηνεία καθώς και η εφαρμογή των ρυθμίσεων αυτών εναπόκειται στη διακριτική ευχέρεια των συμβαλλόμενων μερών.⁴⁵

A.3 Το Πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο στη Σύμβαση της Χάγης 1954

Το Πρώτο Πρωτόκολλο προστέθηκε στη Σύμβαση της Χάγης, καθώς η ίδια δεν ρύθμιζε το ζήτημα της παράνομης εξαγωγής των πολιτιστικών αγαθών, τα οποία αφαιρέθηκαν σε περίοδο ένοπλης σύρραξης. Την εποχή εκείνη οι διατάξεις του Πρωτοκόλλου θεωρήθηκαν αμφιλεγόμενες και για το λόγο αυτό αφαιρέθηκαν από το κύριο κείμενο της Σύμβασης. Πιο συγκεκριμένα, απαγορεύει την εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών από κατεχόμενο έδαφος, στην περίπτωση ωστόσο κατά την οποία εισάγονται

43 United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (2010) *The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its two (1954 and 1999) Protocols: Basic Texts*. United Nations, Educational, Scientific and Cultural Organization, σσ. 15 - 16.

44 Hladik, J. (1999) “The Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and the Notion of Military Necessity”. *Revue Internationale de la Croix – Rouge / International Review of the Red Cross*. 819 (835), σ. 621.

45 Γραμματικάκη - Αλεξίου, Α. (2002) *Διεθνής Διακίνηση Πολιτιστικών Αγαθών και Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο*, Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ. 218.

πολιτιστικά αγαθά από κατεχόμενο έδαφος, είτε άμεσα ή έμμεσα, τα θέτει υπό την επιτήρησή του και τονίζεται πως μετά το πέρας των εχθροπραξιών θα πρέπει να επιστρέφονται τα αγαθά που αφαιρέθηκαν από τα κατεχόμενα εδάφη.⁴⁶

Το γεγονός ότι το ζήτημα επιστροφής των πολιτιστικών αγαθών αντιμετωπίζεται στα πλαίσια ενός προαιρετικού πρωτοκόλλου έκανε τη Σύμβαση να αποτελέσει αντικείμενο έντονης κριτικής. Μπορεί η Σύμβαση να αναφέρεται στην προστασία των πολιτιστικών αγαθών κατά τη διάρκεια ένοπλων συρράξεων, δεν δικαιολογείται ωστόσο η επιλογή ενός προαιρετικού πρωτοκόλλου.

B. Τα Πρόσθετα Πρωτόκολλα στις Συμβάσεις της Γενεύης 1949

Εκτός από τη Σύμβαση της Χάγης ακολούθησαν και άλλα διεθνή κείμενα για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε περιόδους ένοπλων συρράξεων. Δύο από αυτά ήταν τα Πρωτόκολλα I και II το 1977 της Σύμβασης της Γενεύης του 1949, τα οποία υιοθετήθηκαν λίγο μετά τον πόλεμο του Βιετνάμ. Πιο συγκεκριμένα, το Πρωτόκολλο I αφορά τις διεθνείς ένοπλες συρράξεις, ενώ το Πρωτόκολλο II τις μη – διεθνείς ένοπλες συρράξεις. Στα Πρωτόκολλα αυτά δημιουργήθηκαν ειδικές διατάξεις με στόχο τη διεθνή αναγνώριση και εφαρμογή των ρυθμίσεων για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών, κυρίως επειδή η Σύμβαση της Χάγης δεν είχε λάβει έως τότε οικουμενικό χαρακτήρα.⁴⁷

B.1 Το Πρόσθετο Πρωτόκολλο I της Γενεύης 1977 και οι Ρυθμίσεις για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών

Στις διατάξεις του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου I συμπεριλήφθη το άρθρο 53 *Περί Πολιτιστικών Στόχων και Χώρων*, το οποίο απαγορεύει α) οποιαδήποτε εχθρική πράξη κατά ιστορικών μνημείων, χώρων λατρείας ή έργων τέχνης, τα οποία συνιστούν πολιτιστική ή πνευματική κληρονομιά των λαών, β) τη χρήση αυτών των ιστορικών μνημείων, χώρων λατρείας ή έργων τέχνης με σκοπό την υποστήριξη της στρατιωτικής προσπάθειας και γ) τη χρήση των παραπάνω ως αντικείμενο αντιποίνων. Επιπλέον,

46 Γραμματικάκη - Αλεξίου, Α. (2002) *Διεθνής Διακίνηση Πολιτιστικών Αγαθών και Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο*, Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ. 39.

47 Parks, W. H. (1978) ‘The 1977 Protocols to the Geneva Convention of 1949’. *Naval War College Review*, 31 (2), σ. 17.

στην περίπτωση σύγκρουσης του άρθρου 53 του Πρωτοκόλλου Ι με Κανόνα της Σύμβασης της Χάγης, εφαρμόζεται ο κανόνας της Σύμβασης της Χάγης, όταν τα μέρη δεσμεύονται από αυτή, ενώ αν το μέρος δεν δεσμεύεται από αυτή, τότε εφαρμόζεται το άρθρο 53 του Πρωτοκόλλου Ι.⁴⁸

Οι ρυθμίσεις του άρθρου 53, όπως και το άρθρο 1 της Σύμβασης της Χάγης καλύπτουν ουσιαστικά την ίδια ιδέα προστασίας. Πιο συγκεκριμένα, το άρθρο 53 απαγορεύει οποιαδήποτε πράξη, αλλά και αποτέλεσμα που στρέφεται κατά των προστατευόμενων αντικειμένων. Ακόμη, στο άρθρο 53 απαγορεύεται η διάπραξη εχθρικών πράξεων, ενώ βλέπουμε πως στο άρθρο 27 των Κανονισμών της Σύμβασης της Χάγης οι εχθρικές πράξεις θα πρέπει να «αποφεύγονται όσο το δυνατόν». Με άλλα λόγια, δεν προβλέπεται κανενός είδους απόκλιση, ακόμη και αν το επιβάλλει η «στρατιωτική αναγκαιότητα». Στην περίπτωση, ωστόσο, όπου τα εμπόλεμα μέρη είναι συμβαλλόμενα και στις δύο συνθήκες, παρέχεται η δυνατότητα επίκλησης της «στρατιωτικής αναγκαιότητας».⁴⁹

Σπουδαία ήταν και η ρύθμιση για τον σεβασμό της αρχής της αναλογικότητας (άρθρ. 57 παρ. 2), αλλά και εκείνη του άρθρου 85 παρ. 5 σύμφωνα με την οποία αναγνωρίστηκε πως η σκόπιμη επίθεση κατά ιστορικών μνημείων, χώρων λατρείας ή έργων τέχνης, υπό ορισμένες προϋποθέσεις,⁵⁰ ως σοβαρή παραβίαση του Πρωτοκόλλου Ι και ως έγκλημα πολέμου. Η αναγνώριση αυτή ενισχύει την παρεχόμενη προστασία συγκριτικά με τη Σύμβαση της Χάγης, η οποία δεν προέβη σε τέτοιου είδους χαρακτηρισμό των παραβιάσεων των κανόνων της. Οι παραβιάσεις του Πρωτοκόλλου διώκονται από διεθνή δικαιοδοτικά όργανα, στην περίπτωση σκόπιμης επίθεσης εναντίον ακίνητων πολιτιστικών αγαθών.⁵¹

48 *Draft Additional Protocols to the Geneva Conventions of August 12, 1949*. International Committee of the Red Cross. Διαθέσιμο στο: http://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/RC-Draft-additional-protocols.pdf. σ. 69. [Πρόσβαση 13 Ιουλίου 2018].

49 Χατζηκωνσταντίνου, Κ. (2009) *Προσεγγίσεις στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*. Αθήνα: Σιδέρης Ι., σ. 256.

50 Η επίθεση δεν θεωρείται σοβαρή παραβίαση, εάν το πολιτιστικό αντικείμενο χρησιμοποιήθηκε με σκοπό την υποστήριξη της στρατιωτικής προσπάθειας ή γεινιάζει άμεσα με στρατιωτικούς στόχους. Ο. π., σ. 260.

51 Parks, W. H. (1978) ‘‘The 1977 Protocols to the Geneva Convention of 1949’’. *Naval War College Review*, 31 (2), σ. 21.

B.2 Το Πρόσθετο Πρωτόκολλο II της Γενεύης 1977 και οι Ρυθμίσεις για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών

Το Πρόσθετο Πρωτόκολλο II της Γενεύης περιλαμβάνει το άρθρο 16, το οποίο αναφέρεται στην προστασία πολιτιστικών αντικειμένων και χώρων λατρείας επαναλαμβάνοντας την απαγόρευση διάπραξης εχθροπραξιών σε ιστορικά μνημεία, έργα τέχνης και χώρους λατρείας που συνιστούν πολιτιστική ή πνευματική κληρονομιά των λαών και παράλληλα την χρησιμοποίησή τους με σκοπό την υποστήριξη της στρατιωτικής προσπάθειας. Επιπλέον, καλύπτει τις μη διεθνείς συρράξεις, πράγμα το οποίο δεν έκαναν οι Συμβάσεις της Χάγης του 1907, αφήνοντας όμως εκτός τις καταστάσεις εσωτερικών αναταραχών (άρθρ. 1 παρ. 2), οι οποίες καλύπτονται από το άρθρο 19 της Σύμβασης της Χάγης. Το Πρωτόκολλο II εφαρμόζεται παράλληλα με τις διατάξεις της Σύμβασης της Χάγης του 1954, επιβεβαιώνοντας και συμπληρώνοντας τις, καλύπτοντας κατά τον τρόπο αυτό το κενό της μη οικουμενικής αποδοχής της Σύμβασης.⁵²

Γ. Άλλα Διεθνή Κείμενα για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών σε Περίπτωση Ένοπλης Σύρραξης

Εκτός από τις συνθήκες, τις οποίες εξετάσαμε παραπάνω, υπάρχουν και άλλες διεθνείς συμβάσεις, οι οποίες παρόλο που δεν αφορούν αποκλειστικά την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης, περιλαμβάνουν σχετικές διατάξεις με το ζήτημα αυτό.

Αρχικά, το 1966 υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών το *Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα*, στο οποίο αν και δεν αναφέρονται ρητώς τα πολιτιστικά αγαθά, αναγνωρίζονται, ωστόσο, τα μορφωτικά δικαιώματα ως στενά συνδεδεμένα με τα ανθρώπινα. Πιο συγκεκριμένα, στο άρθρο 15 υποστηρίζεται πως η πλήρης πραγματοποίηση των μορφωτικών

52 Πρόσθετο Πρωτόκολλο II της Γενεύης της 12^{ης} Αυγούστου 1949 για την προστασία των θυμάτων μη διεθνών ενόπλων συρράξεων. Διαθέσιμο στο: <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=4bd688c72>

[Πρόσβαση 3 Οκτωβρίου 2018].

δικαιωμάτων επέρχεται μόνο εάν τα συμβαλλόμενα μέρη κάνουν τις απαραίτητες προσπάθειες για τη διατήρηση της επιστήμης και του πολιτισμού.⁵³

Πολύ σημαντική υπήρξε η Σύμβαση της UNESCO το 1970 και το 1972. Η Σύμβαση του 1970 περιλαμβάνει προβλέψεις για τα κινητά πολιτιστικά αγαθά, τα οποία έχουν αρπαχθεί από κατεχόμενα εδάφη, με στόχο την καταπολέμηση του παράνομου διεθνούς εμπορίου πολιτιστικών αγαθών.⁵⁴

Ένα ακόμη διεθνές κείμενο που κινείται σε αυτήν την κατεύθυνση είναι η Σύμβαση της UNESCO του 1972 για την *Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς* και έχει ως στόχο την προστασία και διατήρηση των πολιτιστικών αντικειμένων και φυσικών τοποθεσιών μεγάλης σημασίας για την ανθρωπότητα. Με τον τρόπο αυτό, επεκτείνεται το πεδίο προστασίας δημιουργώντας ένα διεθνές σύστημα συνεργασίας και αλληλεγγύης. Για το λόγο αυτό, συστάθηκε η Επιτροπή Παγκόσμιας Κληρονομιάς με ρόλο να καταρτίζει, ενημερώνει και θέτει σε κυκλοφορία τον *Κατάλογο της εν Κινδύνω Παγκόσμιας Κληρονομιάς*. Στον Κατάλογο συμπεριλαμβάνονται τα αγαθά της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς που βρίσκονται υπό απειλή και για τα οποία τα κράτη, στα οποία βρίσκονται, ζήτησαν βοήθεια.⁵⁵

Τέλος, πολύ σημαντικό διεθνές κείμενο στον τομέα προστασίας των πολιτιστικών αγαθών σε περίοδο ένοπλης σύρραξης θεωρείται η Διακήρυξη της Δρέσδης του 1982 με αντικείμενο την *Ανοικοδόμηση Μνημείων Κατεστραμμένων από τον Πόλεμο*. Στη Διακήρυξη περιλαμβάνονται σημαντικές εκτιμήσεις με σκοπό την ανοικοδόμηση

53 Περιφερειακό Κέντρο Πληροφόρησης των Ηνωμένων Εθνών (1966). *Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα*. Διαθέσιμο στο: https://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=26231&Itemid=33 [Πρόσβαση 3 Οκτωβρίου 2018].

54 Merryman J. H., (1986) 'Two Ways of Thinking about Cultural Property'. *The American Journal of International Law*. 80 (4), σ. 842.

55 Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών για την Εκπαίδευση, την Επιστήμη και τον Πολιτισμό (1972). *Σύμβαση Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς*. Διαθέσιμο στο: http://www.unesco.org.cy/Programmes-Symbasi_Pagkosmias_Politistikis_kai_Fysikis_Klironomias.GR-PROGRAMMES-04-01-01.GR

[Πρόσβαση 3 Οκτωβρίου 2018].

πόλεων και χωριών, καθώς και το καθήκον προστασίας των πολιτιστικών αγαθών (άρθρ. 1).⁵⁶

Δ. Το Δεύτερο Πρωτόκολλο στη Σύμβαση της Χάγης 1999

Το Δεύτερο Πρωτόκολλο υιοθετήθηκε στις 26 Μαρτίου 1999, κυρίως λόγω της δυσκολίας εφαρμογής της Σύμβασης της Χάγης σε περιπτώσεις εσωτερικών και εθνικών εμπόλεμων συρράξεων στα τέλη της δεκαετίας του '80 και στη δεκαετία του '90, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει η δυνατότητα ένταξής τους στο πλαίσιο των διεθνών ρυθμίσεων, οι οποίες έχουν διαμορφωθεί έως τότε. Το Πρωτόκολλο αυτό δεν τροποποιεί τις ρυθμίσεις της Σύμβασης της Χάγης, αλλά στην πραγματικότητα τις συμπληρώνει.⁵⁷

Προβλέπεται πλέον η αποτελεσματικότερη επέμβαση της UNESCO και άλλων ενδιαφερόμενων μερών ως προς τη μεταφορά πολιτιστικών αγαθών με στόχο τη διαφύλαξή τους. Ιδρύεται παράλληλα η *Επιτροπή* και το *Ταμείο για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών σε Περίοδο Ένοπλης Σύρραξης*. Ο ρόλος της Επιτροπής είναι κατά κύριο λόγο να συνδράμει στην εφαρμογή του Πρωτοκόλλου, ενώ ο ρόλος του Ταμείου να παρέχει στα συμβαλλόμενα κράτη οικονομική στήριξη και όχι μόνο, με σκοπό την ανάληψη των απαραίτητων προπαρασκευαστικών μέτρων σε καιρό ειρήνης για την ενίσχυση του Πρωτοκόλλου.⁵⁸

Τα μέτρα αυτά σύμφωνα με το άρθρο 5 περιλαμβάνουν τη δημιουργία αρχείων, το σχεδιασμό αναγκαίων μέτρων σε περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών, για παράδειγμα σε περίπτωση πυρκαγιάς, το σχεδιασμό και την προετοιμασία για τη μεταφορά κινητών πολιτισμικών αγαθών, και την πρόβλεψη προστασίας ακίνητων και τέλος τη δημιουργία αρμόδιων υπηρεσιών, οι οποίες θα

56 Κωστόπουλος, Σ. Χ. (2015) “Αναπροσδιορίζοντας την Ανακατασκευή. Σύγχρονη Διεθνής Προβληματική και Πράξη” 4^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Αναστήλωσης, Θεσσαλονίκη, 27 – 28 Νοεμβρίου 2015. Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Έρευνας και Προώθησης της Επιστημονικής Αναστήλωσης των Μνημείων (ΕΤΕΠΑΜ), σ. 1113.

57 Mainetti, V. (2004) “De nouvelles perspectives pour la protection des biens culturels en cas de conflit armé: l’entrée en vigueur du Deuxième Protocole relatif à la Convention de La Haye de 1954”. *Comité International de la Croix – Rouge*, 86 (854), σ. 345.

58 Ο. π., σ. 342.

φέρουν την ευθύνη διαφύλαξης πολιτιστικών αγαθών.⁵⁹ Μπορεί κανείς εύκολα να καταλάβει πως τα μέτρα αυτά μπορούν να φανούν χρήσιμα όχι μόνο σε καιρό πολέμου, αλλά και σε περιπτώσεις φυσικών καταστροφών ή για την καταπολέμηση της κλοπής πολιτιστικών αγαθών.

Ακόμη, το άρθρο 9 του Δεύτερου Πρωτοκόλλου συμπληρώνει το άρθρα 4 και 5 της Σύμβασης της Χάγης και αντικαθιστά εν μέρει το Πρώτο Πρωτόκολλο. Πιο συγκεκριμένα, το συμβαλλόμενο κράτος, το οποίο έχει καταλάβει μερικώς ή ολικώς το έδαφος άλλου, οφείλει να προστατεύει και να διατηρεί τα πολιτιστικά αγαθά του, ιδιαίτερα στην περίπτωση μακροχρόνιας κατοχής.⁶⁰

Επιπλέον, στα άρθρα 10 – 14 προβλέπεται η απόδοση ενισχυμένης προστασίας στα πολιτιστικά μεγάλης σπουδαιότητας για τους ανθρώπους, έτσι ώστε αυτά να μην χρησιμοποιούνται για στρατιωτικούς ή αμυντικούς σκοπούς. Η προστασία χορηγείται από την *Επιτροπή για την Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς σε Περίπτωση Ένοπλης Σύρραξης* μέσω της εγγραφής τους στον *Κατάλογο Πολιτιστικών υπό Ενισχυμένη Προστασία*. Η εγγραφή στον Κατάλογο γίνεται κατόπιν διαβουλεύσεως μεταξύ κυβερνητικών και μη οργανισμών και ανεξάρτητων εμπειρογνώμων. Υπάρχει από την άλλη και η δυνατότητα της Επιτροπής να παρεμβαίνει και να προτείνει σε κάποιο συμβαλλόμενο κράτος να ζητήσει την εγγραφή κάποιου πολιτιστικού αγαθού στον Κατάλογο.⁶¹ Ωστόσο, επιτρέπεται και εδώ η επίθεση εναντίον κάποιου πολιτιστικού στόχου (άρθρ. 6 και άρθρ. 13), στην περίπτωση που έχει καταστεί στρατιωτικός στόχος λόγω της λειτουργίας του ή έχει ανασταλεί το προστατευτικό καθεστώς (άρθρ. 14) μέσω επίκλησης άρσης της ασυλίας βάσει αδήριτης στρατιωτικής αναγκαιότητας, υπό την προϋπόθεση ότι δεν υπάρχει κάποια εναλλακτική για την απόκτηση στρατιωτικού πλεονεκτήματος.⁶²

59 United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (2010) *The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its two (1954 and 1999) Protocols: Basic Texts*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, σ. 47.

60 Ο. π., σ. 49.

61 Mainetti, V. (2004) ‘De nouvelles perspectives pour la protection des biens culturels en cas de conflit armé: l’entrée en vigueur du Deuxième Protocole relatif à la Convention de La Haye de 1954’. *Comité International de la Croix – Rouge*, 86 (854), σσ. 354 - 356.

62 Ο. π., σ. 353.

Ε. Η Διακήρυξη της UNESCO 2003 για την Εσκεμμένη Καταστροφή της Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Η Διακήρυξη της UNESCO 2003⁶³ τονίζει και αναγνωρίζει τη σπουδαιότητα της πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς και τη δέσμευση των συμβαλλόμενων κρατών της UNESCO για την καταπολέμηση της εσκεμμένης καταστροφής της πολιτιστικής κληρονομιάς, τόσο σε περίοδο πολέμου ή κατοχής όσο και σε περίοδο ειρήνης. Επιπλέον, η Διακήρυξη περιλαμβάνει μια σειρά μέτρων εσωτερικού και διεθνούς δικαίου, με τα οποία τα κράτη θα καταπολεμήσουν το φαινόμενο της εσκεμμένης καταστροφής των πολιτιστικών αγαθών.⁶⁴

Σε περίοδο πολέμου ή κατοχής, τα κράτη οφείλουν να συμμορφωθούν προς το διεθνές εθιμικό δίκαιο, αλλά και τις αρχές και σκοπούς των διεθνών συμβάσεων και των συστάσεων της UNESCO σχετικά με την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε περίοδο εχθροπραξιών, ενώ σε καιρό ειρήνης, τα κράτη οφείλουν να συμμορφωθούν με τις αρχές και τους σκοπούς των διεθνών συστάσεων και συμβάσεων για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Πολύ σημαντικό κομμάτι της Διακήρυξης είναι η αναγνώριση της ατομικής ποινικής και κρατικής ευθύνης για την εσκεμμένη καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς.⁶⁵

63 Η Διακήρυξη δεν είναι ένα νομικά δεσμευτικό όργανο και υιοθετήθηκε ομόφωνα από τη Γενική Διάσκεψη της UNESCO, λόγω του έντονου φαινομένου της εσκεμμένης καταστροφής της πολιτιστικής κληρονομιάς, με ιδιαίτερα γνωστό το παράδειγμα καταστροφής των αγαλμάτων του Βούδα του Μπαμίγιαν το 2001. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (2003). *Unesco Declaration concerning the Intentional Destruction of Cultural Heritage*. Διαθέσιμο στο: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=17718&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html [Πρόσβαση 4 Οκτωβρίου 2018].

64 Ο. π.

65 Ο. π.

ΣΤ. Παραδείγματα Καταστροφής της Πολιτιστικής Κληρονομιάς σε Καιρό Πολέμου

ΣΤ. 1 Κύπρος

Η εισβολή του τουρκικού στρατού στην Κύπρο το 1974 με την κατοχή του 1/3 του νησιού, είχε αρνητικό αντίκτυπο στην πολιτιστική και θρησκευτική κληρονομιά της με 197 επισήμως καταγεγραμμένα μνημεία να βρίσκονται στα κατεχόμενα εδάφη.⁶⁶ Η έκταση των πολιτιστικών καταστροφών είναι τεράστια, ενώ οι μεγαλύτερες καταστροφές σημειώθηκαν σε εκκλησίες των κατεχόμενων περιοχών του νησιού. Συχνό ήταν, ακόμη, το φαινόμενο παράνομης μεταφοράς χιλιάδων πολιτιστικών αντικειμένων σε τρίτες χώρες.⁶⁷ Αναρίθμητοι εκκλησιαστικοί και αρχαιολογικοί θησαυροί, οι οποίοι ανήκον στην παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά συνεχίζουν να βρίσκονται σε κίνδυνο, ενώ παράλληλα πολλές εκκλησίες, μνημεία και αρχαιολογικοί χώροι καταστράφηκαν, λεηλατήθηκαν ή βεβηλώθηκαν. Περισσότερα από 60.000 πολιτιστικά αγαθά της κατεχόμενης περιοχής της Κύπρου μεταφέρθηκαν και πωλούνται λαθραία σε τρίτες χώρες. Επιπλέον, λεηλατήθηκαν, βεβηλώθηκαν ή καταστράφηκαν πάνω από 550 εκκλησίες και μοναστήρια, ενώ περισσότερες από 20.000 εικόνες, ευαγγέλια και άλλα θρησκευτικά αντικείμενα έχουν εξαφανιστεί. Οι εκκλησίες μετατράπηκαν σε τζαμιά, μουσεία ή χώρους διασκέδασης, ενώ πολλές εικόνες και τοιχογραφίες τους αφαιρέθηκαν και στη συνέχεια πωλήθηκαν παράνομα στο εξωτερικό.⁶⁸

Παρόλο που η Τουρκία είναι πλήρες μέλος της Σύμβασης της Χάγης του 1954, απέτυχε να ανταπεξέλθει στις υποχρεώσεις της και αγνοεί τις δεσμευτικές ρυθμίσεις

66 Φωνή της Αμερικής (2007) *Πόλεμος και Πολιτιστική Κληρονομιά*. Διαθέσιμο στο: <https://gr.voanews.com/a/a-22-2007-01-29-voa11-86489282/200463.html>

[Πρόσβαση 4 Οκτωβρίου 2018].

67 Hadjisavvas, S. (2001) "The Destruction of the Archaeological Heritage of Cyprus". Σε Brodie, N., Doole, J. και Rendrew, C. επιμ. *Trade in Illicit Antiquities: the Destruction of the world's Archaeological Heritage*. Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research, σ. 136.

68 Αναστασιάδης, Ν. (2017) "Κύπρος Ακόμα υπό Κατοχή Ακόμα Διαιρεμένη 1974 – 2018" *Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ*. Νέα Υόρκη, 18 – 20 Σεπτεμβρίου 2017.

των διεθνών συμφωνιών για τις υποχρεώσεις των κατοχικών δυνάμεων σχετικά με την προστασία των πολιτιστικών αγαθών.⁶⁹

Στην περίπτωση της Κύπρου η UNESCO δεν κατάφερε να επέμβει αποτελεσματικά, διότι εμφανίστηκαν κάποια νομικά και πρακτικά προβλήματα, όπως η «ενδοκοινοτική διένεξη», την οποία δεν καλύπτει το Πρωτόκολλο Ι. Ταυτόχρονα, η διαπραγμάτευση με την τουρκοκυπριακή πλευρά ενείχε τον κίνδυνο αναγνώρισης της αυτό – ανακηρυχθείσας Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου από έναν διεθνή οργανισμό. Διαφάνηκε, λοιπόν, η έλλειψη αποτελεσματικότητας των διεθνών νομικών ρυθμίσεων παρά τη δεδομένη παραβίασή τους.⁷⁰

Μία περίπτωση που αποδεικνύει την αδυναμία του διεθνούς δικαίου είναι αυτή του αρχαιοκαπήλου Aydin Dikmen στην κατοχή του οποίου βρέθηκαν περισσότερα από 8.000 ιερά κειμήλια και έργα τέχνης που εκλάπησαν από εκκλησίες της Κύπρου. Ανάμεσα τους ήταν και τα ψηφιδωτά της Παναγίας Κανακαριάς, ένα σπάνιο αριστούργημα του 6^{ου} αιώνα, τα οποία αφαιρέθηκαν και εξήχθησαν παράνομα. Τα πρώτα σπαράγματα επιστράφηκαν στην Κύπρο το 1984, αφού είχαν εντοπιστεί από τον Έλληνα έμπορο τέχνης Πετσόπουλο Γιάννη, όταν επισκέφθηκε τον Aydin Dikmen για να δει τις τοιχογραφίες του Αγίου Ευφημιανού.⁷¹

Μέσω της υπόθεσης της *Αυτοκέφαλης Ελληνορθόδοξης Εκκλησίας της Κύπρου ν. Goldberg Feldman Fine Arts INV* επιστράφηκαν 4 ακόμη σπαράγματα. Η Εκκλησία της Κύπρου έλαβε γνώση πως η Αμερικανίδα Goldberg προσπάθησε να τα πωλήσει στο Μουσείο Ζαν Πολ Γκετί και πολύ γρήγορα ήγειρε αγωγή εναντίον της. Το Δικαστήριο της Ιντιάνα έκρινε πως το ελβετικό δίκαιο δεν ήταν εφαρμοστέο, (τα ψηφιδωτά βρίσκονταν στην Ελβετία), και πως η Goldberg δεν ερεύνησε επαρκώς το νόμιμο της προέλευσης των ψηφιδωτών και δικαιώσαν της Εκκλησία της Κύπρου. Χάρη στην απόφαση αυτή αναγνωρίστηκε το δικαίωμα διεκδίκησης των πολιτιστικών αγαθών από το κράτος και την Εκκλησία της Κύπρου. Τον Απρίλιο του 1999 υπογράφηκε συμφωνία μεταξύ Κύπρου και ΗΠΑ που απαγόρευε την εισαγωγή βυζαντινών αρχαιοτήτων από

69 Αντωνιάδη, Σ. και Knapp, B. A. (1995) “Αρχαιολογία, Πολιτική και Πολιτιστική Κληρονομιά της Κύπρου”. Σε Meskell, L. *Η Αρχαιολογία στο Στόχαστρο: Εθνικισμός, Πολιτική και Πολιτιστική Κληρονομιά στην Ανατολική Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σ. 52.

70 Κουσολά, Ν. Ν. (1995) *Διεθνής Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης, σ. 55.

71 Παφίτη, Μ. (2018) “Ο Επαναπατρισμός της Ιστορίας”, *Η Σημερινή της Κυριακής*, 6 Μαΐου 2018.

την Κύπρο στις ΗΠΑ, χωρίς την απαραίτητη άδεια από την Κυβέρνηση της Δημοκρατίας της Κύπρου.⁷²

Ένα ακόμη σπάραγμα, το οποίο απεικονίζει τον Απόστολο Θαδδαίο ανακτήθηκε το 1997, ενώ το 2013 το Εφετείο του Μονάχου αποφάσισε την επιστροφή 173 έργων τέχνης, τα οποία βρίσκονταν στην κατοχή του Dikmen. Τέλος, το 2018 επιστράφηκε στην Κύπρο το πορτρέτο του Αποστόλου Ανδρέα. Το 2014 ένας Ευρωπαίος συλλέκτης ζήτησε τη μελέτη έργων μιας συλλογής που είχε αγοράσει από κάποια άλλη συλλέκτρια, μεταξύ των οποίων ήταν και το πορτρέτο του Αποστόλου Ανδρέα. Παρόλο που είχε κάνει έλεγχο για την προέλευσή του, ο συλλέκτης ξαφνιάστηκε όταν πληροφορήθηκε πως το ψηφιδωτό ήταν κλεμμένο από την Κύπρο. Στη συνέχεια, εφόσον δεν μπορούσε να αποκτήσει τη νόμιμη κυριότητά του, συμφώνησε να επιστραφεί στην Εκκλησία της Κύπρου έναντι ενός συμβολικού ποσού ως αποζημίωση των εξόδων για το χρονικό διάστημα που το είχε υπό την κατοχή του.⁷³

Ένα ακόμη παράδειγμα κλοπής και παράνομης μεταφοράς πολιτιστικών θησαυρών ήταν η περίπτωση δύο τοιχογραφιών, οι οποίες το 1984 εκλάπησαν και πουλήθηκαν από την εκκλησία του Αγίου Ευφημιανού στην Αμμόχωστο από ένα Τούρκο λαθρέμπορο. Το Τμήμα Αρχαιοτήτων κατάφερε να αποδείξει πως οι τοιχογραφίες αποτοιχίστηκαν παράνομα από την εκκλησία, ενώ κατόπιν χρονοβόρων διαπραγματεύσεων συμφωνήθηκε πως οι τοιχογραφίες αυτές ανήκουν στην εν λόγω εκκλησία της Κύπρου. Έτσι, το 1984 οι τοιχογραφίες ανακτήθηκαν από το ίδρυμα Μενίλ για την Ιερά Αρχιεπισκοπή Κύπρου. Το 1992 η εκκλησία της Κύπρου και το ίδρυμα Μενίλ υπέγραψαν Πρωτόκολλο, σύμφωνα με το οποίο το ίδρυμα αναλαμβάνει την κηδεμονία των τοιχογραφιών, με την έννοια της κάλυψης των εξόδων της επιστημονικής συντήρησης και αποκατάστασης των τοιχογραφιών με αντάλλαγμα την παραχώρηση κηδεμονίας διάρκειας 20 ετών.⁷⁴

72 Πρεσβεία της Κυπριακής Δημοκρατίας στο Βελιγράδι. *Καταστροφή της Πολιτιστικής Κληρονομιάς*. Διαθέσιμο στο: http://www.mfa.gov.cy/mfa/embassies/Embassy_Belgrade.nsf/DMLcyquest_gr/DMLcyquest_gr?Opendocument

[Πρόσβαση 4 Οκτωβρίου 2018].

73 Παφίτη, Μ. (2018) ‘‘Ο Επαναπατρισμός της Ιστορίας’’, *Η Σημερινή της Κυριακής*, 6 Μαΐου 2018.

74 Εκκλησία της Κύπρου (2012). *Επαναπατρίστηκαν οι περίφημες τοιχογραφίες του Αγίου Ευφημιανού Λύσης*. Διαθέσιμο στο: <http://churchofcyprus.org.cy/22589>

[Πρόσβαση 4 Οκτωβρίου 2018].

Αξίζει να αναφερθεί πως με Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου το 2006, εγκρίθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή σχέδιο για τη συστηματική καταλαογράφηση των θρησκευτικών μνημείων, τα οποία βρίσκονται στο κατεχόμενο κομμάτι της Κύπρου, και την εκτίμηση των καταστροφών σ' αυτά, ώστε να γίνει η αναστήλωση και διάσωσή τους, δίνοντας έτσι μια περισσότερο αισιόδοξη προοπτική για το νησί όσον αφορά τον τομέα του πολιτισμού. Σημαντικό στοιχείο είναι πως η ΕΕ παρενέβη σε ένα ζήτημα, το οποίο αφορά μεν τον πολιτισμό, έχει ωστόσο πολιτικές συνέπειες, καθώς οι αυτοαποκαλούμενες τουρκοκυπριακές αρχές οφείλουν να αποδέχονται τις λύσεις για την πρακτική εφαρμογή της απόφασης.⁷⁵ Τέλος, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο το 2007 με Ψήφισμα για την Πρόοδο της Τουρκίας⁷⁶, ζητά να τηρούνται οι υποχρεώσεις της για την προστασία της θρησκευτικής και πολιτιστικής κληρονομιάς (άρθρ.3), ενώ τονίζει ταυτόχρονα την ανάγκη διευθέτησης του κυπριακού προβλήματος (άρθρ. 41).

ΣΤ. 2 Πρώην Γιουγκοσλαβία

Οι καταστροφές, τις οποίες υπέστησαν τα εμπλεκόμενα εμπόλεμα μέρη κατά τη διάρκεια του πολέμου στην πρώην Γιουγκοσλαβία, είναι ανυπολόγιστες και στόχευαν σε μεγάλο βαθμό στην εξαφάνιση των στοιχείων εθνικής και πολιτιστικής ταυτότητας του αντιπάλου. Τέτοιου είδους καταστροφές χαρακτηρίζονται ως «Πολιτιστική Κάθαρση». Στη Γενική Συμφωνία Ειρήνης για τη Βοσνία Ερζεγοβίνη, η οποία υπογράφηκε στο Παρίσι το 1995 μετά το τέλος του πολέμου, προσαρτήθηκε η συμφωνία για την διατήρηση των εθνικών μνημείων. Σκοπός της συμφωνίας ήταν η προστασία των εναπομείναντων κινητών και ακίνητων πολιτιστικών αγαθών.⁷⁷

Το 1993 ιδρύθηκε το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την ποινική δίωξη των προσώπων που ευθύνονται για τη *Διάπραξη Σοβαρών Παραβιάσεων του Διεθνούς*

75 Γουλιέλμος, Α. (2012) ‘Ψήφισμα της Βουλής για την Πολιτιστική Καταστροφή στα Κατεχόμενα’, *Καθημερινή*, 26 Απριλίου 2012.

76 Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2007) *Σχέσεις ΕΕ – Τουρκίας: Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 24^{ης} Οκτωβρίου 2007 σχετικά με τις σχέσεις ΕΕ – Τουρκίας*. Τετάρτη, 24 Οκτωβρίου 2007. Διαθέσιμο στο: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:6f077fa7-9033-42f4-a1f4-461a0d48236e.0005.01/DOC_25&format=PDF

[Πρόσβαση 9 Οκτωβρίου 2018].

77 Szasz, P. C. (1996) ‘Bosnia and Herzegovina – Croatia – Yugoslavia: General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina with Annexes’. *International Legal Materials*, 35 (1), σ. 80.

Ανθρωπιστικού Δικαίου στο Έδαφος της πρώην Γιουγκοσλαβίας από το 1991.⁷⁸ Ο ρόλος του Δικαστηρίου είναι διττός: από τη μια είναι κατασταλτικός, εφόσον παρέχεται η δυνατότητα προσαγωγής των υπευθύνων για παραβιάσεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου, οι οποίες διεπράχθησαν σε έδαφος της πρώην Γιουγκοσλαβίας, ενώπιον του Δικαστηρίου, ενώ από την άλλη προληπτικό με σκοπό την αποτροπή νέων εγκλημάτων και την αποκατάσταση και διατήρηση της ειρήνης στην περιοχή.⁷⁹

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα, κατά το οποίο ασκήθηκε ποινική δίωξη για την καταστροφή και λεηλασία πολιτιστικών αγαθών από το Δικαστήριο, ήταν η περίπτωση του Rodovan Karadzic και του Ratko Mladic το 1995, οι οποίοι κατηγορήθηκαν για συστηματική και εσκεμμένη καταστροφή το διάστημα 1992 – 1995 μουσουλμανικών και ρωμαιοκαθολικών χώρων λατρείας στη Βοσνία Ερζεγοβίνη, σε περιοχές ελεγχόμενες πλήρως από το σερβικό στρατό και αστυνομία.⁸⁰

Επιπλέον, το 2000 ο Tihomir Blaskic καταδικάστηκε σε φυλάκιση, διότι είχε διατάξει τη λεηλασία και καταστροφή μουσουλμανικών ιδρυμάτων αφιερωμένων στη θρησκεία και την εκπαίδευση το διάστημα 1992 - 1993 στη Βοσνία Ερζεγοβίνη. Σύμφωνα με απόφαση του Δικαστηρίου τα εν λόγω ιδρύματα δεν χρησιμοποιούνταν για στρατιωτικούς σκοπούς ούτε βρίσκονταν σε άμεση γειτνίαση με στρατιωτικούς στόχους την συγκεκριμένη χρονική περίοδο, έτσι ώστε να μπορούσε να δικαιολογηθεί η επίθεση εναντίον τους, η οποία κρίθηκε εσκεμμένη.⁸¹

Τέλος, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η υπόθεση «Prosecutor v. Strugar» και αφορά το βομβαρδισμό της πόλης του Ντουμπρόβνικ, η οποία είναι εγγεγραμμένη στον Κατάλογο της UNESCO. Ο Strugar, διοικητής του γιουγκοσλαβικού στρατού,

78 Το Δικαστήριο έχει δικαιοδοσία σε εγκλήματα πολέμου, τα οποία αφορούν: α) τις εχθροπραξίες κατά κτιρίων αφιερωμένων στη θρησκεία, τέχνη, παιδεία, επιστήμη και αγαθοεργίες, ιστορικών μνημείων, νοσοκομείων και χώρων, στους οποίους συγκεντρώνονται ασθενείς και τραυματίες και β) λεηλασίες πόλεων ή περιοχών, ακόμη κι εάν βρίσκονται υπό κατάληψη. Χατζηχαριστού, Π. (2013) *Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο: Μία Κριτική Αποτίμηση των Πρώτων Χρόνων Λειτουργίας του και οι Μελλοντικές Προοπτικές του*. Διπλωματική Εργασία. Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, σ. 7.

79 Χατζηχαριστού, Π. (2013) *Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο: Μία Κριτική Αποτίμηση των Πρώτων Χρόνων Λειτουργίας του και οι Μελλοντικές Προοπτικές του*. Διπλωματική Εργασία. Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, σ. 7.

80 Green, L. (1997) “War Crimes, Crimes against Humanity, and the Command Responsibility”. *Naval War Review*, 50 (2), σ. 60.

81 Sarooshi, D. και Malcolm, D. (2001) “Command Responsibility and the Blaskik Case”. *The International and Comparative Law Quarterly*, 50 (2), 452 – 453.

θεωρήθηκε υπεύθυνος για τον βομβαρδισμό της πόλης και κατηγορήθηκε για την εσκεμμένη καταστροφή της.⁸²

ΣΤ. 3 Καταστροφή Πολιτιστικών Αγαθών σε Συρία και Ιράκ από τον ISIS

Τμήματα της Συρίας και του Ιράκ μέχρι και σήμερα, χώρες με μεγάλο αρχαιολογικό πλούτο, ελέγχεται από τον ISIS ή ISIL. Το « Ισλαμικό Κράτος» είναι μία τρομοκρατική οργάνωση, η οποία δρα με αυτό το όνομα από τον Ιούνιο 2014. Λίγα χρόνια νωρίτερα εμφανίζεται με άλλες ονομασίες όπως «Islamic State of Iraq and the Levant» και «Islamic State of Iraq and ash – Sham» την περίοδο 2013 – 2014, « Islamic State of Iraq» το διάστημα 2006 – 2013, «Al – Qaeda in Iraq» το 2004 – 2006 και «The Organisation for Monotheism and Jihad» την περίοδο 2006 – 2013. Στις 29 Ιουνίου 2014 η οργάνωση αυτή κηρύττει το ισλαμικό χαλιφάτο, το οποίο περιλαμβάνει μια σειρά θρησκευτικών, πολιτικών και στρατιωτικών εξουσιών επί όλων των Μουσουλμάνων.⁸³

Μετά την ανακήρυξη του ισλαμικού χαλιφάτου ο ISIS προέβη στη στοχοποίηση ομάδων ή μειονοτήτων, οι οποίες δεν συμμορφώνονται με τη δική του εκδοχή του Ισλάμ, αλλά και στον εκτοπισμό γηγενών πληθυσμών από περιοχές του Ιράκ και της Συρίας. Κατά τη διάρκεια αυτής της εκστρατείας έχουν σημειωθεί αναρίθμητες καταστροφές ιδιωτικών περιουσιών, εκκλησιών ή άλλων θρησκευτικών χώρων, αρχιτεκτονικών μνημείων, μουσείων, βιβλιοθηκών και αρχείων. Οι συνέπειες αυτών των επιθέσεων είναι καταστροφικές όχι μόνο για τις μειονότητες και τους γηγενείς, αλλά για ολόκληρη την ανθρωπότητα, καθώς συνιστούν στην πραγματικότητα επιθέσεις στη συλλογική μνήμη, την τοπική και παγκόσμια κλίμακα και γενικότερα τον πολιτισμό. Μάλιστα, επικεφαλής διεθνών οργανισμών τις χαρακτηρίζουν ως «πολιτιστική γενοκτονία» ή «πολιτιστική κάθαρση» και αναφέρεται στον αφανισμό των πολιτιστικών στοιχείων μιας ομάδας, όπως είναι η γλώσσα, η θρησκεία και

82 Eck, D. W., Gerstenblith, P. και Phelan, M. (2002) “ International Cultural Property”. *The International Lawyer*, 36 (2), σσ. 617 – 618.

83 Χαϊνογλου, Κ. (2015) “Ειδικά Θέματα Προστασίας Πολιτιστικής Κληρονομιάς: Πολιτιστική Γενοκτονία, Πολιτιστική Κάθαρση και η Εφαρμογή των Κανόνων Δικαίου στην περίπτωση του ISIS”. Σε Μπουτσιούκη, Ν. επιμ. *Πολιτιστική Διπλωματία: Ελληνικές και Διεθνείς Διαστάσεις*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Βιβλιοθηκών, σ. 218.

οποιοδήποτε άλλο χαρακτηριστικό συσχετιζόμενο με την πολιτιστική ταυτότητα αυτής της ομάδας.⁸⁴

Έτσι λοιπόν, η τρομοκρατία που ασκεί ο ISIS αποτελεί μια μορφή «πολιτιστικής γενοκτονίας», η οποία στοχεύει στην αλλοίωση της εθνικής ταυτότητας των μειονοτήτων ή των αντιφρονούντων στο Ιράκ και στη Συρία, αλλά και την αλλοίωση της φυσικής και άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς τους. Στο πλαίσιο αυτό, παρατηρείται η συστηματική επίθεση κατά των πολιτιστικών αγαθών καταστρέφοντάς τα εξ' ολοκλήρου και η στέρηση στους γηγενείς του πολιτιστικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο έχουν ζήσει και αναπτυχθεί.⁸⁵

Ο ISIS έχει καταστρέψει ή λεηλατήσει μεγάλο αριθμό πολιτιστικών αγαθών με σκοπό τη χρηματοδότηση των εγκληματικών ενεργειών του μέσω της παράνομης πώλησης των αποκτηθέντων πολιτιστικών θησαυρών. Όπως αναφέρει η Κ. Χαϊνογλου έχει γίνει μια προσπάθεια καταγραφής των πολιτιστικών αγαθών, τα οποία έχουν υποστεί φθορές ή ζημιές, από την ερευνήτρια του Πανεπιστημίου της Αργεντινής, Graciela Singer, μερικά εκ των οποίων είναι τα εξής: α) η *αρχαία πόλη του Χαλέπι*, ένα σημαντικό εμπορικό σταυροδρόμι από τη 2^η χιλιετία π. Χ. Σήμερα, το Χαλέπι έχει καταστραφεί εξ' ολοκλήρου, β) η *αρχαία πόλη της Μπόσρα*. Αποτελούσε την πρωτεύουσα της Ρωμαϊκής Επαρχίας της Αραβίας και σημαντικό σταθμό προς τη Μέκκα. Η Μπόσρα περιλάμβανε ένα σπουδαίο αριθμό ερειπίων από τη ρωμαϊκή, βυζαντινή και μουσουλμανική περίοδο, αλλά και πολλά ρωμαϊκά μνημεία, χριστιανικές εκκλησίες και τζαμιά, τα οποία έχουν δεχτεί ανεπανόρθωτες καταστροφές από τους μαχητές του ISIS, γ) η *Χάτρα*, οχυρωμένη πόλη υπό την επιρροή των Πάρθων και πρωτεύουσα του πρώτου αραβικού βασιλείου. Ο ISIS το 2015 ανακοίνωσε την πρόθεσή του για την καταστροφή πολλών πολιτιστικών αγαθών της πόλης, καθώς ισχυρίστηκαν πως ήταν αντί – ισλαμικά, ενθάρρυναν τον πολυθεισμό και έπρεπε να καταστραφούν παρά τη δεδομένη ιστορική τους αξία. Λίγους μήνες μετά, οι μαχητές του ISIS κυκλοφόρησαν βίντεο, το οποίο δείχνει την κατεδάφιση και καταστροφή της πόλης, δ) η *Παλμύρα*, ένα από τα σπουδαιότερα πολιτιστικά κέντρα του αρχαίου κόσμου και σταυροδρόμι πολλών πολιτισμών. Στην Παλμύρα ο ISIS κατέστρεψε τους αρχαίους ναούς του Μπαασαμίν και του Μπελ, ενώ λίγο αργότερα εκτέλεσαν τον αρχαιολόγο Καλέντ αλ Ασαάντ, ε) η *παλιά πόλη της*

84 Χαϊνογλου, Κ. (2015) “Ειδικά Θέματα Προστασίας Πολιτιστικής Κληρονομιάς: Πολιτιστική Γενοκτονία, Πολιτιστική Κάθαρση και η Εφαρμογή των Κανόνων Δικαίου στην περίπτωση του ISIS”. Σε Μπουτσιούκη, Ν. επιμ. *Πολιτιστική Διπλωματία: Ελληνικές και Διεθνείς Διαστάσεις*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Βιβλιοθηκών, σ. 218.

85 Ό. π., σ. 219.

Σαναά, σημαντικό κέντρο διάδοσης του Ισλάμ κατά τον 7^ο και 8^ο αιώνα με 103 τζαμιά, 14 χαμιάμ και περισσότερα από 6.000 σπίτια χτισμένα πριν τον 11^ο αιώνα. Τον Ιούνιο 2015, ιστορικά κτίρια και σπίτια της πόλης της Σαναά καταστράφηκαν, στ) η *αρχαία πόλη της Ντούρας Ευρωπού*, στα σύνορα Συρίας – Ιράκ, στην οποία σημειώθηκαν λεηλασίες και καταστροφές, η) *Νινευή*, πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας των Ασσυρίων, της οποίας τα τείχη καταστράφηκαν από τον ISIS, θ) *βιβλιοθήκη και μουσείο της Μοσούλης*. Πολλά βιβλία, σπάνια χειρόγραφα και έγγραφα της βιβλιοθήκης κάηκαν από τους μαχητές του ISIS με την πρόφαση της «πολιτιστικής εκκαθάρισης», ενώ λεηλάτησαν και το Μουσείο της Μοσούλης και ι) *μοναστήρι του Αγίου Ηλία*, το αρχαιότερο χριστιανικό μοναστήρι στη Μοσούλη καταστράφηκε ολοσχερώς τον Ιανουάριο 2016.⁸⁶

Η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών με το ψήφισμα 69/281 καταδικάζει τις τρομοκρατικές ενέργειες του ISIS κατά της πολιτιστικής κληρονομιάς στο Ιράκ και στη Συρία και τις χαρακτηρίζει ως «εγκλήματα πολέμου», καθώς οι επιθέσεις κατά κτιρίων αφιερωμένων στη θρησκεία, στην τέχνη, στην εκπαίδευση, στην επιστήμη ή κατά ιστορικών μνημείων ισοδυναμούν με εγκλήματα πολέμου. Για το λόγο αυτό, ζητά να λάβει τέλος η καταστροφή των πολιτιστικών αγαθών σε Συρία και Ιράκ, και ταυτόχρονα ζητά τη διατήρηση και προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ωστόσο, το γεγονός ότι ο ISIS συνιστά μια μη – κρατική οντότητα, σημαίνει πως οι συμβάσεις του ανθρωπιστικού δικαίου ή το καταστατικό το Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, το οποίο η Συρία και το Ιράκ δεν έχουν κυρώσει, δεν μπορούν να εφαρμοστούν.⁸⁷

Ακόμη, ο Γενικός Γραμματέας αναγνώρισε πως το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών θα έπρεπε να ενσωματώσει την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς στην ανθρωπιστική δράση, στις στρατηγικές ασφαλείας και στις διαδικασίες οικοδόμησης της ειρήνης, ενώ η UNESCO αναγνώρισε ως στρατηγικό στόχο την ενσωμάτωση των δράσεων της για την προστασία του πολιτισμού στις στρατηγικές του Συμβουλίου. Αποτέλεσμα της σύγκλισης αυτής είναι η απόφαση 2199/2015, σύμφωνα με την οποία τα κράτη – μέλη των Ηνωμένων Εθνών υποχρεούνται από το Συμβούλιο Ασφαλείας να λάβουν μέτρα για την απαγόρευση του διασυνοριακού εμπορίου πολιτιστικών αγαθών προερχόμενα από τη Συρία και το Ιράκ,

86 Χαϊνογλου, Κ. (2015) “Ειδικά Θέματα Προστασίας Πολιτιστικής Κληρονομιάς: Πολιτιστική Γενοκτονία, Πολιτιστική Κάθαρση και η Εφαρμογή των Κανόνων Δικαίου στην περίπτωση του ISIS”. Σε Μπουτσιούκη, Ν. επιμ. *Πολιτιστική Διπλωματία: Ελληνικές και Διεθνείς Διαστάσεις*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Βιβλιοθηκών, σσ. 220 - 225.

87 Ο. π., σ. 237.

και η UNESCO, η Ιντερπόλ και άλλοι διεθνείς οργανισμοί καλούνται να συνεργαστούν μεταξύ τους για την αποτελεσματική εφαρμογή του ψηφίσματος. Αυτό σημαίνει πως με το ψήφισμα 2199/2015 το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών αναλαμβάνει δράση στον τομέα προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς.⁸⁸ Τέλος, το Συμβούλιο καταδικάζει τις συνεχιζόμενες παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του ανθρωπιστικού δικαίου, αλλά και τις καταστροφές και λεηλασίες των πολιτιστικών αγαθών από τον ISIS.⁸⁹

Z. Τα Μάρμαρα του Παρθενώνα

Z.1 Ιστορική Αναδρομή

Το 1799 η Μεγάλη Βρετανία διορίζει το Λόρδο Έλγιν πρεσβευτή στην Υψηλή Πύλη στην Κωνσταντινούπολη. Το 1800 ο Λόρδος Έλγιν στέλνει τεχνίτες του στην Αθήνα, τότε τμήμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, για να σχεδιάσει τα μνημεία και να πάρει εκμαγεία, τα οποία θα κοσμούσαν την έπαυλή τη στη Σκωτία. Λίγο αργότερα, η Οθωμανική Αυτοκρατορία συνάπτει συμμαχία με τη Μεγάλη Βρετανία κατά της Γαλλίας, ενώ ο Σουλτάνος έδειξε την εύνοιά του προς τον Λόρδο, ο οποίος πολύ σύντομα επωφελήθηκε αυτής της εύνοιας, ώστε να προχωρήσει στην αφαίρεση όσο το δυνατόν περισσότερων γλυπτών από τα μνημεία της Ακρόπολης. Να το τονιστεί στο σημείο αυτό πως ουδέποτε δόθηκε άδεια αφαίρεσης αρχιτεκτονικών μελών και γλυπτών από το σουλτάνο, την μόνη αρχή που είχε τέτοιου είδους δικαιοδοσία. Αντ' αυτού ο Λόρδος Έλγιν χρησιμοποίησε μια φιλική επιστολή του Τούρκου Αξιωματούχου Καϊμακάμη που την περίοδο εκείνη αντικαθιστούσε τον Μέγα Βεζίρη στην Κωνσταντινούπολη. Η ανεπίσημη αυτή επιστολή προέτρεπε τις τουρκικές αρχές στην Αθήνα να επιτρέψουν στους τεχνίτες του Έλγιν να σχεδιάσουν, να πάρουν

88 Archaeology & Arts (2016) *Η Καταστροφή της Πολιτιστικής Κληρονομιάς από το ISIS ως Απειλή Ασφάλειας*. Διαθέσιμο στο: <https://www.archaiologia.gr/blog/2016/11/22/η-καταστροφή-της-πολιτιστικής-κληρον-/>

[Πρόσβαση 5 Οκτωβρίου 2018].

89 Χαϊνογλου, Κ. (2015) "Ειδικά Θέματα Προστασίας Πολιτιστικής Κληρονομιάς: Πολιτιστική Γενοκτονία, Πολιτιστική Κάθαρση και η Εφαρμογή των Κανόνων Δικαίου στην περίπτωση του ISIS". Σε Μπουτσιούκη, Ν. επιμ. *Πολιτιστική Διπλωματία: Ελληνικές και Διεθνείς Διαστάσεις*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Βιβλιοθηκών, σσ. 237.

εκμαγεία και να κάνουν ανασκαφή γύρω από τα θεμέλια του Παρθενώνα, με όρο να μην προκληθεί με κανένα τρόπο ζημιά στα μνημεία.⁹⁰

Με άφθονα δώρα, χρήματα, αλλά και εκβιασμούς ο Έλγιν πείθει τους Τούρκους προεστώτες να σιωπήσουν, τη στιγμή που οι τεχνίτες του αφαιρούσαν κομμάτια από το γλυπτό διάκοσμο του Παρθενώνα. Από το 1801 έως το 1804 το συνεργείο του Έλγιν προκαλούσε ζημιές στα γλυπτά του μνημείου και κυρίως στο ίδιο το μνημείο, ενώ απέσπασαν και διαμέλισαν σημαντικό μέρος από το γλυπτό διάκοσμο του Παρθενώνα. Περισσότερα από τα μισά αρχιτεκτονικά γλυπτά του ναού βρίσκονται στο Βρετανικό Μουσείο, ενώ τα άλλα μισά παραμένουν και εκτίθενται στο Μουσείο της Ακρόπολης. Πιο συγκεκριμένα, το Βρετανικό Μουσείο κατέχει τη μισή από την αρχική ζωοφόρο, 15 μετόπες και 17 γλυπτές μορφές που κοσμούσαν τα αετώματα. Στη συλλογή περιλαμβάνεται μία Καρυάτιδα, ένας κίονας από το Ερέχθειο και κάποια κομμάτια προερχόμενα από άλλα κτίσματα της Ακρόπολης. Ένας μικρός αριθμός κομματιών από τα γλυπτά του Παρθενώνα βρίσκεται σε άλλα μουσεία, όπως στο Λούβρο και σε άλλα μουσεία στη Δανία, Αυστρία, Γαλλία και Ιταλία.⁹¹

Η μεταφορά των αρχιτεκτονικών μελών και γλυπτών εκ μέρους του Έλγιν στην Αγγλία γινόταν με πλοία, ένα από τα οποία βούλιαξε στα Κύθηρα, ενώ επί 2 χρόνια Έλληνες σφουγγαράδες προσπαθούσαν να τα ανασύρουν από το βυθό. Τα γλυπτά, όταν έφταναν στην Αγγλία παρέμεναν για μεγάλο χρονικό διάστημα εκτεθειμένα στην υγρασία των λιμανιών. Ο Λόρδος Έλγιν, ωστόσο, χάνει την περιουσία του λόγω των υπέρογκων ποσών που δαπάνησε στα συνεργεία του και στις δωροδοκίες προς τους Τούρκους Αξιωματούχους, και τελικά αναγκάζεται να πουλήσει τα Μάρμαρα στη Βρετανική Κυβέρνηση, η οποία τα εναπέθεσε από το 1816 στο Βρετανικό Μουσείο.⁹²

Λίγο πριν αυτή τη συναλλαγή ειδική εξεταστική επιτροπή μελέτησε τη συγκεκριμένη υπόθεση και τα πορίσματα αυτής εξετάστηκαν από το Βρετανικό Κοινοβούλιο. Κατά τη διάρκεια της συνεδρίας πολλοί ήταν εκείνοι, οι οποίοι αποδοκίμασαν τις ενέργειες

90 Κόρκα, Ε. *Η Επανάσταση των Μαρμάρων του Παρθενώνα- Πολιτιστική Αναγκαιότητα*. σσ. 1 – 2. Διαθέσιμο στο: http://inioxos.gr/wp-content/uploads/2017/11/8_1_korka.pdf [Πρόσβαση 25 Μαρτίου 2019].

91 Χαμηλάκης, Γ. (2012) ‘Νοσταλγία για το όλον: Τα Μάρμαρα του Παρθενώνα (ή Ελγίνεια)’’. Σε Καλαντζής, Μ. Ν. επιμ. *Έθνος και τα Ερείπιά του*. Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, σ. 276.

92 Κόρκα, Ε. *Η Επανάσταση των Μαρμάρων του Παρθενώνα- Πολιτιστική Αναγκαιότητα*. σ. 2. Διαθέσιμο στο: http://inioxos.gr/wp-content/uploads/2017/11/8_1_korka.pdf [Πρόσβαση 25 Μαρτίου 2019].

του Λόρδου Έλγιν, μεταξύ των οποίων ήταν Λόρδος Βύρωνας, ενώ για πρώτη φορά διατυπώθηκαν προτάσεις για την επιστροφή των Μαρμάρων.⁹³

Μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, ακόλουθος του Όθωνα ζητά την επιστροφή των Μαρμάρων. Αμέσως άρχισε η αναστήλωση του Παρθενώνα και οι πρώτοι Έλληνες αρχαιολόγοι ζητούν και οι ίδιοι την επιστροφή των Μαρμάρων. Από τότε, Έλληνες λόγιοι, πολιτικοί και απλοί άνθρωποι εκφράζουν την επιθυμία τους για επιστροφή των Μαρμάρων. Το 1982 η Υπουργός Πολιτισμού Μελίνα Μερκούρη ζητά την επίσημη επιστροφή των Μαρμάρων του Παρθενώνα, υποβάλλοντας το αίτημα στο Συμβούλιο Υπουργών Πολιτισμού της UNESCO.⁹⁴

Έκτοτε, το αίτημα για την επιστροφή των Μαρμάρων συνεχίζεται, κερδίζοντας διαρκώς νέους υποστηρικτές σε ολόκληρο τον κόσμο, ενώ έχουν συσταθεί σε πολλά κράτη Επιτροπές για την στήριξη του και μεγάλοι ηγέτες έχουν ταχθεί υπέρ της επιστροφής τους. Επιπλέον, αποτελέσματα δημοσκοπήσεων που διενεργήθηκαν στη Μεγάλη Βρετανία, δείχνουν πως το μεγαλύτερο μέρος των πολιτών και πολιτικών τάσσονται υπέρ. Αξιοσημείωτη θεωρείται, ακόμη, η απόφαση του Ευρωκοινοβουλίου το 1999, με το 55% να λαμβάνει θετική θέση για το αίτημα της επιστροφής. Το ζήτημα επιστροφής των Μαρμάρων του Παρθενώνα δεν τίθεται στο όνομα της ελληνικής πολιτιστικής ή εξωτερικής πολιτικής, αλλά στο όνομα της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς.⁹⁵

Το ζήτημα της επιστροφής των Μαρμάρων του Παρθενώνα έχει προωθηθεί από την Ελληνική Κυβέρνηση σε διάφορους φορείς, συμπεριλαμβανομένης της UNESCO το 1982. Κάποια δείγματα πρόσφατων κινήσεων αποτελούν η γραπτή διακήρυξη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου το 1998, καθώς και η υπόδειξη της UNESCO το 1999.⁹⁶

93 Κόρκα, Ε. *Η Επανάσταση των Μαρμάρων του Παρθενώνα- Πολιτιστική Αναγκαιότητα*. σ. 2. Διαθέσιμο στο: http://inioxos.gr/wp-content/uploads/2017/11/8_1_korka.pdf, σ. 2.

94 Ο. π., σ. 3.

95 Ο. π., σ. 3.

96 Υπουργείο Πολιτισμού *Υπόμνημα για τα Μάρμαρα του Παρθενώνα*. Διαθέσιμο στο: <https://www.culture.gr/DocLib/memorandum-gr.pdf> [Πρόσβαση 12 Μαΐου 2018].

Νομικά Ζητήματα

Ένα αμφιλεγόμενο ζήτημα είναι αυτό της νομιμότητας κτήσης των Μαρμάρων του Παρθενώνα. Τα υποθετικά έγγραφα που επικυρώνουν τις παραπάνω παρανομίες, δηλαδή το «φιρμάνι» του 1801 και τα έγγραφα του 1802 δεν υπάρχουν. Το μοναδικό υπάρχον κείμενο είναι μία ιταλική μετάφραση ενός τουρκικού εγγράφου του 1801, η αξία του οποίου αμφισβητείται. Επιπλέον, ο Έλγιν και οι τεχνίτες του κατηγορούνται πως απείλησαν και ταυτόχρονα δωροδόκησαν Οθωμανούς αξιωματούχους, ώστε να μην παρεμβαίνουν στις πράξεις τους. Το γεγονός πως τα Μάρμαρα του Παρθενώνα αφαιρέθηκαν την περίοδο κατά την οποία η Ελλάδα βρισκόταν υπό Οθωμανική κατοχή, χωρίς κανένα εμπόδιο από τις τουρκικές αρχές, δεν αποτελεί ipso facto απόδειξη νόμιμου τίτλου. Να σημειωθεί μάλιστα πως η Ειδική Επιτροπή του Κοινοβουλίου το 1816 δεν ασχολήθηκε με το θέμα της παράνομης κτήσης των Μαρμάρων από τον Λόρδο Έλγιν.⁹⁷

Ο Παρθενώνας είναι ένα μνημείο παγκόσμιας σημασίας και δεν μπορεί να παραμείνει ακρωτηριασμένο. Η επανένωση των Μαρμάρων στην Αθήνα θα επιβεβαιώσει την επανένταξή τους στο πολιτιστικό, ιστορικό και τοπογραφικό τους πλαίσιο και θα συμβάλει στην ολοκληρωμένη κατανόηση και ερμηνεία τους. Όταν τα Μάρμαρα επιστραφούν στην Ελλάδα, θα στεγαστούν στο Μουσείο της Ακρόπολης. Η Ελληνική Κυβέρνηση αισιοδοξεί πως το Ηνωμένο Βασίλειο θα επιδείξει προθυμία να ασχοληθεί με το συγκεκριμένο ζήτημα. Η επιστροφή των Μαρμάρων του Παρθενώνα θα αποκαταστήσει την ηθική και πολιτιστική αδικία που δημιούργησε η εξορία τους.⁹⁸

⁹⁷ Υπουργείο Πολιτισμού *Υπόμνημα για τα Μάρμαρα του Παρθενώνα*. Διαθέσιμο στο: <https://www.culture.gr/DocLib/memorandum-gr.pdf> [Πρόσβαση 12 Μαΐου 2018].

⁹⁸ Ο. π.

Κεφάλαιο 5

Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών σε Περίοδο Ειρήνης

Α. Οι Κίνδυνοι σε Περίοδο Ειρήνης

Η Διεθνής Κοινότητα δεν περιορίστηκε μόνο στην προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε καιρό πολέμου, αλλά επέδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τους κινδύνους, οι οποίοι ανακύπτουν σε περίοδο ειρήνης. Για παράδειγμα, οι αντίξοες περιβαλλοντικές συνθήκες που επικρατούν στο χώρο στον οποίο φυλάσσονται, αποθηκεύονται ή εκτίθενται τα πολιτιστικά αγαθά παίζουν σημαντικό ρόλο στο πρόβλημα που εξετάζουμε, ιδιαίτερα μετά τις κλιματικές αλλαγές που συντελέστηκαν τα τελευταία χρόνια κάνοντας φανερό πως προβλήματα δεν ανακύπτουν μόνο από τον τρόπο φύλαξης και συντήρησής τους, αλλά και από εξωτερικούς παράγοντες, όπως τα ακραία καιρικά φαινόμενα. Επιπλέον, άλλοι κίνδυνοι μπορεί να προκύψουν λόγω βιολογικών παραγόντων, όπως η δράση: α) των ριζών των φυτών, β) των διαφόρων θηλαστικών, πτηνών κ. α. και γ) των διαφόρων μικροοργανισμών, φυσικών καταστροφών ή ανθρωπίνων δραστηριοτήτων, όπως η ατμοσφαιρική ρύπανση, οι νεότερες προσθήκες και οι λανθασμένες προσπάθειες ανακατασκευής ή αναπαράστασης, η συνεχής και ανεξέλεγκτη δόμηση στον περιβάλλοντα χώρο, η αλλοίωση ή η καταστροφή ενός τοπίου, το μεγάλο ποσοστό επισκεψιμότητας ενός αρχαιολογικού χώρου, μνημείου ή μουσείου, η συνεχής ανάπτυξη του τουρισμού με βασικό στόχο το κέρδος, οι τρομοκρατικές ενέργειες, η αδιαφορία, το λαθρεμπόριο και η παράνομη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών.⁹⁹

99 Παυλογεωργάτος, Γ. Δ. (2003) *Διατήρηση της Υλικής Πολιτιστικής Κληρονομιάς*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, σσ. 34 – 35.

Κεφάλαιο 6

A. Η Δράση της UNESCO

A.1 Οι Συστάσεις του 1962 και 1968

Η UNESCO είναι ένας οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών, του οποίου η δράση συνίσταται στη *συντήρηση και προστασία του παγκόσμιου κληροδοτήματος σε βιβλία, έργα τέχνης και μνημεία της ιστορίας και της επιστήμης*. Μία από τις αρχικές της δράσεις ήταν η υιοθέτηση δύο σημαντικών Συστάσεων το 1962 και το 1968. Πρόκειται για τη Σύσταση για την *Προστασία του Κάλλους και του Χαρακτήρα των Τοπίων και Θέσεων* και τη Σύσταση για τη *Διατήρηση των Πολιτιστικών Αγαθών που Κινδυνεύουν από Δημόσια ή Ιδιωτικά Έργα* αντίστοιχα. Και οι δύο Συστάσεις αντανακλούν τους προβληματισμούς και τις ανησυχίες της διεθνούς κοινότητας σχετικά με τις καταστροφές των πολιτιστικών μνημείων και για το λόγο αυτό αναφέρονται μαζί. Στα κείμενα των Συστάσεων αναφέρονται οι κίνδυνοι, οι οποίοι απειλούν τα μνημεία λόγω της ραγδαίας ανάπτυξης των αστικών κέντρων, της εκτέλεσης τεχνικών έργων σε μεγάλη κλίμακα και της ρύπανσης της ατμόσφαιρας και των υδάτων. Για το λόγο αυτό, προτείνονται για τα παραπάνω προβλήματα λύσεις τόσο σε προληπτικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο διαρθρωτικών μέτρων.¹⁰⁰

A.2 Η Σύμβαση της UNESCO για τα Ληπτέα Μέτρα για την Απαγόρευση και Παρεμπόδιση της Παράνομης Εισαγωγής, Εξαγωγής και Μεταβίβασης της Κυριότητας των Πολιτιστικών Αγαθών του 1970.

Η συμβολή της UNESCO στον τομέα προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς γίνεται φανερή από τον μεγάλο αριθμό συστάσεων, τις οποίες έχει εκδώσει με σκοπό τον έλεγχο και την οριοθέτηση της πρακτικής των κρατών σε ζητήματα, όπως η Σύσταση για τις *Διεθνείς Αρχές που Εφαρμόζονται σε Αρχαιολογικές Ανασκαφές το 1956*, για την *Λειτουργία των Μουσείων το 1960* ή για την *Απαγόρευση της Παράνομης Εισαγωγής, Εξαγωγής και Μεταβίβασης της Κυριότητας των Πολιτιστικών Αγαθών το*

100 Κονσολά, Ν. Ν. (1995) *Η Διεθνής Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης, σ. 65.

1964 που αποτέλεσε τον προπομπό της Σύμβασης του 1970 με ίδιο αντικείμενο προστασίας.¹⁰¹

Το 1970 η UNESCO υιοθετεί τη Σύμβαση για τα *Μέσα Απαγόρευσης και Παρεμπόδισης της Παράνομης Εισαγωγής, Εξαγωγής και Μεταβίβασης της Κυριότητας των Πολιτιστικών Αγαθών*. Η Σύμβαση αφορά τα κινητά πολιτιστικά αγαθά και θεωρήθηκε το επιστέγασμα των μέχρι τότε προσπαθειών για την καταπολέμηση της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών τόσο σε καιρό ειρήνης όσο και κατά τη διάρκεια πολεμικών συγκρούσεων. Η παράνομη διακίνηση και εμπορία ενός πολιτιστικού αγαθού συνιστά διπλό έγκλημα, καθώς διαπράττεται το έγκλημα της κλοπής και εν συνεχεία το πολιτιστικό αγαθό αποστερείται της ταυτότητάς του.¹⁰²

Τα κράτη – μέλη πρέπει να λαμβάνουν τα απαραίτητα μέτρα με σκοπό την αποτροπή της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών όλων των λαών (άρθρ. 5 – 6). Αρχικά, πρέπει να ιδρύονται από το κάθε συμβαλλόμενο μέρος υπηρεσίες για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Επιπλέον, πρέπει να επιβάλλεται από τα κράτη – μέλη έλεγχος επί των αρχαιολογικών ανασκαφών. Πολύ σημαντική θεωρείται, τέλος, η εισαγωγή της υποχρεωτικής χρήσης ειδικών πιστοποιητικών για τη νομιμότητα της διακίνησης ενός πολιτιστικού αγαθού. Σε συνάρτηση με αυτό, απαγορεύεται η εισαγωγή και η απόκτηση πολιτιστικών αγαθών από μουσεία ή ιδρύματα, τα οποία αποκτήθηκαν και διακινήθηκαν παράνομα, ενώ παράλληλα προβλέπεται η λήψη μέτρων για την κατάσχεση και επιστροφή κλαπέντων πολιτιστικών αγαθών στο κράτος προέλευσης.¹⁰³

A.3 Σύμβαση για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς 1972

Μία ακόμη σπουδαία δράση της UNESCO θεωρείται η συνεργασία της με το Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και Τοποθεσιών με στόχο τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Στη συνεργασία αυτή συμπεριλαμβάνεται το δεύτερο *Διεθνές Συνέδριο Αρχιτεκτόνων και Τεχνικών των Ιστορικών Μνημείων*, κατά τη διάρκεια του οποίου

101 Βουδούρη, Δ. (1992) *Η Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς στην Προοπτική της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Αγοράς*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, σσ. 115 – 119.

102 Μπουτσιούκη, Σ. (2015) 'Η Πολυμερής Πολιτιστική Διπλωματία. Διεθνείς Οργανισμοί και Διεθνείς Συλλογικές Πρωτοβουλίες'. Σε Μπουτσιούκη, επιμ. *Πολιτιστική Διπλωματία: Ελληνικές και Διεθνείς Διαστάσεις*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, σ. 68.

103 Ο. π., σ. 68.

καταρτίστηκε ο Χάρτης της Βενετίας για την Αποκατάσταση και Συντήρηση Μνημείων και Μνημειακών Συνόλων που πραγματοποιήθηκε στη Βενετία το 1964. Με τον Χάρτη της Βενετίας αναθεωρήθηκε ο Χάρτης της Αθήνας (1931) για την Αποκατάσταση των Ιστορικών Μνημείων και ιδρύθηκε το ICOMOS (Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και Τοποθεσιών). Πολύ σύντομα, έγινε προνομιακός εταίρος της UNESCO, καθώς αποτέλεσε συμβουλευτικό όργανο της Επιτροπής Παγκόσμιας Κληρονομιάς, η οποία όπως θα δούμε και παρακάτω ιδρύθηκε στο πλαίσιο της Σύμβασης για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς. Σήμερα το ICOMOS είναι ο επίσημος τεχνικός σύμβουλος της UNESCO.¹⁰⁴

Ένα χρόνο μετά, προτάθηκε στις ΗΠΑ από την *Επιτροπή για τη Συντήρηση και Ανάπτυξη των Φυσικών Πόρων* η ιδέα ενός «Παγκόσμιου Καταπιστεύματος», το οποίο θα συνδύαζε στοιχεία του πολιτισμού και της φύσης. Έτσι, το Νοέμβριο του 1972 υιοθετήθηκε στη Στοκχόλμη η Σύμβαση για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς,¹⁰⁵ καθώς και η Σύσταση για την Προστασία σε Εθνικό Επίπεδο της Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς. Η διαφορά μεταξύ τους έγκειται στο ότι η Σύμβαση αφορά τα μνημεία και τις θέσεις παγκόσμιας σπουδαιότητας, ενώ η Σύσταση διευρύνοντας το αντικείμενο προστασίας της καλύπτει όλα τα στοιχεία πολιτιστικής κληρονομιάς μιας χώρας. Τέλος, ενώ στη Σύμβαση προβλέπεται η συνεργασία της Διεθνούς Κοινότητας, η Σύσταση εστιάζει την προσοχή της σε εθνικό επίπεδο, παρέχοντας κατευθυντήριες γραμμές για την κρατική πολιτική σε θέματα προστασίας.¹⁰⁶

Για την εξασφάλιση της διεθνούς συνεργασίας και της αποτελεσματικότητας της Σύμβασης συγκροτήθηκε η *Διακυβερνητική Επιτροπή για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς*, μέλη της οποίας είναι εμπειρογνώμονες από 21 χώρες εκλεγμένοι από τη Γενική Συνέλευση των κρατών – μελών της Σύμβασης. Έργο της Επιτροπής είναι η κατάρτιση και δημοσιοποίηση δύο καταλόγων: α) του Καταλόγου της Παγκόσμιας Κληρονομιάς και β) του Καταλόγου Παγκόσμιας Κληρονομιάς σε Κίνδυνο. Επιπλέον, το έργο της Επιτροπής υποβοηθείται από άλλους διακυβερνητικούς ή μη κυβερνητικούς οργανισμούς, όπως το ICCROM (Διεθνές Κέντρο για τη Μελέτη της Συντήρησης και της Αποκατάστασης των

104 Bandarin, F. (2007) ‘Origins and Adoption of the World Heritage Convention (1945 – 1972)’. *World Heritage – Challenges For the Millennium*. Paris: UNESCO World Heritage Centre, σσ. 28 – 29.

105 Ο. π., σ. 29.

106 Βουδούρη, Δ. (1992) *Η Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς στην Προοπτική της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Αγοράς*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης, σσ. 93 - 107.

Πολιτιστικών Αγαθών), το ICOMOS και το IUCN (Διεθνής Ένωση Προστασίας της Φύσης).¹⁰⁷

Για την χρηματοδότηση του έργου προστασίας της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς η UNESCO ίδρυσε το Ταμείο Παγκόσμιας Κληρονομιάς (WMF), το οποίο χρηματοδοτείται από υποχρεωτικές, αλλά και προαιρετικές εισφορές των συμβαλλόμενων μελών της Σύμβασης, καταβολές, δωρεές και κληροδοσίες από άλλα κράτη, την UNESCO και άλλες οργανώσεις, όπως το Πρόγραμμα Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών, ή άλλες διακυβερνητικές οργανώσεις και δημόσιους ή ιδιωτικούς οργανισμούς ή ιδιώτες, εράνους και εισπράξεις από εκδηλώσεις οργανωμένες προς όφελος του Ταμείου.¹⁰⁸

Αξίζει να σημειωθεί, τέλος, πως στην 16^η Σύνοδο του 1992 στο Σάντα Φε των ΗΠΑ υιοθετήθηκε από την Επιτροπή Παγκόσμιας Κληρονομιάς η έννοια του Πολιτιστικού Τοπίου, κάνοντας τη Σύμβαση Παγκόσμιας Κληρονομιάς το πρώτο διεθνές όργανο, το οποίο προστάτευε τα πολιτιστικά τοπία με μεγάλη οικουμενική αξία. Ωστόσο, τα επόμενα χρόνια προέκυψαν μια σειρά δυσκολιών, παρά την υιοθέτηση του πολιτιστικού τοπίου. Τα πολιτιστικά τοπία σχετίζονται με την κατηγορία των μικτών θέσεων με τη διαφορά ότι τα πολιτιστικά τοπία εντάσσονται στον Κατάλογο μόνο με πολιτιστικά κριτήρια και όχι πολιτιστικά και φυσικά, όπως γίνεται με την κατηγορία των μικτών θέσεων. Ως πολιτιστικά τοπία θεωρούνται περιοχές, στις οποίες έχει συντελεστεί αρμονική αλληλεπίδραση μεταξύ ανθρώπου και φύσης και παρουσιάζονται ως μαρτυρίες ενός παραδοσιακού τρόπου ζωής, λόγω αυτής της αλληλεπίδρασης.¹⁰⁹

A.4 Η Σύσταση του 1976 για τη Διαφύλαξη και το Σύγχρονο Ρόλο των Ιστορικών Περιοχών

Το 1976 η UNESCO υιοθετεί τη Σύσταση για τη *Διαφύλαξη και το Σύγχρονο Ρόλο των Ιστορικών Περιοχών*. Οι λόγοι, οι οποίοι οδήγησαν στην υιοθέτηση της συγκεκριμένης Σύστασης υπήρξαν τα προβλήματα, τα οποία αντιμετωπίζουν πολλά ιστορικά κέντρα στο πλαίσιο των σύγχρονων αστικών πόλεων, αλλά και οι προσπάθειες

107 Rodwell, D. (2012) ‘‘The Unesco World Heritage Convention, 1972 – 2012: Reflections and Directions’’. *The Historic Environment*, 3 (1), σσ. 78 – 79.

108 Meskell, L. (2013) ‘‘UNESCO’s World Heritage Convention at 40: Challenging the Economic and Political Order of International Heritage Conservation’’. *Current Anthropology*, 54 (4), σ. 485.

109 Poullos, I. (2014) *The Past in the Present: A Living Heritage Approach – Meteora, Greece*. London: Ubiquity Press, σ. 16.

των παραδοσιακών οικισμών, ώστε να μπορέσουν να διατηρήσουν τον χαρακτήρα τους μέσα σε ένα περιβάλλον κατεδαφίσεων και κακότεχνων επισκευών. Για το λόγο αυτό, περιλαμβάνονται στη Σύσταση μια σειρά μέτρων, όπως η υιοθέτηση προστατευτικών νόμων και ρυθμίσεων, η λεπτομερής καταγραφή των περιοχών που βρίσκονται σε κίνδυνο, η συνεργασία των αρμόδιων διοικητικών φορέων και η πρόβλεψη οικονομικής στήριξης δράσεων για την προστασία των ιστορικών περιοχών.¹¹⁰

Βασικός στόχος της Σύστασης είναι η παροχή βοήθειας στις χώρες, ώστε να σχεδιάσουν και να διαμορφώσουν καταλλήλως την εθνική, περιφερειακή και τοπική πολιτική τους για την προστασία των ιστορικών περιοχών, ώστε αυτές να μπορούν να ενταχθούν αρμονικά στον πολεοδομικό σχεδιασμό, ένας στόχος ο οποίος θα αποκρυσταλλωθεί λίγο αργότερα στη Διακήρυξη του Άμστερνταμ από το Συμβούλιο της Ευρώπης.¹¹¹

A.5 Διακήρυξη του Μεξικού 1982 σχετικά με τις Πολιτιστικές Πολιτικές

Μία ακόμη πρωτοβουλία της UNESCO είναι η υιοθέτηση της Διακήρυξης του Μεξικού σχετικά με τις Πολιτιστικές Πολιτικές στα πλαίσια του Παγκόσμιου Συνεδρίου για τις Πολιτιστικές Πολιτικές που έγινε στο Μεξικό το 1982. Στην Διακήρυξη γίνεται αναφορά στις οικονομικές δυσκολίες, τις οποίες αντιμετωπίζουν τα κράτη μέσα σε συνθήκες έντονου ανταγωνισμού, αλλά και στις ανισότητες μεταξύ τους, οι οποίες οδηγούν στη δημιουργία εντάσεων και συγκρούσεων. Για να αποφευχθεί λοιπόν η καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς, είναι απαραίτητη η συνεργασία μεταξύ των κρατών μέσω της εφαρμογής διεθνών συμφωνιών και αποφάσεων.¹¹²

Μεγάλο ενδιαφέρον προκαλεί ο ορισμός που δίνεται στη Διακήρυξη σχετικά με την έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς, η οποία εδώ είναι περισσότερο ευρεία απ' ό,τι την έχουμε συναντήσει έως τώρα, συμπεριλαμβάνοντας πέρα από την δουλειά των καλλιτεχνών, αρχιτεκτόνων, μουσικών, συγγραφέων ή επιστημόνων με υλική ή άυλη

110 United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (1972) *Recommendation Concerning the Protection, at National Level, of the Cultural and Natural Heritage*. Διαθέσιμο στο: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13087&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html [Πρόσβαση 13 Ιανουαρίου 2019].

111 Ο. π.

112 Γεωργίου, Ε. Σ. (2017) *Πινακοθήκη Ε. Αβέρωφ στον Παραδοσιακό Οικισμό Μετσόβου: Φωτογραμμετρική Αποτύπωση με χρήση Συστήματος Μη Επανδρωμένου Αεροχήματος*. Διπλωματική Εργασία. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, σ. 38.

μορφή και τις γλώσσες, τελετές, πεποιθήσεις, τα ιστορικά ή αρχαιολογικά τοπία και μνημεία κ. λπ. .¹¹³

A.6 Σύσταση του 1989 για την Διαφύλαξη του Παραδοσιακού και Λαϊκού Πολιτισμού

Η Σύσταση του 1989 παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον, καθώς για πρώτη φορά γίνεται μνεία στην προστασία των άυλων πολιτιστικών αγαθών σε νομικό κείμενο (η μόνη αναφορά έχει γίνει στη Διακήρυξη του Μεξικό, η οποία όμως δεν είχε νομική επιρροή).¹¹⁴

Σύμφωνα λοιπόν με τη Σύσταση θεωρούνται ως λαϊκός ή παραδοσιακός πολιτισμός το σύνολο των βασιζόμενων στην παράδοση δημιουργιών μιας πολιτιστικής κοινότητας. Τα κριτήρια και οι αξίες αυτού του πολιτισμού μεταδίδονται προφορικά, μέσω της μίμησης ή άλλων μέσων, ενώ ως μορφές του θεωρούνται αρκετά στοιχεία μεταξύ άλλων η γλώσσα, η λογοτεχνία, ο χορός, η μουσική, η μυθολογία, τα έθιμα, η αρχιτεκτονική και άλλες τέχνες.¹¹⁵

Κεφάλαιο 7

Άλλες Δράσεις για την Προστασία και Επιστροφή των Πολιτιστικών Αγαθών

A. Το Διεθνές Γραφείο Μουσείων

Το 1926 ιδρύεται στο Παρίσι το Διεθνές Γραφείο Μουσείων ως τμήμα του Διεθνούς Ινστιτούτου Πνευματικής Συνεργασίας.¹¹⁶ Το 1931 οργάνωσε το Συνέδριο των Αθηνών

113 Γεωργίου, Ε. Σ. (2017) *Πινακοθήκη Ε. Αβέρωφ στον Παραδοσιακό Οικισμό Μετσόβου: Φωτογραμμετρική Αποτύπωση με χρήση Συστήματος Μη Επανδρωμένου Αερογήματος*. Διπλωματική Εργασία. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, σ. 38.

114 Ο. π., σ. 39.

115 Ο. π., σ. 40.

116 Brzezinski, A. M. (2015) ‘‘The Organization and Forms of International Intellectual Cooperation Within the League of Nations (1922 – 1939)’’. σ. 62.

που αποτέλεσε την πρώτη δήλωση των γενικών αρχών και θεωριών για την προστασία των ιστορικών μνημείων (Χάρτης των Αθηνών), με στόχο την εξέταση των προβλημάτων, τα οποία αφορούν τη συντήρηση και αποκατάσταση των αρχιτεκτονικών μνημείων.¹¹⁷ Το 1933 οργάνωσε το τέταρτο από τα Διεθνή Συνέδρια Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής με σκοπό την επεξεργασία των γενικών αρχών της πολεοδομίας, ενώ τέλος το 1937 συνέβαλε στη διεξαγωγή μιας διεθνούς συνδιάσκεψης στο Κάιρο σχετικά με τις αρχαιολογικές ανασκαφές. Τα αποτελέσματα της συνδιάσκεψης αποτέλεσαν τη βάση για τη Σύσταση της UNESCO για τις *Διεθνείς Αρχές που Εφαρμόζονται σε Αρχαιολογικές Ανασκαφές*.¹¹⁸

Β. Η Σύμβαση του 1976 για την Προστασία της Αρχαιολογικής, Ιστορικής και Καλλιτεχνικής Κληρονομιάς των Αμερικανικών Κρατών

Η συνεχιζόμενη λεηλασία και καταστροφή των πολιτιστικών αγαθών, κυρίως στη Λατινική Αμερική, έκανε τα αμερικανικά κράτη να διαπιστώσουν την ανάγκη συνεργασίας με σκοπό την προστασία και διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς τους για τις επερχόμενες γενιές. Έτσι, το 1976 υπέγραψαν στο Σαν Σαλβαδόρ τη Σύμβαση για την *Προστασία της Αρχαιολογικής, Ιστορικής και Καλλιτεχνικής Κληρονομιάς των Αμερικανικών Κρατών*, η οποία εκπονήθηκε από τον Οργανισμό Αμερικανικών Κρατών (ΟΑΚ). Στη Σύμβαση αναφέρεται πως είναι απαραίτητο να ληφθούν τα κατάλληλα μέτρα σε εθνικό και διεθνές επίπεδο για την προστασία και επανάκτηση πολιτιστικών αγαθών, με προσανατολισμό κυρίως στον προσδιορισμό, την καταγραφή και την προστασία των πολιτιστικών θησαυρών, παρεμποδίζοντας από τη μία την παράνομη εισαγωγή και εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών, και προωθώντας από την άλλη τη συνεργασία μεταξύ των αμερικανικών κρατών.¹¹⁹

117 Design Excellence and Historic Preservation (2006) “The International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (Venice Charter)”. *APT Bulletin: The Journal of Preservation Technology*, 37 (4), σ. 51.

118 Bandarin, F. (2007) “Genesis of International protection of cultural and natural heritage”. *World Heritage – Challenges For the Millennium*. Paris: UNESCO World Heritage Centre, σσ. 26 – 27.

119 Bassiouni, M. (2008) *International Criminal Law, Third Edition*. Netherlands: Martinus Nijhoff Publishers, σ. 995.

Στην προσπάθεια προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς βλέπουμε τη δραστηριοποίηση και άλλων οργάνων, όπως εκείνη του ΟΑΣΕ (Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη) το 1991 που οργάνωσε συμπόσιο στην Κρακοβία με θέμα την πολιτιστική κληρονομιά, καθώς και η Δήλωση της Ευρωμεσογειακής Συνεδρίασης των Υπουργών Πολιτισμού για την Πολιτιστική Κληρονομιά στη Μπολόνια το 1996.¹²⁰

Γ. Κώδικας Επαγγελματικής Δεοντολογίας των Μουσείων

Ο Κώδικας Επαγγελματικής Δεοντολογίας των Μουσείων υιοθετείται στο Μπουένος Άιρες το 1986 από το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων (ICOM), χωρίς να έχει ωστόσο δεσμευτική ισχύ. Σύμφωνα λοιπόν μ' αυτόν, εάν κάποιο μουσείο έχει στην κατοχή του ένα πολιτιστικό αγαθό, το οποίο διαπιστώθηκε πως εξήλθε ή πως η μεταβίβασή του έγινε κατά παράβαση των αρχών της Σύμβασης της UNESCO του 1970 και το αιτούν κράτος αποδείξει πως το αγαθό αυτό αποτελεί κομμάτι της εθνικής του κληρονομιάς, τότε το μουσείο οφείλει να λάβει τα απαραίτητα μέτρα για την επιστροφή του αγαθού στη χώρα προέλευσής του, εφόσον έχει τη νομική δυνατότητα.¹²¹

Δ. Σύμβαση UNIDROIT για τα Κλαπέντα και Παρανόμως Εξαχθέντα Πολιτιστικά Αγαθά, Ρώμη 1995

Τη Σύμβαση της UNESCO του 1970 συμπλήρωσε η Σύμβαση UNIDROIT το 1995 σχετικά με τα *Κλαπέντα ή Παρανόμως Εξαχθέντα Πολιτιστικά Αγαθά*. Στη συγκεκριμένη Σύμβαση γίνεται μια προσπάθεια, ώστε να διευκρινιστούν οι ασάφειες και οι γενικότητες της Συμβάσεως της UNESCO. Υιοθετώντας τη λογική της Οδηγίας 93/7/ΕΟΚ του Συμβουλίου, την οποία θα αναλύσουμε στο κομμάτι προστασίας των

120 Κρανιάς, Γ. (2013) *Το Ισχύον Διεθνές Νομικό Πλαίσιο για την Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς*. Διπλωματική Εργασία. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, σ. 55.

121 ICOM (2009) *Κώδικας Δεοντολογίας του ICOM για τα Μουσεία*. Αθήνα: Ίδρυμα Ιωάννου Φ. Κωστοπούλου, σ. 7.

πολιτιστικών αγαθών εκ μέρους της ΕΕ, επιδιώκει να γίνει αποδεκτή όχι μόνο από τις χώρες «εξαγωγής», αλλά και από τις χώρες «εισαγωγής» ή «διαμετακομίσεως».¹²²

Η Σύμβαση UNIDROIT εφαρμόζεται σε περιπτώσεις αιτημάτων διεθνούς χαρακτήρα, τα οποία αφορούν την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών και διαχωρίζονται σε εκείνα που αφορούν την απόδοση ενός πολιτιστικού αγαθού, το οποί εξήχθη από το έδαφος ενός συμβαλλόμενου κράτους μετά από κλοπή, και σε εκείνα τα οποία αναφέρονται σε πολιτιστικά αγαθά που εξήχθησαν παρανόμως κατά παράβαση του δικαίου μέσω του οποίου ρυθμίζεται η εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών.

Στο προοίμιο της Σύμβασης τονίζεται η σημασία προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς και των πολιτιστικών ανταλλαγών, ως μέσο κατανόησης μεταξύ των λαών και διάδοσης του πολιτισμού, με στόχο την ευημερία και ανάπτυξη του πολιτισμού. Πολύ σημαντικό θεωρείται το άρθρο 3 παρ. 3 της Σύμβασης UNIDROIT, με το οποίο εισάγεται το «απαράγραπτο της αξιώσεως» για μία μεγάλη κατηγορία πολιτιστικών θησαυρών, τα οποία συνιστούν αναπόσπαστο κομμάτι ενός μνημείου ή αρχαιολογικού χώρου, ή μιας δημόσιας συλλογής.¹²³ Επιπλέον, στο άρθρο 4 παρ. 1 ορίζεται πως στην περίπτωση κλαπέντος πολιτιστικού αγαθού, καθιερώνεται το δικαίωμα δίκαιης και εύλογης αποζημίωσης προς τον κάτοχο, εφόσον εκείνος αποδείξει πως δεν γνώριζε πως το αντικείμενο ήταν κλαπέν και πως ενήργησε με δέουσα επιμέλεια κατά την απόκτηση αυτού του αντικειμένου.¹²⁴ Τέλος, σύμφωνα με το άρθρο 9 παρ. 1 παρέχεται εκ μέρους των κρατών – μελών αυξημένη προστασία και εφαρμογή ευνοϊκών κανόνων απόδοσης ή επιστροφής κλαπέντων ή παρανόμως εξαχθέντων πολιτιστικών αντικειμένων.¹²⁵

Με λίγα λόγια, θα μπορούσε εύκολα κανείς να πει πως στα θετικά στοιχεία της Συμβάσεως UNIDROIT περιλαμβάνονται : α) υποχρεωτική επιστροφή κλεμμένων πολιτιστικών αγαθών, β) μεγάλα διαστήματα παραγραφής, γ) όροι αποζημίωσης του κατόχου, δ) ευρύ πεδίο εφαρμογής, ε) σεβασμός της εθνικής νομοθεσίας, στ) σημαντική

122 Μακρή, Β. (2001) *Η Προστασία και Διαχείριση της Ελληνικής Πολιτιστικής Κληρονομιάς στο πλαίσιο της Διεθνούς Κοινότητας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Διπλωματική Εργασία. Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης, σ. 36.

123 Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (2005) *Κύρωση της Σύμβασης Unidroit για τα Κλαπένα ή Παρανόμως Εξαχθέντα Πολιτιστικά Αγαθά*. Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (Αρ. Φύλλου 114), σ. 2079. Διαθέσιμο στο: <https://www.unidroit.org/other-languages-cp/greek>

[Πρόσβαση 14 Ιανουαρίου 2019].

124 Ο. π., σ. 2080.

125 Ο. π., σ. 2081.

μέριμνα για πολιτιστικά αγαθά δημοσίου χαρακτήρα κ. λπ. . Ωστόσο, σημειώνονται και κάποια αρνητικά στοιχεία, όπως είναι η εμμονή στο χρονικό διάστημα απόλυτης παραγραφής και η καταβολή αποζημίωσης από το «θύμα» της κλοπής. Σε γενικές γραμμές, στη Σύμβαση τηρούνται οι ισορροπίες και δεν επέρχονται συγκρούσεις με ουσιώδη κρατικά συμφέροντα των χωρών «εξαγωγής» ή των χωρών «εισαγωγής».¹²⁶

Κεφάλαιο 8

Η Δράση του Συμβουλίου της Ευρώπης στην Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Το Συμβούλιο της Ευρώπης άρχισε να δραστηριοποιείται στο χώρο προστασίας των πολιτιστικών αγαθών, κατά τη χρονική περίοδο που ξεκίνησε τη δραστηριοποίησή της η UNESCO. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο μπορεί να μην έχει παγκόσμια εμβέλεια όπως η UNESCO, έχει ωστόσο μια διευρυμένη πανευρωπαϊκή επίδραση, η οποία επηρεάζει γενικότερα τις εξελίξεις στο χώρο.

Μια από τις πρώτες πρωτοβουλίες του Συμβουλίου ήταν η Ευρωπαϊκή Πολιτιστική Σύμβαση το 1954, η οποία αποτελεί την πρώτη ευρωπαϊκή διακρατική συμφωνία για τη ρύθμιση πολιτιστικών ζητημάτων. Στο άρθρο 1 της Σύμβασης εισάγεται η έννοια της Κοινής Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ευρώπης και υπογραμμίζεται η υποχρέωση των συμβαλλόμενων κρατών να συμβάλλουν στην προστασία των πολιτιστικών αγαθών, θεωρώντας τα κτήμα της κοινής ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς.¹²⁷

Το 1969 υπογράφεται στο Λονδίνο η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς, η οποία παρέχει προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς σε όλα τα ευρωπαϊκά κράτη, καθώς θεωρεί πως μέσω αυτής μπορούμε να γνωρίσουμε και να κατανοήσουμε την ιστορία των διάφορων πολιτισμών. Για την επίτευξη αυτού του σκοπού προβλέπεται η εφαρμογή αυστηρών επιστημονικών

126 Μακρή, Β. (2001) *Η Προστασία και Διαχείριση της Ελληνικής Πολιτιστικής Κληρονομιάς στο πλαίσιο της Διεθνούς Κοινότητας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Διπλωματική Εργασία. Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης, σ. 36.

127 Fawcett, J. (1974) "The Council of Europe and Integration". *Rivista Di Studi Politici Internazionali*, 41 (2), σ. 276 & Council of Europe Portal (2017) *European Cultural Convention (Paris, 1954)*.

μεθόδων κατά τη διάρκεια μιας αρχαιολογικής έρευνας, με στόχο τη διατήρηση της ιστορικής σημασίας τους, αλλά και την προφύλαξη από τυχόν απώλεια επιστημονικών πληροφοριών εξαιτίας παράνομων ανασκαφών.¹²⁸

Στη συνέχεια, με πρωτοβουλία του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, συνεκλήθη το 1975 στο Άμστερνταμ συνέδριο για την Ευρωπαϊκή Αρχιτεκτονική Κληρονομιά, στο οποίο υιοθετήθηκε ο Ευρωπαϊκός Χάρτης της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, οι αρχές του οποίου αποτέλεσαν τη βάση για την Διακήρυξη του Άμστερνταμ. Στη Διακήρυξη υπογραμμίζεται η σημασία συντήρησης των μνημείων, αλλά και ενσωμάτωσής τους στο πολεοδομικό σχέδιο της περιοχής που βρίσκονται. Η Διακήρυξη του Άμστερνταμ ήταν πολύ σημαντική, καθώς έθεσε τα θεμέλια για τη διαμόρφωση μιας νέας νοοτροπίας στον τομέα προστασίας της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς¹²⁹, η οποία αποκρυσταλλώνεται μερικά χρόνια αργότερα στη Σύμβαση για την Προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της Ευρώπης στη Γρανάδα το 1985. Στο προοίμιο της Σύμβασης για την Προστασία της Ευρωπαϊκής Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς τονίζεται η σημασία μιας κοινής πολιτικής που θα εξασφαλίσει την προστασία και σωστή αξιοποίηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, καθώς και η σημασία μετάδοσης των πολιτιστικών αναφορών σε μελλοντικές γενιές, η βελτίωση του τρόπου ζωής στα αστικά κέντρα και στην ύπαιθρο. Επιπλέον, διατυπώνεται ένας ευρύς ορισμός για την αρχιτεκτονική κληρονομιά, σύμφωνα με τον οποίο αρχιτεκτονική κληρονομιά μπορεί να είναι ένα μνημείο, αρχιτεκτονικά σύνολα και περιοχές με ιστορικό, αρχαιολογικό, καλλιτεχνικό, κοινωνικό ή τεχνικό ενδιαφέρον. Τέλος, καθιερώνεται η αρχή της ολοκληρωμένης προστασίας και ενδυναμώνεται η αρχή της διευρωπαϊκής συνεργασίας στην προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.¹³⁰

Κατά την Τρίτη Ευρωπαϊκή Διάσκεψη των Υπευθύνων Υπουργών για την πολιτιστική κληρονομιά, η οποία διεξήχθη στη Μάλτα το 1992, αναθεωρήθηκε η Σύμβαση του Λονδίνου του 1969, ώστε να ανταποκρίνεται στα σύγχρονα δεδομένα της πολεοδομικής και οικονομικής ανάπτυξης. Η Σύμβαση παρέχει όχι μόνο τις κατευθυντήριες γραμμές για τον τρόπο διεξαγωγής των ανασκαφών, διάδοσης και

128 Εφημερίς της Κυβερνήσεως (2005) *European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage (revised)*. Διαθέσιμο στο :

http://www.unesco.org/culture/natlaws/media/pdf/greece/gre_law3378_2005_valettaconv_greorof

[Πρόσβαση 12 Οκτωβρίου 2018].

129 LAH, Ljubo (2001) "From Architectural Conservation, Renewal and Rehabilitation to Integral Heritage Protection (Theoretical and Conceptual Starting Points)". *Urbani Izziv*, 12 (1), σ. 132.

130 Ο. π., σ. 136.

έκδοσης των ευρημάτων, αλλά και το πλαίσιο για μία πανευρωπαϊκή συνεργασία σε ζητήματα αρχαιολογικής κληρονομιάς μέσω συστηματικής ανταλλαγής εμπειριών και γνώσεων μεταξύ των κρατών.¹³¹

Πίνακας 1. Διεθνής Δράση

1863	Κώδικας Lieber
1899/1907	Συμβάσεις της Χάγης για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών σε Καιρό Πολέμου
1907	Σύμβαση σχετικά με το Βομβαρδισμό από Ναυτικές Δυνάμεις σε Καιρό Πολέμου
1923	Κανόνες της Χάγης για τις Εναέριες Πολεμικές Επιχειρήσεις
1931	Συνέδριο Αθηνών
1933	Διεθνές Συνέδριο Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής
1935	Σύμφωνο Roerich
1936	Σχέδιο για τη Διεθνή Σύμβαση Προστασίας Ιστορικών Κτιρίων και Έργων Τέχνης σε Περίπτωση Πολέμου
1937	Συνδιάσκεψη στο Κάιρο
1949	Τέσσερις Συμβάσεις της Γενεύης
1954	Σύμβαση για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών σε περίπτωση Ένοπλης Σύρραξης.
1954	Πρώτο Πρωτόκολλο στη Σύμβαση της Χάγης
1962	Σύσταση για την Προστασία του

131 Γεωργίου, Ε. Σ. (2017) *Πινακοθήκη Ε. Αβέρωφ στον Παραδοσιακό Οικισμό Μετσόβου: Φωτογραμμετρική αποτύπωση με χρήση συστήματος μη επανδρωμένου αεροχήματος*. Διπλωματική Εργασία. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, σ. 40.

	Κάλλους και του Χαρακτήρα των Τοπίων και Θέσεων
1966	Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα
1968	Σύσταση για τη Διατήρηση των Πολιτιστικών Αγαθών που Κινδυνεύουν από Δημόσια ή Ιδιωτικά Έργα
1970	Σύμβαση UNESCO για τα κινητά πολιτιστικά αγαθά
1970	Σύμβαση για τα Μέσα Απαγόρευσης και Παρεμπόδισης της Παράνομης Εισαγωγής, Εξαγωγής και Μεταβίβασης της Κυριότητας των Πολιτιστικών Αγαθών.
1972	Σύμβαση για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς
1976	Σύσταση για τη Διαφύλαξη και το Σύγχρονο Ρόλο των Ιστορικών Περιοχών.
1976	Σύμβαση για την Προστασία της Αρχαιολογικής, Ιστορικής και Καλλιτεχνικής Κληρονομιάς των Αμερικανικών Κρατών
1977	Πρωτόκολλα I και II της Σύμβασης της Γενεύης του 1949
1982	Διακήρυξη της Δρέσδης
1982	Διακήρυξης του Μεξικό
1986	Κώδικας Επαγγελματικής Δεοντολογίας των Μουσείων
1989	Σύσταση για την Διαφύλαξη του Παραδοσιακού και Λαϊκού Πολιτισμού

1995	Σύμβαση UNIDROIT
1999	Δεύτερο Πρωτόκολλο στη Σύμβαση της Χάγης
2003	Διακήρυξη της UNESCO για την Εσκεμμένη Καταστροφή της Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Κριτική Επισκόπηση Πρώτου Μέρους

Η δράση της διεθνούς κοινότητας για την προστασία, αλλά και επιστροφή των πολιτιστικών αγαθών είναι έντονη και αναπτύσσεται διαρκώς, ωστόσο αντιμετώπισε πληθώρα προβλημάτων όσον αφορά την αποτελεσματικότητά της.

Αρχικά, μπορεί να γίνει εύκολα κατανοητό πως όσο δεν είναι δυνατή η προσπάθεια προστασίας της ανθρώπινης ζωής λόγω των συνεχιζόμενων ένοπλων συρράξεων ως μέσο επίλυσης των διαφορών, τόσο δύσκολη καθίσταται η προσπάθεια διάσωσης της πολιτιστικής κληρονομιάς. Μάλιστα, όπως είδαμε κατά τη διάρκεια της έρευνας μας πολλές καταστροφές μνημείων δεν αποτελούσαν τυχαίο γεγονός, αντιθέτως ήταν στοχευμένες με στόχο την αλλοίωση ή απώλεια της πολιτιστικής μνήμης του αντιπάλου.

Από την άλλη, πολλά ήταν τα κράτη, τα οποία λόγω διστακτικότητας ή αδιαφορίας δεν προχώρησαν στην επικύρωση και ένταξη των Συμβάσεων στο εθνικό τους δίκαιο. Στην πραγματικότητα, ο αριθμός των κρατών που προσχώρησαν κατά καιρούς σε Συμβάσεις ήταν μικρός, προβάλλοντας πολιτικούς, νομικούς, οικονομικούς ή στρατιωτικούς λόγους για την μη συμμόρφωσή τους στις Συμβάσεις, όπως έγινε με τη Σύμβαση της Χάγης του 1945. Εάν οι Συμβάσεις δεν γίνονται αποδεκτές από το σύνολο των κρατών, τότε ο ρόλος τους περιορίζεται σε έναν καθαρά διακοσμητικό. Βέβαια, επιχειρώντας μια αποτίμηση των διάφορων Συμβάσεων, γίνεται φανερό πως καμία δεν μπορεί να αποφύγει την οξεία κριτική. Για παράδειγμα, η Σύμβαση της Χάγης του 1954 μπορεί να ήταν ουσιαστικά η πρώτη κωδικοποίηση, η οποία ενίσχυσε και συστηματοποίησε την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίοδο ένοπλων

συρράξεων, ωστόσο οι διατάξεις για την άρση προστασίας των πολιτιστικών αγαθών στην περίπτωση επιτακτικής στρατιωτικής ανάγκης κρίθηκαν αναποτελεσματικές. Τέλος, σημαντικό εμπόδιο στην αποτελεσματικότητα του διεθνούς νομικού πλαισίου μπορεί να θεωρηθεί η απουσία ενός μηχανισμού επιβολής κυρώσεων διεθνώς.

Παρά τα εμπόδια, η προστασία των πολιτιστικών αγαθών αποτέλεσε ένα πεδίο πολιτικής δραστηριοποίησης διάφορων διεθνών οργανισμών. Σπουδαία θεωρείται η δράση της UNESCO και άλλων θεσμικών οργάνων, όπως το ICOM, ICOMOS κ. α, τα οποία πλαισίωσαν την δράση της στον τομέα προστασίας των πολιτιστικών θησαυρών.

Κλείνοντας, η μέριμνα και το προσωπικό ενδιαφέρον του κάθε ατόμου είναι η καλύτερη εγγύηση στην προσπάθεια προστασίας και διάσωσης της πολιτιστικής κληρονομιάς, η οποία δεν θα είναι ποτέ αποτελεσματική, εκτός εάν το σύνολο των κρατών παγκοσμίως δεν συνειδητοποιήσει της σημασία της αξίας των πολιτιστικών αγαθών και την ανάγκη διαφύλαξής τους για τις επερχόμενες γενιές.

Μέρος Δεύτερο

Η Συμβολή της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών

Η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν ενέταξε εξ αρχής στις πολιτικές της τα πολιτιστικά ζητήματα, καθώς οι ευρωπαϊκές κοινότητες αρχικά δημιουργήθηκαν μέσα από την ανάγκη των λαών για συνεργασία στον οικονομικό τομέα. Ωστόσο, το πεδίο συνεργασίας σταδιακά διευρύνθηκε και ο πολιτισμός κατέκτησε και αυτός μια θέση στην ατζέντα δράσεων της Ένωσης. Αυτό συνέβη διότι, ο πολιτισμός συνιστά θεμελιώδες και ζωτικής σημασίας συστατικό της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, καθώς συνεισφέρει σε μεγάλο βαθμό στην υποστήριξη και γονιμοποίηση της ιδέας του ευρωπαϊκού μοντέλου, και ταυτόχρονα στην επίδραση της Ένωσης στη διεθνή σκηνή. Έτσι, τα πολιτιστικά ζητήματα έπαιξαν πολύ σημαντικό ρόλο στην αντιμετώπιση διαφόρων προκλήσεων, όπως η παγκοσμιοποίηση, η κοινωνία της πληροφορίας, η κοινωνική συνοχή και τέλος, η αύξηση της απασχόλησης.

Κεφάλαιο 1

Πολιτιστική Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Α. Συνθήκη για την Ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας

Στόχος της Ένωσης ήταν η συμβολή της στην ανάπτυξη των πολιτισμών των κρατών – μελών, όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά στο άρθρο 3 της Συνθήκης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Πιο συγκεκριμένα, το άρθρο 3 αναφέρει: *Για τους σκοπούς του άρθρου 2, η δράση της Κοινότητας περιλαμβάνει, σύμφωνα με τους όρους και με το χρονοδιάγραμμα που προβλέπει η παρούσα Συνθήκη...συμβολή σε μια παιδεία και κατάρτιση υψηλού επιπέδου, καθώς και στην ανάπτυξη των πολιτισμών των κρατών μελών...*¹³² Επιπλέον, πολύ σημαντικό είναι το άρθρο 151 της Συνθήκης, μέσω του

132 Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ (2002) *Συνθήκη περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (Ενισχυμένη έκδοση Νίκαια)* - Μέρος πρώτο: Αρχές - Άρθρο 3 - Άρθρο 3 - Συνθήκη ΕΚ (ενοποιημένη απόδοση

οποίου η Ένωση εξουσιοδοτείται στην υποστήριξη πολιτιστικών πρωτοβουλιών και δράσεων, όπως το πρόγραμμα Πολιτισμός 2000, η Πολιτιστική Πρωτεύουσα και ο Ευρωπαϊκός Πολιτιστικός Μήνας. Ο ρόλος της Ένωσης είναι διπλός, καθώς από τη μία συμβάλλει στην πολιτιστική ανάπτυξη των κρατών μελών με σεβασμό προς την εθνική και περιφερειακή τους πολυμορφία προβάλλοντας την κοινή πολιτιστική κληρονομιά, και από την άλλη ενθαρρύνει τη συνεργασία μεταξύ των κρατών μελών υποστηρίζοντας και συμπληρώνοντας τις πρωτοβουλίες τους, όταν αυτό είναι αναγκαίο, χωρίς να επιβάλλει στα μέλη την εναρμόνιση των πολιτικών τους για τον πολιτισμό. Η δράση της Ένωσης καλύπτει τους εξής τομείς: α) βελτίωση της γνώσης και της διάδοσης του πολιτισμού και της ιστορίας των ευρωπαϊκών λαών, β) διατήρηση και προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς ευρωπαϊκής σημασίας, γ) μη εμπορικές πολιτιστικές ανταλλαγές και δ) καλλιτεχνική και λογοτεχνική δημιουργία, συμπεριλαμβανομένου του οπτικοακουστικού τομέα. Επιπλέον, ενθαρρύνεται η συνεργασία με τρίτες χώρες, με διεθνείς οργανισμούς με αρμοδιότητα στον πολιτιστικό τομέα, και με το Συμβούλιο της Ευρώπης. Τέλος, αναφέρεται πως η θέσπιση δράσεων γίνεται από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο μετά από διαβούλευση με την Επιτροπή των Περιφερειών και στη συνέχεια το Συμβούλιο, κατόπιν πρότασης τη Επιτροπής, διατυπώνει συστάσεις.¹³³

Άξιο αναφοράς είναι και το άρθρο 87 παρ. 3 (δ) της Συνθήκης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, σύμφωνα με το οποίο επιτρέπεται εκ μέρους των κρατών μελών η χορήγηση ενισχύσεων με στόχο την προώθηση του πολιτισμού και ταυτόχρονα τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, με προϋπόθεση να μην αλλοιώνονται οι όροι συναλλαγών και ανταγωνισμού σε βαθμό που αντιτίθενται προς το κοινό συμφέρον.¹³⁴

Μάαστριχτ) - Άρθρο 3 - Συνθήκη ΕΟΚ. Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12002E003:EL:HTML>

[Πρόσβαση 15 Οκτωβρίου 2018].

133 Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ (2012) *Ενοποιημένη Απόδοση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/el/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>

[Πρόσβαση 15 Οκτωβρίου 2018].

134 Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2006) *Ενοποιημένη Απόδοση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης για την Ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας*. Διαθέσιμο στο: <https://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/ce32120061229el00010331.pdf>

[Πρόσβαση 16 Οκτωβρίου 2018].

Παρατηρεί κανείς πως οι δράσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον πολιτιστικό τομέα μεταφράζονται σε συγκεκριμένες ενέργειες, τις οποίες διαχειρίζονται οι Γενικές Διευθύνσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, όπως η Γενική Διεύθυνση Εκπαίδευσης και Πολιτισμού, στις αρμοδιότητες των οποίων περιλαμβάνονται πολιτικές που σχετίζονται άμεσα με τον πολιτισμό ή πολιτικές με έμμεσο αντίκτυπο στον πολιτισμό.¹³⁵

Τέλος, η Ευρωπαϊκή Ένωση προωθεί και ενθαρρύνει διακρατικά σχέδια, στα οποία έχουν τη δυνατότητα συμμετοχής ιδιωτικοί ή δημόσιοι φορείς, όπως επιχειρήσεις, δημόσιες αρχές και τοπικές αυτοδιοικήσεις, πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα από διάφορα κράτη μέλη, αλλά και τρίτες χώρες. Τα σχέδια αυτά τις περισσότερες φορές συγχρηματοδοτούνται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και επιλέγονται κατόπιν πρόσκλησης υποβολής προτάσεων, οι οποίες δημοσιεύονται στην Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά και από τις αρμόδιες αρχές των κρατών μελών.¹³⁶

B. Πρόγραμμα «Πολιτισμός 2000»

Το Πρόγραμμα «Πολιτισμός 2000» υιοθετήθηκε τον Φεβρουάριο 2000 από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο με την απόφαση αριθ. 508/2000/EK και αποσκοπούσε στη δημιουργία ενός κοινού πολιτιστικού χώρου μέσω της προώθησης του πολιτιστικού διαλόγου και της γνώσης της ιστορίας, της δημιουργίας, της διάδοσης του πολιτισμού, και της κινητικότητας των καλλιτεχνών και των έργων τους, της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς, των νέων μορφών πολιτιστικής έκφρασης και του κοινωνικού και οικονομικού ρόλου, τον οποίο διαδραματίζει ο πολιτισμός. Επιπλέον, το Πρόγραμμα υποστήριζε σχέδια διακρατικής συνεργασίας και στη συνέχεια αντικαταστάθηκε από το Πρόγραμμα «Πολιτισμός 2007».¹³⁷

135 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (20016) *Εκπαίδευση, Νεολαία, Αθλητισμός και Πολιτισμός: Τμήμα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Αρμόδιο για την Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης στους Τομείς της Εκπαίδευσης, του Πολιτισμού, της Νεολαίας, των Γλωσσών και του Αθλητισμού*. Διαθέσιμο στο: https://ec.europa.eu/info/departments/education-youth-sport-and-culture_el

[Πρόσβαση 16 Οκτωβρίου 2018].

136 Δημιουργική Ευρώπη (2018) *Διακρατικά Σχέδια Συνεργασίας*. Διαθέσιμο στο: <http://creative-europe.culture.gr/creative-europe/υπο-πρόγραμμα-πολιτισμός/διασυνοριακή-συνεργασία/>

[Πρόσβαση 16 Οκτωβρίου 2018].

137 Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ (2006) *Πρόγραμμα «Πολιτισμός 2000»*. Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM%3A129006>

[Πρόσβαση 16 Οκτωβρίου 2018].

Οι στόχοι του Προγράμματος «Πολιτισμός 2000» ήταν οι εξής: α) προώθηση του πολιτιστικού διαλόγου και της επαφής με τον πολιτισμό και την ευρωπαϊκή ιστορία, β) προώθηση της δημιουργικότητας σε καλλιτέχνες, επαγγελματίες και κοινωνικά αποκλεισμένοι πολίτες, γ) ανάδειξη της πολιτιστικής διαφορετικότητας, δ) προώθηση και μύηση των πολιτών στην πολιτιστική κληρονομιά και διάδοση της τεχνογνωσίας, της συντήρησης και της προστασίας των πολιτιστικών αγαθών, ε) υιοθέτηση του διαπολιτιστικού διαλόγου και ανταλλαγή πολιτιστικών στοιχείων μεταξύ ευρωπαϊκών και μη ευρωπαϊκών πολιτισμών και στ) αναγνώριση του πολιτισμού ως σημαντικού οικονομικού και κοινωνικού παράγοντα και διευκόλυνση πρόσβασης των πολιτών στον ευρωπαϊκό πολιτισμό.¹³⁸

Γ. Ευρωπαϊκή Πολιτιστική Πρωτεύουσα

Το 1985 η Υπουργός Πολιτισμού της Ελλάδας, Μελίνα Μερκούρη, αναλαμβάνει την πρωτοβουλία του θεσμού της Ευρωπαϊκής Πολιτιστικής Πρωτεύουσας, ο οποίος έκτοτε συνιστά μία από τις πλέον προβεβλημένες πολιτιστικές πρωτοβουλίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πρώτη Ευρωπαϊκή Πολιτιστική Πρωτεύουσα ανακηρύχθηκε το 1985 η Αθήνα.¹³⁹

Η επιλογή της πρωτεύουσας πραγματοποιείται με βάση το πολιτιστικό πρόγραμμα που υποβάλλεται από τις ευρωπαϊκές πόλεις, το οποίο πρέπει να χαρακτηρίζεται από έντονη ευρωπαϊκή διάσταση, ενθάρρυνση της ενεργούς συμμετοχής των κατοίκων της πόλης και συμβολή στην ανάπτυξη της πόλης. Ο τίτλος της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας συνιστά μία σπουδαία ευκαιρία για τις επιλεγμένες ευρωπαϊκές πόλεις, ώστε να προβληθούν, να προσελκύσουν μεγάλο αριθμό τουριστών και να επανεξετάσουν γενικότερα την ανάπτυξή τους μέσω του πολιτισμού. Η επίδραση του τίτλου αυτού λειτουργεί μακροπρόθεσμα, όχι μόνο σε κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο, αλλά και για την ίδια την πόλη και τη γύρω περιοχή.¹⁴⁰

138 Tsaliki, L. (2007) «The Construction of European Identity and Citizenship through Cultural Policy». *European Studies: A Journal of European Culture, History and Politics*. 24, σσ. 169 - 170.

139 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2019) *Οι Πολιτιστικές Πρωτεύουσες της Ευρώπης για το 2019: Φιλιπούπολη και Ματέρα*. Βρυξέλλες: Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

140 Ό.π.

Το 2018 Ευρωπαϊκές Πολιτιστικές Πρωτεύουσες ήταν η Βαλέτα (Μάλτα) και το Λέουβαρντεν (Κάτω Χώρες), ενώ το 2019 ως Πολιτιστικές Πρωτεύουσες επιλέχθηκαν η Φιλιπούπολη (Βουλγαρία) και η Ματέρα (Ιταλία). Μελλοντικές Ευρωπαϊκές Πολιτιστικές Πρωτεύουσες θα είναι η Ριέκα (Κροατία) και το Γκάλουουεϊ (Ιρλανδία) το 2020, η Τιμισοάρα (Ρουμανία), η Ελευσίνα (Ελλάδα) και το Νόβισαντ (Σερβία) το 2021, το Ές (Λουξεμβούργο) και το Κάουνας (Λιθουανία) το 2023 και τέλος για το 2023 έχει προταθεί η Βέσζπρεμ στην Ουγγαρία.¹⁴¹

Δ. Ευρωπαϊκός Πολιτιστικός Μήνας

Ο Ευρωπαϊκός Πολιτιστικός Μήνας είναι ένας θεσμός της ΕΕ και δημιουργήθηκε με σκοπό την προώθηση του πολιτισμού με την παράλληλη δράση της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης. Το θεσμό εγκαινίασε το 1990 το Συμβούλιο των Υπουργών Πολιτισμού και προοριζόταν για τις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Να τονιστεί πως ο Πολιτιστικός Μήνας σε καμία περίπτωση δεν θίγει το γόητρο της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης, αλλά ούτε αποκλείει τη δυνατότητα μία πόλη, η οποία φιλοξενεί το θεσμό, να προταθεί ως ευρωπαϊκή πολιτιστική πρωτεύουσα στο μέλλον.¹⁴²

Η χορήγηση επιδότησης για τον Ευρωπαϊκό Πολιτιστικό μήνα πραγματοποιείται από την Κοινότητα, η οποία λίγο αργότερα εντάχθηκε στα πλαίσια του προγράμματος «Πολιτισμός 2000». Πόλεις που μπορούν να φιλοξενήσουν το θεσμό του Πολιτιστικού Μήνα είναι μόνο ευρωπαϊκές εντός των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ωστόσο, υπάρχει η δυνατότητα ορισμού μια πόλης από τρίτη χώρα της ΕΕ, εφόσον έχει εγκριθεί ομόφωνα από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο.¹⁴³

Το μεγαλύτερο κίνητρο για τη φιλοξενία του θεσμού ήταν όχι μόνο η αύξηση του ευρωπαϊκού και διεθνούς προφίλ της πόλης, αλλά και η αναγνώρισή της ως μία πολιτιστική πόλη. Δυστυχώς, από το 2003 και έπειτα η ο Πολιτιστικός Μήνας έχει ανασταλεί, χωρίς επίσημη ενημέρωση σχετικά με την αιτία αναστολής ή την πιθανότητα συνέχισής του.¹⁴⁴

141 Ο. π.

142 Παπαγιάννη, Β. (2014) *Ο Θεσμός της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης ως Μέσο Άσκησης Πολιτιστικής Διπλωματίας*. Διπλωματική Εργασία. Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, σ. 86.

143 Ο. π., σσ. 86 - 87.

144 Ο. π., σ. 87.

Κεφάλαιο 2

Περιβαλλοντική Πολιτική της ΕΕ και Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών

Το 1996 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εξέδωσε την Πρώτη Έκθεση για την Ένταξη των Πολιτιστικών Πτυχών στις πολιτικές της Ένωσης και λίγο αργότερα μία ακόμα Έκθεση για τον Αντίκτυπο των Πολιτικών Σύγκλισης στο Πολιτιστικό Περιβάλλον, στις οποίες αναλύεται η διάδραση μεταξύ ανθρώπου και φύσης.¹⁴⁵

Στη συνέχεια, πολύ σημαντική ήταν η Οδηγία 90/313/ΕΟΚ το 1990 του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου για την Ελεύθερη Πληροφόρηση για Θέματα Περιβάλλοντος, η οποία συνέβαλλε ώστε η Σύμβαση του Άαρχους¹⁴⁶ να προσθέσει τον άνθρωπο και τον πολιτισμό στις πτυχές του περιβάλλοντος. Έτσι, οι πολιτιστικοί χώροι υπολογίζονται σε νομοθετικό επίπεδο ως περιβαλλοντικά ζητήματα, τα οποία απαιτούν τη συμμετοχή των πολιτών μέσα από την πληροφόρηση με σκοπό την προστασία τους.¹⁴⁷

Επιπλέον, μία ακόμη Οδηγία του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, η οποία αναφέρεται στη σχέση μεταξύ περιβάλλοντος και πολιτιστικής κληρονομιάς, είναι η 85/337/ΕΟΚ για την Εκτίμηση των Επιπτώσεων Ορισμένων Σχεδίων Δημόσιων και Ιδιωτικών Έργων στο Περιβάλλον με βασικό στόχο τη μείωση των ανισοτήτων ανάμεσα στα κράτη – μέλη όσον αφορά την περιβαλλοντική προστασία.¹⁴⁸

145 Shore, C. (2000) *Building Europe: The Cultural Politics of European Integration*. London and New York: Routledge, σ. 40.

146 Νόμος και Φύση (2007) *Η Σύμβαση του Άαρχους και Κοινοτική Νομοθεσία*. Διαθέσιμο στο: <https://nomosphysics.org.gr/11128/i-sumbasi-tou-aarxous-kai-i-nomologia-tou-sumbouliou-epikrateias-gia-tin-pliroforisi-kai-summetoxi-ton-politon-noembrios-2007/>

[Πρόσβαση 16 Οκτωβρίου 2018].

147 Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ (1990) *Οδηγία 90/313/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 7ης Ιουνίου 1990 σχετικά με την ελεύθερη πληροφόρηση για θέματα περιβάλλοντος*. Διαθέσιμο στο : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=celex%3A31990L0313>

[Πρόσβαση 16 Οκτωβρίου 2018].

148 Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (1997) *Οδηγία του Συμβουλίου της 27ης Ιουνίου 1985 για την Εκτίμηση των Επιπτώσεων Ορισμένων Σχεδίων Δημοσίων κα Ιδιωτικών Έργων στο Περιβάλλον (85/337/ΕΟΚ)*. Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Επίσημων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.

Τέλος, δεν θα μπορούσαμε να παραλείψουμε την Οδηγία 2001/42/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με την Εκτίμηση των Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων Ορισμένων Σχεδίων και Προγραμμάτων.¹⁴⁹

Κεφάλαιο 3

Οι Κανονισμοί της ΕΕ για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών

Α. Κανονισμός (ΕΟΚ) αριθ. 3911/92 σχετικά με την Εξαγωγή Πολιτιστικών Αγαθών

Ένα από τα ζητήματα που απασχόλησε έντονα την Ένωση ήταν αυτό της διακίνησης και προστασίας των πολιτιστικών αγαθών, ιδιαίτερα ενόψει της ολοκλήρωσης της εσωτερικής αγοράς.

Στο προοίμιο του Κανονισμού 3911/92 τονίζεται η αναγκαιότητα δημιουργίας και εξασφάλισης ενός ομοιόμορφου ελέγχου στα εξωτερικά σύνορα της Κοινότητας κατά την εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών. Το σύστημα αυτό πρέπει να επιβάλλει την επίδειξη ειδικής άδειας, η οποία εκδίδεται από το αρμόδιο κράτος – μέλος πριν την εξαγωγή ενός πολιτιστικού αγαθού που καλύπτεται από τον παρόντα Κανονισμό. Πολύ σημαντικό ρόλο στην αποτελεσματικότητα του Κανονισμού παίζει η διοικητική συνεργασία μεταξύ των κρατών (άρθρο 6), τα οποία οφείλουν να παίρνουν τα απαραίτητα μέτρα για την επιτυχή συνεργασία μεταξύ των τελωνειακών υπηρεσιών και

149 Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (2001) *Οδηγία 2001/42/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27^{ης} Ιουνίου 2001 σχετικά με την Εκτίμηση των Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων Ορισμένων Σχεδίων και Προγραμμάτων*. Διαθέσιμο στο: http://www.cysped.gr/el/Documents/Περιβαλλοντική%20Παρακολούθηση/28.%Οδηγία%202001_42_ΕΚ.pdf

[Πρόσβαση 3 Δεκεμβρίου 2018].

των αρμόδιων αρχών, στην ευθύνη των οποίων έγκειται η παραλαβή της δήλωσης εξαγωγής, καθώς και η άδεια εξαγωγής ενός πολιτιστικού αγαθού.¹⁵⁰

Οι διατάξεις του Κανονισμού εφαρμόζονται σε συγκεκριμένα πολιτιστικά αγαθά, τα οποία είναι καταγεγραμμένα σε κατάλογο στο Παράρτημα του Κανονισμού. Πιο συγκεκριμένα, στον κατάλογο περιλαμβάνονται: α) αρχαιολογικά αντικείμενα ηλικίας άνω των 100 ετών, τα οποία προέρχονται από χερσαίες ή υποθαλάσσιες ανασκαφές, αρχαιολογικούς χώρους και αρχαιολογικές συλλογές, β) στοιχεία ηλικίας άνω των 100 ετών, τα οποία αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι καλλιτεχνικών, ιστορικών και θρησκευτικών μνημείων ή προέρχονται από το διαμελισμός τους, γ) πίνακες ζωγραφικής και ψηφιδωτά που έχουν γίνει εξ ολοκλήρου με το χέρι, πρωτότυπα έργα χαρακτηριστικής χαλκογραφίας, μεταξοτυπίας, λιθογραφίας, αγαματοποιίας ή γλυπτικής, δ) φωτογραφίες, ταινίες και τα αρνητικά τους, ε) αρχέτυπα και χειρόγραφα, καθώς και γεωγραφικοί χάρτες, έντυποι γεωγραφικοί χάρτες ηλικίας άνω των 200 ετών και παρτιτούρες, στ) βιβλία, μεμονωμένα ή σε συλλογή, ηλικίας άνω των 100 ετών, ζ) μεταφορικά μέσα ηλικίας άνω των 75 ετών, η) συλλογές ιστορικού, παλαιοντολογικού, εθνογραφικού ή νομισματικού ενδιαφέροντος και συλλογές ζωολογίας, βοτανικής, ορυκτολογίας ή ανατομίας και θ) άλλα είδη παλαιοπωλείου, όπως παιχνίδια, τεχνουργήματα από ξύλο, προϊόντα κεραμευτικής κ. α., τα οποία δεν υπάγονται στις παραπάνω κατηγορίες.¹⁵¹

A.1 Ψήφισμα του Συμβουλίου της 21ης Ιανουαρίου 2002

Τον Ιανουάριο του 2002 εκδόθηκε από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Ψήφισμα, το οποίο αφορούσε την έκθεση της Επιτροπής σχετικά με την εφαρμογή του Κανονισμού 3911/92 και της Οδηγίας 93/7/ΕΟΚ, την οποία θα αναλύσουμε παρακάτω. Τα κράτη μέλη καλούνται να αξιοποιήσουν την προστασία που προσφέρει ο Κανονισμός (ΕΟΚ) αριθ. 3911/92 και η Οδηγία 93/7/ΕΟΚ, μέσω της ενίσχυσης της μεταξύ τους συνεργασίας. Επιπλέον, καλούνται να συνεργάζονται στενά με την Επιτροπή στο πλαίσιο πρωτοβουλιών, οι οποίες αποσκοπούν στη βελτίωση και συστηματοποίηση της διοικητικής συνεργασίας ανάμεσα στα κράτη – μέλη και εντός της επικράτειάς τους, με

150 Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ (1992) *Κανονισμός (ΕΟΚ) αριθ. 3911/92 του Συμβουλίου της 9ης Δεκεμβρίου 1992 σχετικά με την εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών*. Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A31992R3911>

[Πρόσβαση 3 Δεκεμβρίου 2018].

151 Ο. π.

σκοπό την βελτίωση της αποτελεσματικότητας του Κανονισμού και της Οδηγίας. Τέλος, τα κράτη – μέλη πρέπει να τελειοποιήσουν αυτή τη διοικητική συνεργασία, χρησιμοποιώντας τις δυνατότητες που προσφέρονται μέσω της ανάπτυξης της αστυνομικής και δικαστικής συνεργασίας στον τομέα του εγκλήματος.¹⁵²

B. Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 2469/96 σχετικά με την Εξαγωγή Πολιτιστικών Αγαθών

Ο Κανονισμός 2469/96 δεν περιλαμβάνει την εισαγωγή ενός καινούργιου πεδίου προστασίας των πολιτιστικών αγαθών, αλλά αποτελεί ένα διορθωτικό κείμενο του Κανονισμού 3911/92, τον οποίο εξετάσαμε παραπάνω. Πιο συγκεκριμένα, ο Κανονισμός 2469/96 τροποποιεί το παράρτημα του Κανονισμού 3911/92 με την προσθήκη στον κατάλογο των υπό προστασία πολιτιστικών αγαθών υδατογραφίες (ακουαρέλες), κρητιδογραφίες (παστέλ) και υδροκομμογραφίες (γκουάς), καθώς συνιστούν σπουδαίο κομμάτι της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς, το οποίο δεν είχε ενταχθεί μέχρι τότε στον κατάλογο προστασίας.¹⁵³

152 Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ (2002) *Ψήφισμα του Συμβουλίου της 21ης Ιανουαρίου 2002 για την έκθεση της Επιτροπής σχετικά με την εφαρμογή του κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 3911/92 σχετικά με την εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών και της οδηγίας 93/7/ΕΟΚ σχετικά με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών που έχουν παράνομα απομακρυνθεί από το έδαφος κράτους μέλους*. Διαθέσιμο στο: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A32002G0205\(03\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A32002G0205(03))

[Πρόσβαση 3 Δεκεμβρίου 2018].

153 Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ (1996) *Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 2469/96 του Συμβουλίου της 16ης Δεκεμβρίου 1996 για τροποποίηση του παραρτήματος του κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 3911/92 σχετικά με την εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών*. Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A31996R2469>

[Πρόσβαση 5 Δεκεμβρίου 2018].

Κεφάλαιο 4

Οι Οδηγίες της ΕΕ για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών

Α. Η Οδηγία 93/7/ΕΟΚ για την Επιστροφή των Πολιτιστικών Αγαθών που έχουν Παράνομα Απομακρυνθεί από το Έδαφος Κράτους Μέλους

Η ανάγκη προστασίας των πολιτιστικών αγαθών ενόψει της εγκαθίδρυσης της εσωτερικής αγοράς, μέσα στην οποία εξασφαλίζεται η ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, των προσώπων, των υπηρεσιών και των κεφαλαίων οδήγησε στην υιοθέτηση της Οδηγίας 93/7/ΕΟΚ, η οποία αφορά την επιστροφή των πολιτιστικών αγαθών που έχουν απομακρυνθεί παράνομα από το έδαφος χώρας της ΕΕ.¹⁵⁴

Αρχικά, στο προοίμιο της Οδηγίας γίνεται μνεία στο άρθρο 36 της Συνθήκης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας και στο δικαίωμα των κρατών μελών να καθορίζουν τους εθνικούς θησαυρούς τους, λαμβάνοντας τα απαραίτητα μέτρα για την προστασία τους σ' αυτόν τον χώρο χωρίς εσωτερικά σύνορα. Αυτό σημαίνει πως για να μπορούν τα κράτη – μέλη να επιτυγχάνουν την επιστροφή των πολιτιστικών αγαθών τους, τα οποία χαρακτηρίζονται ως εθνικοί θησαυροί και έχουν απομακρυνθεί από το έδαφος τους κατά παράβαση των εθνικών μέτρων ή του Κανονισμού 3911/92, θα πρέπει να τεθεί σε εφαρμογή ένα σύστημα για τον σκοπό αυτό.¹⁵⁵

Εκτός από την εφαρμογή του συστήματος επιστροφής πολιτιστικών αγαθών, ιδιαίτερα αποτελεσματική θεωρείται και η διοικητική συνεργασία μεταξύ των κρατών – μελών της Ένωσης, αλλά και η συνεργασία με την Ιντερπόλ και άλλους αρμόδιους φορείς, οι οποίοι αναλαμβάνουν την καταγραφή καταλόγων κλαπέντων έργων τέχνης, απολεσθέντων ή παρανόμως απομακρυνθέντων πολιτιστικών αγαθών που αποτελούν μέρος των εθνικών θησαυρών και των δημόσιων συλλογών τους.¹⁵⁶

Τέλος, όσον αφορά το εννοιολογικό περιεχόμενο των άρθρων της Οδηγίας 93/7/ΕΚ, γίνονται οριοθετήσεις ως προς το τι λογίζεται πολιτιστικό αγαθό, αγαθό παρανόμως απομακρυνθέν από το έδαφος κράτους – μέλους, επιστροφή πολιτιστικού αγαθού, κάτοχος και νομέας, ενώ ορίζονται οι αρμόδιες αρχές για την εκπλήρωση των στόχων

154 Roodt, C. (2015) *Private International Law, Art and Cultural Heritage*. Cheltenham: Edward Elgar, σ. 143.

155 Ο. π., σ. 143.

156 Ο. π., σσ. 143 – 144.

της Οδηγίας, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στη συνεργασία των αρχών των κρατών – μελών και ταυτόχρονα στις νομικές διαδικασίες, οι οποίες πρέπει να ακολουθούνται, και στις αποζημιώσεις που πρέπει να δίνονται.¹⁵⁷

B. Οδηγία 85/337/ΕΟΚ και Οδηγία 2001/42/ΕΚ

Σε επίπεδο Οδηγιών, πολύ σημαντικές θεωρούνται οι διατάξεις των Οδηγιών 85/337/ΕΟΚ και 2001/42/ΕΚ, σχετικά με την εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων δημόσιων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον και για την εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων και προγραμμάτων. Τις Οδηγίες αυτές αναφέραμε στο κεφάλαιο «Περιβαλλοντική Πολιτική της ΕΕ και Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών» και για τον λόγο δεν θα τις αναλύσουμε περαιτέρω.¹⁵⁸

Γ. Οδηγία 2014/60/ΕΕ για την Επιστροφή Πολιτιστικών Αγαθών που έχουν Απομακρυνθεί Παράνομα από Έδαφος Κράτους Μέλους

Με την παρούσα Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου διευκρινίζονται και διευρύνονται οι υφιστάμενοι κανόνες (Οδηγία 93/7/ΕΟΚ), όσον αφορά την επιστροφή εκείνων των πολιτιστικών αγαθών, τα οποία χαρακτηρίζονται ως εθνικοί θησαυροί ενός κράτους μέλους και έχουν απομακρυνθεί παράνομα από το έδαφός τους μετά την 1^η Ιανουαρίου 1993.¹⁵⁹

157 Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ (1993) *Οδηγία 93/7/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 15ης Μαρτίου 1993 σχετικά με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών που έχουν παράνομα απομακρυνθεί από το έδαφος κράτους μέλους*. Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/ALL/?uri=celex:31993L0007>

[Πρόσβαση 12 Δεκεμβρίου 2018].

158 Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (1997) *Οδηγία του Συμβουλίου της 27ης Ιουνίου 1985 για την Εκτίμηση των Επιπτώσεων Ορισμένων Σχεδίων Δημοσίων κα Ιδιωτικών Έργων στο Περιβάλλον (85/337/ΕΟΚ)*. Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. & Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (2001) *Οδηγία 2001/42/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27^{ης} Ιουνίου 2001 σχετικά με την Εκτίμηση των Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων Ορισμένων Σχεδίων και Προγραμμάτων*. Διαθέσιμο στο: http://www.eysped.gr/el/Documents/Περιβαλλοντική%20Παρακολούθηση/28.%Οδηγία%202001_42_ΕΚ.pdf

[Πρόσβαση 3 Δεκεμβρίου 2018].

159 Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2014) *Οδηγία 2014/60/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 15ης Μαΐου 2014, σχετικά με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών*

Τα αγαθά που καλύπτονται από τη Οδηγία 2014/60/ΕΕ είναι εκείνα με *ιστορικό, παλαιοντολογικό, εθνογραφικό, νομισματικό ενδιαφέρον ή επιστημονική αξία*. Τα αγαθά αυτά μπορεί, ή μπορεί και όχι, να αποτελούν κομμάτι δημόσιας ή άλλης συλλογής ή μπορεί να είναι μεμονωμένα αντικείμενα. Επιπροσθέτως, μπορεί να προέρχονται από νόμιμες ή παράνομες ανασκαφές, με προϋπόθεση να έχουν χαρακτηριστεί ως εθνικοί θησαυροί. Βλέπουμε πως πλέον η απαίτηση τα αγαθά να ανήκουν σε κατηγορίες με κατώτατα όρια παλαιότητας και όρια οικονομικής αξίας για να μπορούν να επιστραφούν δεν υφίσταται.¹⁶⁰

Επιπλέον, τα κράτη μέλη καλούνται να συντονίζουν τη συνεργασία μεταξύ των εθνικών κυβερνητικών φορέων τους, καθώς και να ανταλλάσσουν λεπτομέρειες για τα αγαθά, τα οποία έχουν απομακρυνθεί παράνομα μέσω του συστήματος πληροφόρησης για την εσωτερική αγορά της Ευρωπαϊκής Ένωσης¹⁶¹.

Μία χώρα, εφόσον ειδοποιηθεί από μια άλλη χώρα της ΕΕ σχετικά με τον εντοπισμό ενός αγαθού, έχει στη διάθεσή της ένα διάστημα 6 μηνών, ώστε να ελέγξει εάν το συγκεκριμένο αγαθό συνιστά εθνικό θησαυρό. Από την άλλη, η χώρα από την οποία έχει απομακρυνθεί παράνομα το πολιτιστικό αγαθό έχει στη διάθεσή της 3 χρόνια από την ημέρα κατά την οποία έλαβε γνώση του τόπου, στον οποίο βρίσκεται το αγαθό, και της ταυτότητας του κατόχου του για να ασκήσει αγωγή επιστροφής. Η αγωγή δεν μπορεί να ασκηθεί μετά το πέρας 30 ετών (75 ετών σε περίπτωση αγαθών που αποτελούν κομμάτι δημόσιας συλλογής ή θρησκευτικών ιδρυμάτων) από την ημερομηνία κατά την οποία το αγαθό απομακρύνθηκε από την χώρα. Τέλος, μόνο εάν ο κάτοχος έχει τη δυνατότητα να αποδείξει πως επέδειξε τη δέουσα επιμέλεια κατά την

που έχουν απομακρυνθεί παράνομα από το έδαφος κράτους μέλους και την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 1024/2012 (αναδιατύπωση). Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:32014L0060>

[Πρόσβαση 3 Απριλίου 2018].

160 Ο. π.

161 Πρόκειται για μία ασφαλή διαδικτυακή εφαρμογή που επιτρέπει στις εθνικές, περιφερειακές και τοπικές αρχές να επικοινωνούν με γρήγορο και εύκολο τρόπο με τις ομόλογες αρχές στην ΕΕ, την Ισλανδία, το Λιχτενστάιν και τη Νορβηγία, όσον αφορά τη νομοθεσία της ΕΕ για την εσωτερική αγορά. Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2014) *Οδηγία 2014/60/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 15ης Μαΐου 2014, σχετικά με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών που έχουν απομακρυνθεί παράνομα από το έδαφος κράτους μέλους και την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 1024/2012 (αναδιατύπωση). Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:32014L0060>*

[Πρόσβαση 3 Απριλίου 2018].

απόκτηση του αγαθού, το δικαστήριο της χώρας, στο οποίο έγινε η αίτηση για την επιστροφή, οφείλει να ορίσει μια εύλογη αποζημίωση¹⁶²

Κεφάλαιο 5

Συστάσεις για την Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Α. Σύσταση 75/65/ΕΟΚ για την Προστασία της Αρχιτεκτονικής και Φυσικής Κληρονομιάς

Η Σύσταση 75/65/ΕΟΚ της Επιτροπής δεν έχει πλέον κάποιο ουσιαστικό κανονιστικό χαρακτήρα, ωστόσο μπορούμε να δούμε από τις αναφορές της σε ποιες κατευθύνσεις κινούταν η πολιτική της Κοινότητας, σχετικά με την προστασία των πολιτιστικών αγαθών.

Ήδη από το προοίμιο της Σύστασης καταγράφονται οι ανησυχίες της Επιτροπής αναφορικά με την κατάσταση της πολιτιστικής κληρονομιάς και τους κινδύνους, τους οποίους αντιμετωπίζει λόγω της ρύπανσης. Η Σύσταση 75/65/ΕΟΚ εστιάζει σε δύο μεγάλες πρωτοβουλίες της εποχής: α) τη Σύσταση της UNESCO του 1972, για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς και β) το Ευρωπαϊκό Έτος Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, το οποία συνιστά πρωτοβουλία του Συμβουλίου της Ευρώπης το 1975. Στόχος της Σύστασης ήταν η παρακίνηση των κρατών – μελών της Κοινότητας, ώστε να υπογράψουν ή να επικυρώσουν τη Σύμβαση του 1972 πριν το τέλος του 1975, αλλά και να υποστηρίξουν δράσεις και πρωτοβουλίες

162 Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2014) *Οδηγία 2014/60/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 15ης Μαΐου 2014, σχετικά με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών που έχουν απομακρυνθεί παράνομα από το έδαφος κράτους μέλους και την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 1024/2012 (αναδιατύπωση)*. Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:32014L0060>

[Πρόσβαση 3 Απριλίου 2018].

του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου μέσω του Ευρωπαϊκού Έτους Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς.¹⁶³

Κεφάλαιο 6

Ψηφίσματα για την Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς

A. Ψήφισμα της 13^{ης} Νοεμβρίου 1986 για την διαφύλαξη της Ευρωπαϊκής Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς

Στο Ψήφισμα των υπουργών πολιτιστικών υποθέσεων συνελθόντων στα πλαίσια του Συμβουλίου της 13^{ης} Νοεμβρίου 1986 τονίζεται η σημασία μιας αποτελεσματικότερης συνεργασίας μεταξύ των μελών, όσον αφορά τις διάφορες πλευρές της ευρωπαϊκής αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, επεκτείνοντας την και προς άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Επιπλέον, καταγράφεται η συμφωνία μεταξύ των κρατών – μελών για την προώθηση ανταλλαγής εμπειριών και διαβίβασης πληροφοριών, σχετικά με την αρχιτεκτονική κληρονομιά μέσω της τυποποίησης της ορολογίας και της σύστασης δικτύου βάσεων στοιχείων, τα οποία έχουν καταρτιστεί για τον τομέα αυτόν στα κράτη – μέλη. Τα μέλη συμφωνούν παράλληλα να ευαισθητοποιήσουν τους δημόσιους και ιδιωτικούς οργανισμούς, αλλά και το ευρύ κοινό σχετικά με τις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές πλευρές της ευρωπαϊκής αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, σε συνεργασία με εμπειρογνώμονες των κρατών – μελών, το Συμβούλιο της Ευρώπης και άλλους διακρατικούς οργανισμούς. Συμφωνούν, τέλος, στην ευαισθητοποίηση των δημόσιων οργανισμών και των επιχειρήσεων, οι οποίοι εξειδικεύονται στη συντήρηση κτιρίων για την προβολή τους στο ευρύτερο κοινό, μέσω της διοργάνωσης οπτικών και άλλων εκδηλώσεων.¹⁶⁴

163 Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ (1974) 75/65/EEC: *Commission Recommendation of 20 December 1974 to Member States concerning the protection of the architectural and natural heritage*. Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/ALL/?uri=CELEX%3A31975H0065>

[Πρόσβαση 12 Δεκεμβρίου 2018].

164 Psychogiopoulou, E. (2008) *The Integration of Cultural Considerations in EU Law and Policies*. Boston: Martinus Nijhoff, σσ. 14 – 15.

Β. Ψήφισμα της 13^{ης} Νοεμβρίου 1986 για τη συντήρηση έργων τέχνης και καλλιτεχνημάτων

Οι υπουργοί πολιτιστικών υποθέσεων στο Ψήφισμα για τη συντήρηση έργων τέχνης και καλλιτεχνημάτων αναγνωρίζουν τη σημασία συντήρησης της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς, ειδικότερα των έργων τέχνης και καλλιτεχνημάτων πολιτιστικής και ιστορικής σημασίας, στα οποία περιλαμβάνονται τα αρχεία και τα βιβλία. Επιπλέον, καταγράφεται η σημασία διατήρησης των κινητών έργων τέχνης και καλλιτεχνημάτων μέσω της περιβαλλοντικής προστασίας, της επισκευής και ανακαίνισης των αντικειμένων και της φυσικής διαφύλαξής τους. Για τον λόγο αυτό, απαραίτητη είναι η συνεργασία όσων ενδιαφέρονται για την καλλιτεχνική και πολιτιστική κληρονομιά, κυρίως των διεθνών οργανώσεων και εμπειρογνομόνων, οι οποίοι δραστηριοποιούνται στον τομέα αυτό. Αποτελεσματική θεωρείται και η σωστή ενημέρωση του ευρύτερου κοινού για την πολιτιστική κληρονομιά, ώστε να μπορεί να ενταχθεί στη συνεργασία μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα. Αναγνωρίζεται, ακόμη, η σημασία βελτίωσης και ενίσχυσης της εκπαίδευσης.¹⁶⁵

Δεδομένων των παραπάνω, ενθαρρύνεται η συντήρηση έργων τέχνης και καλλιτεχνημάτων με τους παρακάτω τρόπους: α) μέσω του συντονισμού των μεμονωμένων προσπαθειών του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, β) μέσω της εκπαίδευσης και ανταλλαγής πληροφοριών, σχετικά με την τέχνη της συντήρησης και γ) μέσω της χάραξης πολιτικής παρέχοντας τεχνική καθοδήγηση σε ειδικευμένους τομείς.¹⁶⁶

Γ. Ψήφισμα της 13^{ης} Νοεμβρίου 1986 για την Οικονομική Υποστήριξη Πολιτιστικών Δραστηριοτήτων από Επιχειρήσεις

Στο Ψήφισμα αυτό αναγνωρίζεται η ιδιωτική και δημόσια υποστήριξη, την οποία λαμβάνουν η ευρωπαϊκή πολιτιστική κληρονομιά και οι πολιτιστικές δραστηριότητες. Αναγνωρίζεται πως ο καλύτερος τρόπος διατήρησης αυτής της υποστήριξης είναι η

165 Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ (1986) *Ψήφισμα των υπουργών πολιτιστικών υποθέσεων συνελθόντων στα πλαίσια του Συμβουλίου της 13ης Νοεμβρίου 1986 για τη συντήρηση έργων τέχνης και καλλιτεχνημάτων*. Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A41986X1213%2802%29> [Πρόσβαση 12 Δεκεμβρίου 2018].

166 Ο. π.

ενίσχυσή της από διαφορετικές πηγές. Πολύ σημαντική για τον σκοπό αυτό θεωρείται η οικονομική υποστήριξη από επιχειρήσεις.¹⁶⁷

Δ. Ψήφισμα της 12^{ης} Φεβρουαρίου 2001 για την Αρχιτεκτονική Ποιότητα του Αστικού και Αγροτικού Περιβάλλοντος

Στο Ψήφισμα της 12^{ης} Φεβρουαρίου 2001 τονίζεται η βαθιά συσχέτιση μεταξύ της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και του αστικού και αγροτικού περιβάλλοντος. Οι προβληματισμοί της Ένωσης, όσον αφορά τους κινδύνους που διατρέχει το αστικό περιβάλλον, έγιναν εμφανείς με την έναρξη της έντονης αστικοποίησης. Γενικότερα, οι πολιτικές της Κοινότητας προσεγγίζουν το ζήτημα με δράσεις, οι οποίες στοχεύουν στην προστασία τόσο της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς όσο και των δομημένων χώρων. Πιο συγκεκριμένα, διεξάγονται κοινοτικές και διακυβερνητικές εργασίες για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και του δομημένου περιβάλλοντος μέσω:

α) του 5^{ου} Προγράμματος – Πλαισίου Έρευνας και Ανάπτυξης, στο οποίο περιλαμβάνονται δράσεις σχετικά με την πολιτιστική κληρονομιά¹⁶⁸, β) του Πλαισίου Δράσης για την Αειφόρο Αστική Ανάπτυξη στην ΕΕ, το οποίο συγκαταλέγει τη διατήρηση και βελτίωση της ποιότητας της κτιριακής κληρονομιάς στους στόχους της Ένωσης¹⁶⁹ και γ) της Ευρωπαϊκής Χωροταξικής Ανάπτυξης, στην οποία συναντάμε την έννοια της δημιουργικής διαχείρισης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς¹⁷⁰.

167 Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ (1986) *Ψήφισμα των υπουργών πολιτιστικών υποθέσεων συνελθόντων στα πλαίσια του Συμβουλίου της 13ης Νοεμβρίου 1986 για τη συντήρηση έργων τέχνης και καλλιτεχνημάτων*. Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A41986X1213%2802%29> [Πρόσβαση 12 Δεκεμβρίου 2018].

168 Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ (2001) *Ψήφισμα του Συμβουλίου, της 12ης Φεβρουαρίου 2001, για την αρχιτεκτονική ποιότητα του αστικού και αγροτικού περιβάλλοντος*. Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A32001G0306%2803%29> [Πρόσβαση 13 Δεκεμβρίου 2018].

169 Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ (2001) *Ειδική έκθεση αριθ. 1/2001 σχετικά με την κοινοτική πρωτοβουλία URBAN, συνοδευόμενη από την απάντηση της Επιτροπής*. Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/ALL/?uri=CELEX%3A52001SA0001>

[Πρόσβαση 13 Δεκεμβρίου 2018].

170 Kourliouros, E. (2008) «Χωροταξική Πολιτική και Σχέδιο Ανάπτυξης του Ευρωπαϊκού Χώρου». Σε Λεοντίδου, Λ., επιμ. *Η Ευρωπαϊκή Ένωση στην Αυγή της Τρίτης Χιλιετίας: Θεσμοί, Οργάνωση και Πολιτικές*. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, σσ. 16 – 17.

Ε. Ψήφισμα της 26^{ης} Μαΐου 2003 για τις Οριζόντιες Πτυχές του Πολιτισμού

Στόχος του Ψηφίσματος είναι η ανάπτυξη συνεργιών με άλλους τομείς και δράσεις της Κοινότητας, αλλά και ανταλλαγή ορθών πρακτικών, όσον αφορά τις κοινωνικές και οικονομικές διαστάσεις του πολιτισμού.

Πιο συγκεκριμένα, το Συμβούλιο προσδοκεί πως η Επιτροπή θα ξεκινήσει το 2004 έναν προβληματισμό, όπου θα εξετάζεται ο τρόπος με τον οποίο θα μπορούσε να ενισχυθεί η συμβολή του πολιτισμού στην οικονομική και κοινωνική συνοχή. Επιπλέον, καλεί τα κράτη – μέλη και την Επιτροπή να εξετάσουν τις μεθόδους, μέσω των οποίων θα μπορούσε να αναπτυχθεί η ανταλλαγή ορθών πρακτικών σχετικά με την οικονομική και κοινωνική διάσταση του πολιτισμού με στόχο την προώθηση της πολιτιστικής πολυμορφίας και της κοινωνικής ένταξης.¹⁷¹

Πίνακας 2. Κοινοτική Δράση

Κανονισμοί	1. Κανονισμός 3911/92/ΕΟΚ σχετικά με την εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών2. Κανονισμός 2469/96/ΕΚ σχετικά με την εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών
Ψηφίσματα	1. Ψήφισμα του Συμβουλίου 2002 για την εφαρμογή του Κανονισμού 3911/92/ΕΟΚ και της Οδηγίας 93/7/ΕΟΚ2. Ψήφισμα της 13^{ης} Νοεμβρίου 1986 για την διαφύλαξη της Ευρωπαϊκής Αρχιτεκτονικής

171 Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ (2003) Ψήφισμα του Συμβουλίου της 26ης Μαΐου 2003 για τις οριζόντιες πτυχές του πολιτισμού: ανάπτυξη των συνεργιών με άλλους τομείς και δράσεις της Κοινότητας και ανταλλαγή ορθών πρακτικών σε σχέση με τις κοινωνικές και οικονομικές διαστάσεις του πολιτισμού. Διαθέσιμο στο: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/ALL/?uri=CELEX:32003G0611\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/ALL/?uri=CELEX:32003G0611(01))

	Κληρονομιάς 3. Ψήφισμα της 13^{ης} Νοεμβρίου 1986 για τη συντήρηση έργων τέχνης και καλλιτεχνημάτων 4. Ψήφισμα της 13^{ης} Νοεμβρίου 1986 για την Οικονομική Υποστήριξη Πολιτιστικών Δραστηριοτήτων από Επιχειρήσεις 5. Ψήφισμα της 12^{ης} Φεβρουαρίου 2001 για την Αρχιτεκτονική Ποιότητα του Αστικού και Αγροτικού Περιβάλλοντος 6. Ψήφισμα της 26^{ης} Μαΐου 2003 για τις Οριζόντιες Πτυχές του Πολιτισμού
Οδηγίες	1. Οδηγία 93/7/ΕΟΚ για την Επιστροφή των Πολιτιστικών Αγαθών που έχουν Παράνομα Απομακρυνθεί από το Έδαφος Κράτους Μέλους 2. Οδηγία 85/337/ΕΟΚ 3. Οδηγία 2001/42/ΕΚ 4. Οδηγία 2014/60/ΕΕ για την Επιστροφή Πολιτιστικών Αγαθών που έχουν Απομακρυνθεί Παράνομα από Έδαφος Κράτους Μέλους
Συστάσεις	1. Σύσταση 75/65/ΕΟΚ για την Προστασία της Αρχιτεκτονικής και Φυσικής Κληρονομιάς

Κριτική Επισκόπηση Δεύτερου Μέρους

Παρόλο που η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν ενέταξε εξ αρχής στις πολιτικές της τα πολιτιστικά ζητήματα και δεν υπήρξε μία ξεκάθαρη πολιτιστική πολιτική, μια τέτοια αρνητική θέση δεν μπορεί να υιοθετηθεί πλήρως, καθώς το κενό καλύπτεται όχι μόνο μέσω των πρόσφατων πρωτοβουλιών για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών, αλλά και από τον συνδυασμό εθνικών μέτρων και ευρωπαϊκών πρωτοβουλιών στον τομέα αυτό. Θα μπορούσε μάλιστα να πει κανείς πως η προστασία των πολιτιστικών αγαθών έχει ενταχθεί με ομαλό και επιτυχημένο τρόπο στις πολιτικές της Ένωσης. Επιπλέον, σημαντικός θεωρείται ο ρόλος όχι μόνο των πολιτικών αυτών, αλλά και του κοινού, ώστε η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς να αποτελέσει προτεραιότητα των Ευρωπαίων πολιτών.

Τα βασικά σημεία, στα οποία κατευθύνθηκαν οι δράσεις των ευρωπαϊκών πολιτικών επικεντρώθηκαν κυρίως στην προστασία και συντήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς στο πλαίσιο κοινοτικών πολιτικών και προγραμμάτων, όπως το πρόγραμμα «Πολιτισμός 2000», στη διάδοση πληροφοριών και στην ευαισθητοποίηση όλων των ενδιαφερομένων μερών σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο, στη συνεκτίμηση της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς στα πλαίσια της περιφερειακής ανάπτυξης και τέλος στη δημιουργία ευρωπαϊκών δικτύων με σκοπό τη διαφύλαξη, την έρευνα και την εκπαίδευση πάνω σε θέματα προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς και συνεργασία με τρίτες χώρες και αρμόδιους διεθνείς οργανισμούς.

Επίλογος

Μέσω της εργασίας μπορεί πολύ εύκολα να γίνει αντιληπτό πως η συμβολή στην προστασία των πολιτιστικών αγαθών υπήρξε σπουδαία όχι μόνο στον τομέα της πολιτιστικής πολιτικής, αλλά και στη διαμόρφωση και εξέλιξη των θεσμών και της κοινωνικής ζωής. Ήδη από την αρχαιότητα ο πολιτισμός έπαιζε πολύ σημαντικό ρόλο στην καθημερινή και θρησκευτική ζωή των ανθρώπων. Η προσπάθεια και η μέριμνα για τη διαφύλαξη και διατήρηση των πολιτιστικών θησαυρών αναπτύχθηκε σταδιακά μέσα στους αιώνες και γνώρισε όχι μόνο ενθουσιώδη υποδοχή, αλλά και εχθρική, όπως και έγινε κατά τη διάρκεια σημαντικών πολεμικών συγκρούσεων.

Η ενεργοποίηση της διεθνούς κοινότητας σε θέματα προστασίας των πολιτιστικών αγαθών ήταν σταδιακή και παράλληλα αποτέλεσμα αποδοχής πως τα πολιτιστικά αγαθά μιας χώρας, είναι κτήματα πολιτισμού ολόκληρης της ανθρωπότητας. Για το λόγο αυτό, η προστασία των πολιτιστικών αγαθών υπήρξε ένα ιδιαίτερο πεδίο πολιτικής δράσης και εκδηλώθηκε κυρίως μέσω της σύγκλησης διεθνών συνεδριάσεων, όπου διαπραγματεύθηκαν ζητήματα που αφορούν την προστασία των πολιτιστικών θησαυρών. Επιπλέον, ιδρύθηκαν σημαντικά θεσμικά όργανα, όπως το ICOMOS, ICCROM κ. α., τα οποία πλαισίωσαν τη δράση της UNESCO στον τομέα προστασίας των κινητών και ακίνητων πολιτιστικών αγαθών. Η πολιτική δράση της διεθνούς κοινότητας εκδηλώθηκε επίσης μέσω της θέσπισης Συμβάσεων και Συστάσεων εκ μέρους της UNESCO για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Η δράση της διεθνούς κοινότητας ωστόσο αντιμετώπισε πολλά προβλήματα. Αρχικά, η βαρύτητα των Συμβάσεων που έχουν συναφθεί δεν είναι τόσο μεγάλη, κυρίως λόγω του μικρού αριθμού που τις υιοθετούν, προβάλλοντας διάφορους πολιτικούς, νομικούς, οικονομικούς ή στρατιωτικής φύσεως λόγους για την αποφυγή συμμόρφωσης σε αυτές. Για το λόγο αυτό θεωρείται απαραίτητη η αύξηση του αριθμού προσχώρησης στις Συμβάσεις, αλλά και η εντατικοποίηση των δράσεων της UNESCO για την αποτελεσματικότητά τους. Μέσω μιας συνολικής κριτικής βλέπουμε πως καμία Σύμβαση δεν μπορεί να αποφύγει την έντονη κριτική, όπως έγινε με τη Σύμβαση της Χάγης 1954, στην οποία συμπεριλήφθηκε η ρήτρα της στρατιωτικής αναγκαιότητας. Παρόλο που η Σύμβαση της Χάγης αποτέλεσε ουσιαστικά την πρώτη κωδικοποίηση με σκοπό την προστασία των πολιτιστικών αγαθών συστηματοποιώντας και ενισχύοντας την μέχρι τότε ελλιπή προστασία, οι διατάξεις για την άρση σεβασμού των

πολιτιστικών αγαθών στην περίπτωση επιτακτικής στρατιωτικής ανάγκης, αλλά και η επιβολή κυρώσεων στα εθνικά πλαίσια κρίθηκαν τουλάχιστον αναποτελεσματικές. Ούτε το Πρώτο Πρωτόκολλο, το οποίο εισάγει νέα μέτρα προστασίας, ωστόσο διατηρεί τη ρήτρα της στρατιωτικής αναγκαιότητας, αλλά ούτε και το Δεύτερο κατάφερε να αποτρέψει μεταγενέστερα εγκλήματα κατά των πολιτιστικών αγαθών κατά τη διάρκεια πολεμικών συγκρούσεων, όπως έγινε στην Κύπρο, την Πρώην Γιουγκοσλαβία, τη Συρία και το Ιράκ. Είναι δυστυχώς γεγονός πως τα κράτη, τα οποία υπογράφουν και επικυρώνουν τις Συμβάσεις, καταλήγουν να μην μπορούν να τις εφαρμόσουν στο πεδίο της μάχης. Για το λόγο αυτό, θα πρέπει η διεθνής νομοθεσία να αναθεωρείται συχνά, έτσι ώστε να μπορεί να προσαρμόζεται στις εξελίξεις της κοινωνίας, οικονομίας και πολιτικής. Η πιο αποτελεσματική λύση θα μπορούσε να αποτελέσει η εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση των στρατιωτικών μονάδων, καθώς στην πράξη η εφαρμογή των Συμβάσεων γίνεται από στρατιωτικούς.

Σε αντίθεση με τη Σύμβαση της Χάγης, η Σύμβαση της UNESCO το 1972 θεωρείται περισσότερο επιτυχημένη, καθώς έχει επικυρωθεί από το σύνολο σχεδόν της διεθνούς κοινότητας. Να σημειωθεί πως μέσω της Σύμβασης δημιουργείται ένας καθεστώς προστασίας, στο οποίο η διεθνής κοινότητα δρα ως θεματοφύλακας και το κράτος μοιράζεται την ευθύνη για την προστασία ενός πολιτιστικού αγαθού του. Πολύ σημαντικά στοιχεία της Σύμβασης είναι η ίδρυση της Επιτροπής, στις αρμοδιότητες της οποίας εμπίπτει η αξιολόγηση των θέσεων για την εγγραφή τους στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς, και του Ταμείου Παγκόσμιας Κληρονομιάς.

Σημαντικό πρόβλημα στην προστασία των πολιτιστικών αγαθών θεωρείται το παράνομο εμπόριο πολιτιστικών αγαθών. Η υιοθέτηση της Σύμβασης της UNESCO το 1970 δεν έδωσε ουσιαστική λύση στο πρόβλημα, καθώς η παράνομη διακίνηση αρχαιοτήτων οργανώθηκε πιο συστηματικά (για παράδειγμα η δημιουργία πλαστών εγγράφων προέλευσης ενός πολιτιστικού αγαθού). Ίσως η καλύτερη λύση είναι η μέριμνα και το προσωπικό ενδιαφέρον του κοινού για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, διότι δεν θα είναι ποτέ αποτελεσματική εάν δεν γίνει κατανοητή η παγκόσμια αξία της και η ανάγκη διαφύλαξης της ως πηγή συλλογικής μνήμης.

Όσον αφορά την Ευρωπαϊκή Ένωση δρα συμπληρωματικά και προσθετικά στις δράσεις των κρατών μελών της, τηρώντας την αρχή της επικουρικότητας. Με άλλα λόγια, τα κράτη μέλη έχουν την διακριτική ευχέρια να επιλέξουν τους πολιτιστικούς τομείς, στους οποίους θα κατευθύνουν τη δράση τους και η Ευρωπαϊκή Ένωση προσφέρει ένα σημαντικό πλαίσιο παρέμβασης για διακρατικά και τοπικά πολιτιστικά

σχέδια. Η ευρωπαϊκή πολιτιστική πολιτική, μπορούμε να πούμε πως κινείται κυρίως στη δημιουργία ενός κοινού ευρωπαϊκού πολιτιστικού χάρτη. Η προσπάθεια, η οποία ξεκίνησε τη δεκαετία του '80 με μη υποχρεωτικά ψηφίσματα του Συμβουλίου, είχε ως στόχο μια κοινή ευρωπαϊκή πολιτική, η οποία θα λειτουργούσε στα πλαίσια ενός ευρύτερου κοινοτικού προγράμματος. Οι λόγοι που οδήγησαν την Ευρώπη προς αυτή την κατεύθυνση δεν ήταν μόνο η κατανόηση της σπουδαιότητας του πολιτισμού, αλλά και η κατανόηση πως η μέριμνα για τον πολιτισμό έχει μεγάλη οικονομική αξία και τεράστια τουριστικά οφέλη.

Η προστασία των πολιτιστικών αγαθών εντάχθηκε με ομαλό και επιτυχημένο τρόπο στις πολιτικές της Ένωσης. Ωστόσο, για να καταστεί η προστασία των πολιτιστικών αγαθών προτεραιότητα στους Ευρωπαίους πολίτες, είναι απαραίτητη μία ακόμη μεγαλύτερη προσπάθεια από την πλευρά των δημιουργών των πολιτικών αυτών και ταυτόχρονα από την πλευρά του κοινού. Για να γίνει αυτό, είναι απαραίτητη η εστίαση των δράσεων και πρωτοβουλιών της Ένωσης. Πιο συγκεκριμένα, σημαντική θεωρείται η δημιουργία ισχυρών συνδέσμων μεταξύ των ερευνητών, επιστημόνων και γενικότερα των ανθρώπων, οι οποίοι είναι υπεύθυνοι για τη λήψη αποφάσεων και τέλος, η δημιουργία κατάλληλων υποδομών συνεργασίας και ανταλλαγής πληροφοριών μεταξύ των ομάδων που εργάζονται στο κομμάτι προστασίας των πολιτιστικών αγαθών.

Όσον αφορά το κοινοτικό δίκαιο, παρατηρούμε πως η Κοινότητα είναι προσανατολισμένη κατά βάση σε ένα πλαίσιο Συστάσεων, Ανακοινώσεων, Ψηφισμάτων και Οδηγιών. Αυτό συμβαίνει, διότι όπως ήδη αναφέραμε παραπάνω, η πολιτική της Κοινότητας στηρίζει την ελευθερία των κρατών να ρυθμίζουν τα θέματα προστασίας των πολιτιστικών αγαθών τους, δίνοντας μόνο κάποιες κατευθυντήριες γραμμές. Στα ελάχιστα δεσμευτικά κείμενα που παρουσιάστηκαν υπογραμμίζεται η δυνατότητα των κρατών μελών να ρυθμίζουν σύμφωνα με το εσωτερικό τους δίκαιο τα ζητήματα των εθνικών τους θησαυρών.

Το πλαίσιο των Συστάσεων, Ανακοινώσεων, Ψηφισμάτων κ.λπ., στο οποίο είναι προσανατολισμένο το κοινοτικό δίκαιο επικεντρώνεται: α) στο σεβασμό των εθνικών και περιφερειακών ιδιομορφιών, με την ταυτόχρονη προβολή και προστασία της κοινής πολιτιστικής κληρονομιάς, β) στην ανάπτυξη των δραστηριοτήτων και των δράσεων της Ένωσης σε σημαντικούς πολιτιστικούς τομείς, γ) στη μελλοντική χρηματοδότηση πολιτιστικών δράσεων σε ρεαλιστικά πλαίσια, δ) στο συντονισμό της κοινοτικής πολιτιστικής δράσης με τη δράση άλλων διεθνών οργανισμών, όπως η UNESCO και ε) στη συνεργασία με τρίτες χώρες.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Ελληνική Βιβλιογραφία

- ICOM (2009) *Κώδικας Δεοντολογίας του ICOM για τα Μουσεία*. Αθήνα: Ίδρυμα Ιωάννου Φ. Κωστοπούλου.
- Αντωνιάδη, Σ. και Κnapr, Β. Α. (1995) “Αρχαιολογία, Πολιτική και Πολιτιστική Κληρονομιά της Κύπρου”. Σε Meskell, L. *Η Αρχαιολογία στο Στόχαστρο: Εθνικισμός, Πολιτική και Πολιτιστική Κληρονομιά στην Ανατολική Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Βουδούρη, Δ. (1992) *Η Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς στην Προοπτική της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Αγοράς*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης.
- Γραμματικάκη - Αλεξίου, Α. (2002) *Διεθνής Διακίνηση Πολιτιστικών Αγαθών και Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο*, Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.
- Κολιόπουλος, Ι. Σ. (2001) *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789 – 1945: Από τη Γαλλική Επανάσταση μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας, σ. 376. Mearsheimer, J. J. (2006) *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*. Μτφρ. Κ. Κολιόπουλος, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα.
- Κονσολά, Ν. Ν. (1995) *Η Διεθνής Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης.
- Μπουτσιούκη, Σ. (2015) ‘Η Πολυμερής Πολιτιστική Διπλωματία. Διεθνείς Οργανισμοί και Διεθνείς Συλλογικές Πρωτοβουλίες’. Σε Μπουτσιούκη Σ., επιμ. *Πολιτιστική Διπλωματία: Ελληνικές και Διεθνείς Διαστάσεις*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.
- Μπρεδήμας, Α. (2010). ‘Η Αρχή της Ακεραιότητας (Integrity) του Πολιτιστικού Αντικειμένου και το Θέμα της Επιστροφής του’, *Ημερίδα Προστασία και Επιστροφή των Πολιτιστικών Αγαθών*. Αμφιθέατρο Νέου Μουσείου Ακροπόλεως, 10 Δεκεμβρίου. Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλας.
- Παυλογεωργάτος, Γ. Δ. (2003) *Διατήρηση της Υλικής Πολιτιστικής Κληρονομιάς*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Σκουρής, Π. και Τροβά, Ε. (2003) *Προστασία Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς*. Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλας.
- Χαϊνογλου, Κ. (2015) ‘Ειδικά Θέματα Προστασίας Πολιτιστικής Κληρονομιάς: Πολιτιστική Γενοκτονία, Πολιτιστική Κάθαρση και η Εφαρμογή των Κανόνων

Δικαίου στην περίπτωση του ISIS’’. Σε Μπουτσιούκη, Ν. επιμ. *Πολιτιστική Διπλωματία: Ελληνικές και Διεθνείς Διαστάσεις*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Βιβλιοθηκών.

- Χαμηλάκης, Γ. (2012) ‘‘Νοσταλγία για το όλον: Τα Μάρμαρα του Παρθενώνα (ή Ελγίνεια)’’. Σε Καλαντζής, Μ. Ν. επιμ. *Έθνος και τα Ερείπιά του*. Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
- Χατζηκωνσταντίνου, Κ. (2009) *Προσεγγίσεις στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*. Αθήνα: Σιδέρης Ι.

Ξένη Βιβλιογραφία

- Bandarin, F. (2007) ‘‘Genesis of International protection of cultural and natural heritage’’. *World Heritage – Challenges For the Millennium*. Paris: UNESCO World Heritage Center.
- Bassiouni, M. (2008) *International Criminal Law, Third Edition*. Netherlands: Martinus Nijhoff Publishers.
- Boylan, P. J. (2002) ‘‘The Concept of Cultural Protection in Times of Armed Conflict: from the Crusades to the New Millennium’’. Σε Tubb, K. B., και Brodie, N. επιμ. *Illicit antiquities: the Theft of Culture and the Extinction of Archaeology*. London: Routledge.
- Greenfield, J. (1996) *The Return of Cultural Treasures*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hadjisavvas, S. (2001) ‘‘The Destruction of the Archaeological Heritage of Cyprus’’. Σε Brodie, N., Doole, J. και Rendrew, C. επιμ. *Trade in Illicit Antiquities: the Destruction of the world’s Archaeological Heritage*. Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research.
- Jokilehto, J. (2005) *Definition of Cultural Heritage: References to Documents in History*. ICCROM Working Group.
- Pauling, B. J. (2005) *A Dangerous Form of Belief: an Analysis of Alfred Rosenberg’s Mythos of the Twentieth Century as an Example of a Modern Form of Religion*. Master’s Essay. Kingston: Queen’s University.
- Poullos, I. (2014) *The Past in the Present: A Living Heritage Approach – Meteora, Greece*. London: Ubiquity Press.
- Psychogiopoulou, E. (2008) *The Integration of Cultural Considerations in EU Law and Policies*. Boston: Martinus Nijhoff.

- Roodt, C. (2015) *Private International Law, Art and Cultural Heritage*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Shore, C. (2000) *Building Europe: The Cultural Politics of European Integration*. London and New York: Routledge.
- Thayer, M. R. (1873) *The Life, Character, and Writings of Francis Lieber*. Philadelphia: Collins.

Ξένη Αρθρογραφία

- Brzezinski, A. M. (2015) “The Organization and Forms of International Intellectual Cooperation Within the League of Nations (1922 – 1939)”.
- Carnahan, B. M. (1998) “Lincoln, Lieber and the Laws of War: The Origins and Limits of the Principle of Military Necessity”. *The American Journal of International Law*, 92 (2).
- Design Excellence and Historic Preservation (2006) “The International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (Venice Charter)”. *APT Bulletin: The Journal of Preservation Technology*, 37 (4).
- Eck, D. W., Gerstenblith, P. και Phelan, M. (2002) “ International Cultural Property”. *The International Lawyer*, 36 (2).
- Fawcett, J. (1974) “The Council of Europe and Integration”. *Rivista Di Studi Politici Internazionali*, 41 (2).
- Frigo, M. (2004) “Cultural Property v. Cultural Heritage: a Battle of Concepts in International Law?”. *International Review of the Red Cross*, 86 (854).
- Green, L. (1997) “War Crimes, Crimes against Humanity, and the Command Responsibility”. *Naval War Review*, 50 (2).
- Hladik, J. (1999) “The Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and the Notion of Military Necessity”. *Revue Internationale de la Croix – Rouge / International Review of the Red Cross*. 819 (835).
- LAH, Ljubo (2001) “From Architectural Conservation, Renewal and Rehabilitation to Integral Heritage Protection (Theoretical and Conceptual Starting Points)”. *Urbani Izziv*, 12 (1).
- Mainetti, V. (2004) “De nouvelles perspectives pour la protection des biens culturels en cas de conflit armé: l’entrée en vigueur du Deuxième Protocole

relatif à la Convention de La Haye de 1954”. *Comité International de la Croix – Rouge*, 86 (854).

- Merryman J. H., (1986) ‘Two Ways of Thinking about Cultural Property’. *The American Journal of International Law*. 80 (4).
- Meskell, L. (2013) ‘UNESCO’s World Heritage Convention at 40: Challenging the Economic and Political Order of International Heritage Conservation’. *Current Anthropology*, 54 (4).
- Myerowitz, E. S. (1996) ‘Protecting Cultural Property During a Time of War: Why Russia Should Return Nazi-Looted Art’. *Fordham International Law Journal*, 20 (5).
- O’ Keefe, R. (2008) ‘The Protection of Cultural Property in Armed Conflict’. *The American Journal of International Law*. 102 (1).
- Parks, W. H. (1978) ‘The 1977 Protocols to the Geneva Convention of 1949’. *Naval War College Review*, 31 (2).
- Rodwell, D. (2012) ‘The UNESCO World Heritage Convention, 1972 – 2012: Reflections and Directions’. *The Historic Environment*, 3 (1).
- Sarooshi, D. και Malcolm, D. (2001) ‘Command Responsibility and the Blaskik Case’. *The International and Comparative Law Quarterly*, 50 (2).
- Szasz, P. C. (1996) ‘Bosnia and Herzegovina – Croatia – Yugoslavia: General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina with Annexes’. *International Legal Materials*, 35 (1).
- Tsaliki, L. (2007) «The Construction of European Identity and Citizenship through Cultural Policy». *European Studies: A Journal of European Culture, History and Politics*, 24.

Τύπος

- Γουλιέλμος, Α. (2012) ‘Ψήφισμα της Βουλής για την Πολιτιστική Καταστροφή στα Κατεχόμενα’, *Καθημερινή*, 26 Απριλίου 2012.
- Ζάϊκος, Ν. (2011) ‘Η Δίκη της Νυρεμβέργης: Στο Εδώλιο η Ηγεσία των Ναζί, με Στόχο την Απονομή Δικαιοσύνης και την Ανάδειξη της Ιστορικής Αλήθειας’, *Η Καθημερινή*, 31 Ιουλίου.
- Παφίτη, Μ. (2018) ‘Ο Επαναπατρισμός της Ιστορίας’, *Η Σημερινή της Κυριακής*, 6 Μαΐου 2018.

Συνέδρια, Ημερίδες, Συνελεύσεις

- Atzamidakī, A. (2012) “Lieber Code and the Protection of Cultural Property in Times of War”, *5th International Conference on Information Law and Ethics 2012*. Corfu, 29 – 30 June. Corfu: Department of Archive and Library Sciences, Department of Audio and Visual Arts of the Ionian University & International Scientists Company INSEIT.
- Αναστασιάδης, Ν. (2017) “Κύπρος Ακόμα υπό Κατοχή Ακόμα Διαιρεμένη 1974 – 2018” *Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ*. Νέα Υόρκη, 18 – 20 Σεπτεμβρίου 2017.
- Γεωργιάς, Σ. Γ. (2012) “Προστασία σε Κατεχόμενο Έδαφος και (ποινική) Δικαιοδοσία. Καταξίωση ή Απαξίωση του Γενικού Διεθνούς Δικαίου?”, *Διημερίδα Η Σύγχρονη Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών. Διαστάσεις, Προκλήσεις και Προοπτικές σε Εθνικό και Διεθνές Επίπεδο*. Ιόνιο Πανεπιστήμιο, 5 – 6 Οκτωβρίου. Κέρκυρα: Εκδόσεις ΕΕΔΔΔΣ.
- Κωστόπουλος, Σ. Χ. (2015) “Αναπροσδιορίζοντας την Ανακατασκευή. Σύγχρονη Διεθνής Προβληματική και Πράξη” *4^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Αναστηλώσεων*, Θεσσαλονίκη, 27 – 28 Νοεμβρίου 2015. Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Έρευνας και Προώθησης της Επιστημονικής Αναστήλωσης των Μνημείων (ΕΤΕΠΑΜ).

Ιστοσελίδες

- Archaeology & Arts (2016) *Η Καταστροφή της Πολιτιστικής Κληρονομιάς από το ISIS ως Απειλή Ασφάλειας*. Διαθέσιμο στο: <https://www.archaiologia.gr/blog/2016/11/22/η-καταστροφή-της-πολιτιστικής-κληρον-/>.
- Council of Europe Portal (2017) *European Cultural Convention (Paris, 1954)*. Διαθέσιμο στο: <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/european-cultural-convention>.
- *Draft Additional Protocols to the Geneva Conventions of August 12, 1949*. International Committee of the Red Cross. Διαθέσιμο στο: http://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/RC-Draft-additional-protocols.pdf.
- Hladik J., (1999) “Risk – Preparedness Under the 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its Second Protocol”, σ. 94. Διαθέσιμο στο : http://archives.icom.museum/disaster_preparedness_book/international/hladik.pdf.
- http://www.ekdd.gr/ekdda/files/ergasies_esdd/14/3/548.pdf.

- *The Geneva Conventions of 12 August 1949*. Διαθέσιμο στο: <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/publications/icrc-002-0173.pdf>.
- *Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal*. Διαθέσιμο στο: https://www.loc.gov/frd/Military_Law/pdf/NT_Vol-I.pdf.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (2003). *Unesco Declaration concerning the Intentional Destruction of Cultural Heritage*. Διαθέσιμο στο: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=17718&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (1972) *Recommendation Concerning the Protection, at National Level, of the Cultural and Natural Heritage*. Διαθέσιμο στο: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13087&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html.
- Δημιουργική Ευρώπη (2018) *Διακρατικά Σχέδια Συνεργασίας*. Διαθέσιμο στο: <http://creative-europe.culture.gr/creative-europe/υπο-πρόγραμμα-πολιτισμός/διασυνοριακή-συνεργασία/>.
- Εκκλησία της Κύπρου (2012). *Επαναπατρίστηκαν οι περίφημες τοιχογραφίες του Αγίου Ευφημιανού Λύσης*. Διαθέσιμο στο: <http://churchofcyprus.org.cy/22589>.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (20016) *Εκπαίδευση, Νεολαία, Αθλητισμός και Πολιτισμός: Τμήμα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Αρμόδιο για την Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης στους Τομείς της Εκπαίδευσης, του Πολιτισμού, της Νεολαίας, των Γλωσσών και του Αθλητισμού*. Διαθέσιμο στο: https://ec.europa.eu/info/departments/education-youth-sport-and-culture_el.
- Εφημερίς της Κυβερνήσεως (2005) *European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage (revised)*. Διαθέσιμο στο : http://www.unesco.org/culture/natlaws/media/pdf/greece/gre_law3378_2005_valettaconv_greor_of.
- Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (2005) *Κύρωση της Σύμβασης Unidroit για τα Κλαπέντα ή Παρανόμως Εξαχθέντα Πολιτιστικά Αγαθά*. Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (Αρ. Φύλλου 114), σ. 2079. Διαθέσιμο στο: <https://www.unidroit.org/other-languages-cp/greek>.
- Κόρκα, Ε. *Η Επανένωση των Μαρμάρων του Παρθενώνα- Πολιτιστική Αναγκαιότητα*. σσ. 1 – 2. Διαθέσιμο στο: http://inioxos.gr/wp-content/uploads/2017/11/8_1_korka.pdf
- Νόμος και Φύση (2007) *Η Σύμβαση του Άαρχους και Κοινοτική Νομοθεσία*. Διαθέσιμο στο: <https://nomosphysis.org.gr/11128/i-sumbasi-tou-aarxous-kai-i-nomologia-tou-sumbouliou-epikrateias-gia-tin-pliροφοresi-kai-summetoxi-ton-politon-noembrios-2007/>.

- Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών για την Εκπαίδευση, την Επιστήμη και τον Πολιτισμό (1972). *Σύμβαση Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς*. Διαθέσιμο στο: http://www.unesco.org.cy/Programmes-Symbasi_Pagkosmias_Politistikis_kai_Fysikis_Klironomias.GR-PROGRAMMES-04-01-01.GR
- Περιφερειακό Κέντρο Πληροφόρησης των Ηνωμένων Εθνών (1966). *Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα*. Διαθέσιμο στο: https://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=26231&Itemid=33.
- Πρεσβεία της Κυπριακής Δημοκρατίας στο Βελιγράδι. *Καταστροφή της Πολιτιστικής Κληρονομιάς*. Διαθέσιμο στο: http://www.mfa.gov.cy/mfa/embassies/Embassy_Belgrade.nsf/DMLcyquest_gr/DMLcyquest_gr?Opendocument.
- *Πρόσθετο Πρωτόκολλο II της Γενεύης της 12^{ης} Αυγούστου 1949 για την προστασία των θυμάτων μη διεθνών ενόπλων συρράξεων*. Διαθέσιμο στο: <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=4bd688c72>.
- Υπουργείο Πολιτισμού *Υπόμνημα για τα Μάρμαρα του Παρθενώνα*. Διαθέσιμο στο: <https://www.culture.gr/DocLib/memorandum-gr.pdf>
- Φωνή της Αμερικής (2007) *Πόλεμος και Πολιτιστική Κληρονομιά*. Διαθέσιμο στο: <https://gr.voanews.com/a/a-22-2007-01-29-voa11-86489282/200463.html>.

Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης

- Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ (1974) 75/65/EEC: *Commission Recommendation of 20 December 1974 to Member States concerning the protection of the architectural and natural heritage*. Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/ALL/?uri=CELEX%3A31975H0065>.
- Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ (1986) *Ψήφισμα των υπουργών πολιτιστικών υποθέσεων συνελθόντων στα πλαίσια του Συμβουλίου της 13ης Νοεμβρίου 1986 για τη συντήρηση έργων τέχνης και καλλιτεχνημάτων*. Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A41986X1213%2802%29>.
- Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ (1986) *Ψήφισμα των υπουργών πολιτιστικών υποθέσεων συνελθόντων στα πλαίσια του Συμβουλίου της 13ης Νοεμβρίου 1986 για την οικονομική υποστήριξη πολιτιστικών δραστηριοτήτων από επιχειρήσεις*. Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A41986X1213%2801%29>.

- Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ (1990) *Οδηγία 90/313/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 7ης Ιουνίου 1990 σχετικά με την ελεύθερη πληροφόρηση για θέματα περιβάλλοντος*. Διαθέσιμο στο : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=celex%3A31990L0313>.
- Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ (1992) *Κανονισμός (ΕΟΚ) αριθ. 3911/92 του Συμβουλίου της 9ης Δεκεμβρίου 1992 σχετικά με την εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών*. Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A31992R3911>.
- Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ (1993) *Οδηγία 93/7/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 15ης Μαρτίου 1993 σχετικά με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών που έχουν παράνομα απομακρυνθεί από το έδαφος κράτους μέλους*. Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/ALL/?uri=celex:31993L0007>.
- Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ (1996) *Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 2469/96 του Συμβουλίου της 16ης Δεκεμβρίου 1996 για τροποποίηση του παραρτήματος του κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 3911/92 σχετικά με την εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών*. Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A31996R2469>.
- Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ (2001) *Ειδική έκθεση αριθ. 1/2001 σχετικά με την κοινοτική πρωτοβουλία URBAN, συνοδευόμενη από την απάντηση της Επιτροπής*. Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/ALL/?uri=CELEX%3A52001SA0001>.
- Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ (2001) *Ψήφισμα του Συμβουλίου, της 12ης Φεβρουαρίου 2001, για την αρχιτεκτονική ποιότητα του αστικού και αγροτικού περιβάλλοντος*. Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A32001G0306%2803%29>.
- Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ (2002) *Συνθήκη περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (Ενισχυμένη έκδοση Νίκαια) - Μέρος πρώτο: Αρχές - Άρθρο 3 - Άρθρο 3 - Συνθήκη ΕΚ (ενοποιημένη απόδοση Μάαστριχτ) - Άρθρο 3 - Συνθήκη ΕΟΚ*. Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12002E003:EL:HTML>.
- Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ (2002) *Ψήφισμα του Συμβουλίου της 21ης Ιανουαρίου 2002 για την έκθεση της Επιτροπής σχετικά με την εφαρμογή του κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 3911/92 σχετικά με την εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών και της οδηγίας 93/7/ΕΟΚ σχετικά με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών που έχουν παράνομα απομακρυνθεί από το έδαφος κράτους μέλους*. Διαθέσιμο στο: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A32002G0205\(03\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A32002G0205(03)).

- Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ (2003) *Ψήφισμα του Συμβουλίου της 26ης Μαΐου 2003 για τις οριζόντιες πτυχές του πολιτισμού: ανάπτυξη των συνεργιών με άλλους τομείς και δράσεις της Κοινότητας και ανταλλαγή ορθών πρακτικών σε σχέση με τις κοινωνικές και οικονομικές διαστάσεις του πολιτισμού*. Διαθέσιμο στο: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/ALL/?uri=CELEX:32003G0611\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/ALL/?uri=CELEX:32003G0611(01)).
- Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ (2006) *Πρόγραμμα «Πολιτισμός 2000»*. Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM%3A129006>.
- Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ (2012) *Ενοποιημένη Απόδοση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/el/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>.
- Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2006) *Ενοποιημένη Απόδοση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης για την Ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας*. Διαθέσιμο στο: <https://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/ce32120061229e100010331.pdf>.
- Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2007) *Σχέσεις ΕΕ – Τουρκίας: Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 24^{ης} Οκτωβρίου 2007 σχετικά με τις σχέσεις ΕΕ – Τουρκίας*. Τετάρτη, 24 Οκτωβρίου 2007. Διαθέσιμο στο: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:6f077fa7-9033-42f4-a1f4-461a0d48236e.0005.01/DOC_25&format=PDF.
- Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2014) *Οδηγία 2014/60/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 15ης Μαΐου 2014 , σχετικά με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών που έχουν απομακρυνθεί παράνομα από το έδαφος κράτους μέλους και την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 1024/2012 (αναδιατύπωση)*. Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:32014L0060>.
- Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (2001) *Οδηγία 2001/42/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27^{ης} Ιουνίου 2001 σχετικά με την Εκτίμηση των Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων Ορισμένων Σχεδίων και Προγραμμάτων*. Διαθέσιμο στο: http://www.eysped.gr/el/Documents/Περιβαλλοντική%20Παρακολούθηση/28.%Οδηγία%202001_1_42_EK.pdf.
- Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (2001) *Οδηγία 2001/42/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27^{ης} Ιουνίου 2001 σχετικά με την Εκτίμηση των Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων Ορισμένων Σχεδίων και Προγραμμάτων*. Διαθέσιμο στο:

Διπλωματικές Εργασίες

- Κουρλιούρος, Ε. (2008) «Χωροταξική Πολιτική και Σχέδιο Ανάπτυξης του Ευρωπαϊκού Χώρου». Σε Λεοντίδου, Λ., επιμ. *Η Ευρωπαϊκή Ένωση στην Αυγή της Τρίτης Χιλιετίας: Θεσμοί, Οργάνωση και Πολιτικές*. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Γεωργίου, Ε. Σ. (2017) *Πινακοθήκη Ε. Αβέρωφ στον Παραδοσιακό Οικισμό Μετσόβου: Φωτογραμμετική Αποτύπωση με χρήση Συστήματος Μη Επανδρωμένου Αεροχήματος*. Διπλωματική Εργασία. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Κρανιάς, Γ. (2013) *Το Ισχύον Διεθνές Νομικό Πλαίσιο για την Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς*. Διπλωματική Εργασία. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Μακρή, Β. (2001) *Η Προστασία και Διαχείριση της Ελληνικής Πολιτιστικής Κληρονομιάς στο πλαίσιο της Διεθνούς Κοινότητας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Διπλωματική Εργασία. Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης.
- Μαχαιράκης, Κ. (2014) *Ο Ρόλος του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου στη Μείωση των Παράπλευρων Απωλειών: Η Χρήση των «Έξυπνων Όπλων» στον Πόλεμο του Κοσσόβου*, MSc, Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.
- Παπαγιάννη, Β. (2014) *Ο Θεσμός της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης ως Μέσο Άσκησης Πολιτιστικής Διπλωματίας*. Διπλωματική Εργασία. Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.
- Πλούγαρης, Δ. (2016) *Η Ανθρώπινη Ασφάλεια κατά την διάρκεια Ένοπλων Συρράξεων*. Διπλωματική Εργασία. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Χατζηχαριστού, Π. (2013) *Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο: Μία Κριτική Αποτίμηση των Πρώτων Χρόνων Λειτουργίας του και οι Μελλοντικές Προοπτικές του*. Διπλωματική Εργασία. Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.

Άλλες Πηγές

- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (2010) *The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its two (1954 and 1999) Protocols: Basic Texts*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2019) *Οι Πολιτιστικές Πρωτεύουσες της Ευρώπης για το 2019: Φιλιππούπολη και Ματέρα*. Βρυξέλλες: Ευρωπαϊκή Επιτροπή.
- Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (1997) *Οδηγία του Συμβουλίου της 27ης Ιουνίου 1985 για την Εκτίμηση των Επιπτώσεων Ορισμένων Σχεδίων Δημοσίων κα Ιδιωτικών Έργων στο Περιβάλλον (85/337/ΕΟΚ)*. Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.
- Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (1997) *Οδηγία του Συμβουλίου της 27ης Ιουνίου 1985 για την Εκτίμηση των Επιπτώσεων Ορισμένων Σχεδίων Δημοσίων κα Ιδιωτικών Έργων στο Περιβάλλον (85/337/ΕΟΚ)*. Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.

